

גאים במדים

מצבם של חיילים הומואים, לסביות וביסקסואלים בצה"ל

דוח מחקר

גיא שילה, אורן פזמוני לוי, עמית קמה, שרי לביא, בתיה פנחסי

פורום מחקר – ארגון הנוער הגאה

אוקטובר, 2006

תוכן העניינים

עמוד

3	הקדמה – אודות ארגון נוער גאה ופורום מחקר
4	דברי תודה
5	תקציר
9	1. מבוא
9	א. גיבוש נטייה מינית הומו-לסבית בקרב צעירים בגיל גיוס
11	ב. הומוסקסואליות בשורות צה"ל – סקירה היסטורית
12	ג. גבריות, נשיות והומוסקסואליות בצבא. תיאור תרבות צה"ל והיחס לגבריות, נשיות, הומוסקסואליות וקבוצות מיעוט
14	ד. נתונים אודות מצבם והתנסויותיהם של חיילים הומו-לסבים בצה"ל
16	ה. צה"ל כצבא העם – ערכי שוויון ודאגה לפרט
17	ו. סיכום המבוא והרציונאל המחקרי
18	2. שיטת המחקר
18	א. דגימה
18	ב. הליך איסוף הנתונים
19	ג. מדגם
19	ד. כלי המחקר
20	ה. מאפיינים סוציו-דמוגרפים של המדגם
22	ו. מאפייני השרות הצבאי
23	ז. ניתוח הממצאים
24	3. ממצאים
24	א. מיקום ביחס לארון
28	ב. מערכות תמיכה ביחידה: מקורות מידע, נראות קהילתית וסגל תומך
28	1. מקורות מידע
28	2. נראות
30	3. סגל תומך
32	ג. אקלים היחידה הצבאית
39	ד. חשש מהשרות הצבאי
42	ה. תחושת נוחות
47	ו. חוויות והתנסויות אישיות
47	1. תחושת בטחון
48	2. הטרדות מיניות ופיזיות
51	3. פניה לגורמי סיוע
53	ז. עמדות ותפיסות לגבי מדיניות צה"ל כלפי הומוסקסואליות
55	4. דיון ומסקנות
60	5. מקורות

אודות ארגון נוער גאה

ארגון "נוער גאה", הפועל תחת עמותת "כמוני כמוך", הוקם בשנת 2002 במטרה לזהות צרכים ולספק מענה לבני נוער וצעירים בנושאים הקשורים בנטייה ובזהות מינית ומגדרית; כל זאת, תוך ליווי מקצועי וסיוע של אנשי מקצוע.

במסגרת הארגון, הכולל 25 קבוצות חברתיות ברחבי הארץ, יכול כל פרט לתת ביטוי מלא לעצמיותו ולזהותו מבלי לחשוש מפני סנקציות כגון: ביזוי, לעג, השפלה ו/או אלימות פיזית. כאשר כל הסובבים אותו נמנים על הקהילה הגאה, יכול הנער (או הנערה), לעיתים קרובות בפעם הראשונה בחייו!, לחוש חלק מקבוצה חברתית, שבה לנטייתו המינית אין חשיבות מְפֵלָה, ולמעשה היא ממוזערת משום שהיא משותפת לכולם. פעילויות ארגון "נוער גאה" כוללות: קבוצות שיחה, קבוצות חברתיות, קבוצות נושא והפקת אירועים שנתיים כגון הכנה לשרות בצה"ל, השתלמויות בתכנים שונים הנוגעים לקהילה ולמשפחה, מסיבות, טקסים, טיולים וניהול פורומים מקצועיים כגון – פורום מחקר.

פורום מחקר מורכב מצוות של אנשי מקצוע ואנשי אקדמיה ממגוון דיסציפלינות הפועלים לשם איסוף וריכוז מידע מדעי על בני נוער הומואים/לסביות/ביסקסואלים/טרנסג'נדרים, ביצוע מחקרים והפצת מידע מחקרי ואחר עדכני. כאמור, חברי הפורום מגיעים מתחומי מחקר מגוונים: סוציולוגיה, תקשורת, עבודה סוציאלית, טיפול מיני ופסיכולוגיה; גיוון זה בא לידי ביטוי הן בזוויות הראייה השונות והן בנושאי העניין וההתמחות המשתקפים בפרסומים.

חברי פורום מחקר בשנת העבודה 2005/2006 (לפי א"ב):

שרי לביא M.SW – דוקטורנטית בבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית.

אורן פזמוני לוי M.A – דוקטורנט במחלקה לסוציולוגיה, Indiana University – Bloomington.

בתי פנחסי M.SW – מרצה בבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל-אביב.

ד"ר עמית קמה – מרצה במגמה לתקשורת במכללה האקדמית עמק יזרעאל.

גיאל שילה M.SW – דוקטורנט בבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב (רכז הפורום).

פרסומים נוספים של פורום מחקר:

מנחם, מ'; פנחסי, ב'; פזמוני לוי, א' (2003). **אפיון צרכים של נוער וצעירים בקהילה ההומו/לסבית: דוח מחקר**. תל-אביב: ארגון נוער גאה.

פזמוני לוי, א'; קמה, ע'; לביא, ש'; פנחסי, ב'; מנחם, מ' (2005). **מבט ורוד 2004 – מערכת החינוך הישראלית מנקודת המבט של תלמידים הומואים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסג'נדרים: דוח מחקר**. תל-אביב: ארגון נוער גאה.

קמה ע' (עורך) (2004). **קובץ מידע מספר 1**. תל-אביב: ארגון נוער גאה.

דברי תודה

חובה נעימה היא להודות לכל האנשים שאפשרו את ביצוע המחקר.

לכל החיילים והחיילות – הומאים, לסביות, ביסקסואלים, טרנסגינדרים ומתלבטים – על שיתוף הפעולה במילוי השאלונים, אשר בלעדיהם לא היינו יכולים לבצע את המחקר.

לחברי הצוות המלווה בארגון נוער גאה אשר סייעו בדרכים שונות לביצוע הסקר (לפי א"ב): טל גרו ודרור הדדי – מחברת EXPO - בוני השאלון באינטרנט, דורון טל – רכז האינטרנט של הארגון, יניב וייצמן – יושב ראש הארגון, אייל שביט – מנכ"ל הארגון.

לבעלי ומפעילי האתר ATRAF DATING – תודה מיוחדת על התרומה והסיוע בהפצת השאלון בהתנדבות!

לאחראים על הקהילות: צבא וגאוה – באתר 'תפוז', האתר 'יחידה', גאוה צעירה – באתר 'תפוז' – על תרומתם באיסוף הנתונים.

לקוראים - הערותיהם המועילות.

תודה לכולכם!

תקציר

1. יותר מעשור עבר מאז הכיר צה"ל בזכותם של הומואים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסגינדרים לשרת בשורותיו ככל אזרח אחר בישראל. יחד עם זאת, טרם נבדקו בצורה מחקרית כמותית התנסויותיהם וחוויותיהם של חיילים אלו במסגרת השירות הצבאי, וזאת למרות נתונים אחדים המצביעים על כך שחיילים אלו משרתים בסביבה שאינה מקבלת ולעיתים מפלה אותם על רקע נטייתם המינית.
2. לאור האמור לעיל ובהתאם לחזון ארגון נוער גאה נערך, לראשונה בישראל, מחקר הבוחן את האופן שבו נתפס צה"ל על-ידי הומואים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסגינדרים המשרתים בצבא ההגנה לישראל. מטרת המחקר לספק משוב למקבלי החלטות ולמנסחי מדיניות לגבי ההיקף וההיבטים השונים של סובלנות (או אי-סובלנות) כלפי חיילים הומוסקסואלים המשרתים בצה"ל. במילים אחרות, ביקשנו לבדוק האם צה"ל מתאפיין ב"אקלים שירות מיטבי" עבור חיילים אלו.
3. **דגימה:** מחקרים באוכלוסייה ההומו-לסבית (בארץ ובעולם) אינם מבוססים על דגימה הסתברותית ומייצגת, כיוון שלא ניתן להגיע לכלל בעלי הנטייה המינית ההומוסקסואלית ולדגום מהם, בשל ההסתרה של הנטייה המינית, הקושי בהגדרה אובייקטיבית ואישית של הנטייה המינית. אי לכך, המחקר מתבסס על מדגם לא-הסתברותי מסוג מדגם מתנדבים, כאשר מסגרת הדגימה כוללת את המשתתפים בקבוצות הנוער הבוגרות של ארגון "נוער גאה" ואת המבקרים באתרי האינטרנט המכוונים לקהילה ההומו-לסבית בישראל ולחיילים וחיילות משרתים. במטרה לצמצם את ההטיה האפשרית ולגוון את המדגם נאספו הנתונים בשתי דרכים: הפצת שאלון בקרב קבוצות הנוער של ארגון הנוער; שאלון מקוון ברשת האינטרנט.
4. **כלי המחקר:** שאלון למילוי עצמי אשר פותח לצורך המחקר הנוכחי, וכולל: (א) שאלות רקע כלליות (ב) שאלות על היחידה/הבסיס בו משרתים (ג) שאלות על האווירה כללית ביחידה כלפי נטייה מינית (ד) חוויות אישיות ביחידה/בסיס, הנוגעות לנטייה המינית (ה) תחושת נוחות ביחידה/בסיס (ו) שאלון עמדות לגבי יחס הצבא לחיילים הומו-לס-בים.
5. **תיאור המדגם:** 329 משיבים המשרתים כיום או השתחררו במהלך השנה האחרונה. מדגם המחקר כולל שיעורים גבוהים של גברים (88%), חילוניים (68.5%), אשר יצאו מהארון (בפני אדם אחד לפחות) (68%) ומגדירים עצמם כהומואים. הגיל הממוצע של המשיבים הוא 20.5. המדגם כולל משיבים ממגוון חיילות צה"ל, במגוון דרגות ובמגוון תנאי שירות (בסיסים פתוחים וסגורים, יחידות שטח/מבצעיות – 29.5%, יחידות הדרכה – 13.5%, יחידות עורפיות – 57%). דרך איסוף הנתונים הצליחה להביא לכך שגם חיילים/ות הנמצאים 'בארון' כמו גם חיילים/ות שאינם קשורים לפעילות חברתית קהילתית מילאו את השאלון ומשתתפים במחקר, עובדה המוסיפה לייצוגיות המדגם.

6. **יציאה מהארון**: מרבית המשיבים במדגם נמצאים מחוץ לארון בחייהם האזרחיים וחשפו את נטייתם המינית בפני חברים באזרחות (83%) ובני משפחה (כ 50%) עוד טרם גיוסם לצה"ל. לעומת זאת, אחוזים נמוכים חשפו את נטייתם המינית בצבא בפני חיילים ביחידה (35%) קב"ן (30%) או מפקד ישיר (28%). כלומר, רוב החיילים נמצאים מחוץ לארון בחייהם האזרחיים אולם בוחרים להישאר או לחזור לארון בחייהם הצבאיים.
7. **אקלים השירות הצבאי ביחס להומוסקסואליות**: ביטויי גנאי כלפי חיילים הומואים ולסביות נאמרים בשכיחות גבוהה מאד במסגרת השירות הצבאי. 45% מהמשיבים ציינו כי הערות הומופוביות נאמרות בתדירות גבוהה וגבוהה מאד ביחידתם/בסיסם. יחידות מבצעיות מתאפיינות באלימות מילולית הומופובית בתדירות גבוהה (53%) בהשוואה ליחידות עורפיות (44%) ויחידות הדרכה (31%). מיעוט זניח מהמשיבים (4%) ציינו כי ביחידתם אין כלל הערות הומופוביות.
8. **מי אומר את ההערות ההומופוביות?** 23% מהמשיבים ציינו כי מדובר ב "רוב החיילים"; 45% מהמשיבים ציינו כי מדובר ב"חלק מהחיילים". כלומר, אין מדובר בתופעה שולית. המשיבים דיווחו על כך שהערות הומופוביות נאמרות גם על-ידי מפקדים. 39% מהמשיבים ציינו כי הם שומעים הערות הומופוביות ממפקדים מדי פעם, לעיתים קרובות והרבה מאד. הערות הומופוביות תדירות יותר ביחידות מבצעיות/יחידות שטח, בהשוואה ליחידות הדרכה ועורפיות – הן על ידי חיילים והן על ידי מפקדים.
9. **איפה נאמרות הערות הומופוביות ובאיזה הקשר?** מרבית המקומות בצבא אינם מוגנים עבור החיילים. החיילים השוהים בהם חשופים לביטויי גנאי בתדירות גבוהה למדי. 28% מהמשיבים דיווחו כי שמעו הערות הומופוביות בתדירות גבוהה מחוץ לפעילות הצבאית ("לעיתים קרובות" ו "הרבה מאד"); 26% דיווחו על תופעה דומה בחדרי השינה ו - 27% דיווחו על תופעה דומה במקלחות. גם כאן, נמצא כי חיילים המשרתים ביחידות מבצעיות חשופים להערות הומופוביות בתדירות גבוהה יותר במרבית המרחבים שנבדקו. 46% מהמשיבים ציינו כי הם חשים כעס ועלבון כאשר הם שומעים הערות הומופוביות (גם אם לאו דווקא נאמרו כלפיהם). 65% מהמשיבים ציינו כי ההערות הן חלק מההווי הצבאי, אולם כ 20% ציינו כי ההערות נאמרות כלפי חיילים מסוימים.
10. **כיצד מגיבים החיילים והמפקדים?** לרוב החיילים הנוכחים משתתפים בצחוק ובלעג (59%). תגובה נפוצה אחרת היא התעלמות (32%). למרות שההערות ההומופוביות נאמרות גם בנוכחות מפקדים, 60% מהמשיבים ציינו כי המפקדים מתעלמים. 20% מהמפקדים הנוכחים מצטרפים להערות ההומופוביות בצחוק ובלעג, ורק 20% מהמפקדים נוזפים במעיר ההערה או מגנים את ההערות.
11. **הטרדה מינית**: 48% מהחיילים ציינו כי הוטרדו מילולית בשל נטייתם המינית. 20% ציינו כי הוטרדו מינית באופן מוחשי. 15% חוו הטרדה מינית מילולית ופיזית גם יחד. שקלול הממצאים על פי הגדרת ההטרדה המינית על פי צה"ל (הכוללת גם הטרדה מילולית כמרכיב בהטרדה המינית) מראה כי 52% מהחיילים חוו הטרדה מינית במהלך השירות הצבאי. בנוסף, 7% מהמשיבים חוו אלימות גופנית בשל נטייתם המינית. מפקדים שנוכחים במצבים של

הטרדה מינית או תקיפה פיזית על רקע נטייה מינית מגיבים בנזיפה כלפי המטריד (22%), הטלת עונש משמעותי כלפי המטריד (14%) או העמדה למשפט (12%). יחד עם זאת, 37% מהמפקדים מתעלמים ואינם נוקטים בשום הליך מניעתי כאשר הם נוכחים במקרים של הטרדה מינית המבוצעת על רקע נטייה מינית. לא נמצאו הבדלים משמעותיים בתגובת מפקדים בהתאם ליחידות השונות.

12. **משאבים ותמיכה**: רק 5% מהמשיבים ציינו כי בבסיס שבו הם משרתים ישנם מקורות מידע (גישה לאתרי אינטרנט בנושא, הרצאות, חומרי קריאה) הקשורים להומוסקסואליות. המשיבים ציינו כי מהתרשמותם קיים בבסיס מספר נמוך מאד של סגל פיקודי התומך בחיילים הומואים ולסביות, וגם כאשר זה קיים – הוא לכיוון החסר (ממוצע 2.54 – כאשר 1 מציין שאין כלל סגל תומך ו 6 מציין שיש רבים).

13. **למי פונים החיילים בקשיים הקשורים לנטייתם המינית או במקרים של הטרדה מינית?** 29% מהמשיבים בוחרים להתעלם ולא להגיב להטרדה מינית או אלימות המופנית כלפיהם על רקע נטייתם המינית. 20% בוחרים בתגובה "בריחה והימנעות מקשר עם המטריד". רק 16% מהמשיבים פונים למפקד הישיר, ואחוזים דומים בוחרים להגיש תלונה רשמית. גם כאן מצאנו הבדל בין סוגי היחידות השונות, כאשר ביחידות מבצעיות שליש מהמשיבים בוחרים שלא לפנות לאף אחד, בעוד ביחידות עורפיות והדרכה האחוזים של החיילים שלא פונים ומדווחים נמוך יותר. שיעור גבוה של משיבים (34%) פונים לקב"ן לקבלת סיוע.

14. **כיצד מגיבים המפקדים להטרדות מיניות ולקשיים הקשורים לשירות הנוגעים לנטייה המינית כאשר פונים אליהם?** בשונה מהתגובה של מפקדים כלפי הערות הומופוביות הנאמרות בצורה כללית כחלק מאקלים היחידה, רוב גורמי הפיקוד (מפקדים ישירים, מפקדי יחידה, קב"ן) נוקטים בפעולת מניעה ובסיוע כאשר מדובר בהטרדה מינית ישירה כלפי חיילים/ות ספציפיים או בקשיים אישיים של החייל. 48% מהמשיבים ציינו כי המפקדים נהגו בהבנה ובהתחשבות. 34% ציינו כי גורמי הפיקוד ניסו לעזור. יחד עם זאת, 18% ציינו כי המפקדים הגיבו בביטול או בהתעלמות.

15. **השפעת האקלים הצה"לי וההטרדות המיניות על תפקוד החיילים ותחושת השייכות:** למרות האקלים ההומופובי וגילויי ההטרדה והאלימות המאפיינים את השירות הצבאי, רוב החיילים מבצעים את תפקידם במלואו, ואינם פונים בבקשה לסיוע או פטור מפעילות ומתורנויות. רק 14% ציינו כי לא הגיעו לפעילות צבאית בשל החשש או החוויות הקשורות לנטייתם המינית, 25% פנו לקבלת פטור מפעילות צבאית הקשור לחששות ולחוויות הקשורות לנטייתם המינית. נמצא קשר שלילי מובהק בין תחושת השייכות של החייל ליחידתו לבין האקלים ההומופובי וגילויי האלימות וההטרדה הקשורים לנטייה המינית. כלומר, ככל שהאקלים ההומופובי רב יותר וגילויי ההטרדה רבים יותר, תחושת השייכות ליחידה נמוכה יותר.

16. **עמדות וידע בנוגע לשירות הצבאי של חיילים הומואים ולסביות:** רוב המשיבים מסכימים עם כך שנטייה מינית אינה צריכה להגביל את אופי השירות של חיילים וחיילות. יחד עם זאת,

קיימת הסכמה בקרב המשיבים כי חשיפת הנטייה המינית בשירות יכולה לפגוע בחייל במהלך שירותו וכי עדיף שלא לחשוף אותה במהלך השירות הצבאי. בנוסף, אחוזים גבוהים של המשיבים לא ידעו או לא היו בטוחים לגבי מדיניותו של צה"ל לגבי שירות חיילים הומואים ולסביות: רק 29% ידעו בוודאות שצה"ל מאפשר לחיילים/ות הומואים ולסביות לשרת בכל תפקיד בצבא; 57% מהמשיבים לא היו בטוחים שאם יחשפו את נטייתם המינית לא ישלחו אותם לקב"ן, ו 44% לא היו בטוחים שחשיפת הנטייה המינית לא תוביל אותם לתחקיר בטחוני.

17. **סיכום והמלצות:** ממצאי המחקר אינם מלמדים על מצב עניינים "ורוד". האקלים הצה"לי הרווח, כפי שהוא נתפס בעיני המשתתפים במחקר, רחוק מלהיות מיטבי. לאור הממצאים, להלן ארבע המלצות עיקריות:

- **אכיפת נהלים ופקודות קיימות** על מנת לצמצם את הפער בין העמדה הרשמית, הליברלית והמגנה על חיילים באשר הם, לרבות חיילים הומואים ולסביות, לבין המצב בפועל ביחידות השונות וביחידות קרביות בפרט. יש לדאוג לאכוף את הפקודות במלואן.
- **ביצוע הסברה ייעודית בנושא הומוסקסואליות.** יש להכין תוכנית הסברה למפקדים ולחיילים, כשם שזו נעשית בקשר למיעוטים אחרים (נשים, עולים חדשים ועוד). יש לדאוג לחומרי פרסום נראים לעין המציינים את דרכי הפנייה ומקורות הסיוע עבור חיילים אשר הוטרדו על רקע נטייתם המינית.
- **ביצוע מחקרים נוספים.** יש לערוך מחקרים ממוקדים שירחיבו את הידע הקיים אודות שירותם ומצבם של חיילים הומואים ולסביות ויגבירו המודעות לנושא.
- **הגברת מקורות התמיכה עבור חיילים הומואים ולסביות.** על ידי עבודה מול מפקדים, גורמי בריאות הנפש וחיילים.

1. מבוא

"זכותם של כל חיילת וחייל לשמור על כבודם, ליהנות מסביבת שירות בטוחה ומכבדת המאפשרת לשרת עם חברים ועם מפקדים הרואים בהם אדם..ללא חשש וללא רתיעה. אל לו לאף חייל להטריד אחר, להשפילו, לבזותו, לנצלו או לפגוע בו בכל דרך אחרת. זהו העיקרון שצריך להדריכנו. זהו צו מוסרי ופקודה חד משמעית המתלווה לכל פעולה ולכל מעשה של המשרת בצה"ל, ושל כל אדם באשר הוא אדם."

רא"ל משה יעלון, ראש המטה הכללי

(פקודת יום של הרמטכ"ל, 14 ביולי 2003)

צבא ההגנה לישראל, מהווה סוכן חיברות חשוב ומרכזי במדינת ישראל. גיוס החובה הנהוג על פי חוק בישראל, מציב את הצבא ככור היתוך עבור קבוצות שונות באוכלוסייה הישראלית. בשנת 1998, בעקבות התיקונים בפקודת מטכ"ל בשנת 1993, הוסרה מחוקי צבא ההגנה לישראל התייחסות מגבילה או אחרת בנוגע לשירותם של חיילים הומואים ולסביות בשורות הצבא. העבודה המחקרית היחידה שניסתה לבחון את התנסויותיהם של חיילים הומואים במסגרת השירות בצה"ל פורסמה בשנת 1999 כאשר היא מתבססת על מחקר איכותני הבוחן סיפורי חיים של חיילים הומואים קרביים (קפלן, 1999). מצבם והתנסויותיהם של חיילים הומואים המשרתים במגוון תפקידים, כמו גם מצבן של חיילות לסביות טרם זכו לתיעוד אמפירי. על רקע מיעוט החומר המחקרי בנושא, ובהתאם לחזון ארגון נוער גאה נערך, לראשונה בישראל, מחקר הבוחן את האופן שבו נתפס הצבא על ידי חיילים וחיילות הומו-לסבים המשרתים בצה"ל. מטרת המחקר לספק משוב למקבלי החלטות ולמנסחי מדיניות לגבי ההיקף וההיבטים השונים של סובלנות (או אי-סובלנות) כלפי חיילים הומו-לסבים בצבא ההגנה לישראל. לתפיסתנו, ממצאי המחקר אינם רק עניינם של חיילים הומו-לסבים ומשפחותיהם, אלא של כלל החברה הישראלית השוחרת לפלורליזם, רב-תרבותיות וסובלנות. בפרק זה נביא סקירה קצרה של ההיסטוריה הנוגעת לשירותם של חיילים הומו-לסבים בצה"ל, הקשיים המאפיינים חיילים הומו-לסבים, תפקידו של צה"ל כגורם מגן עבור חיילים השייכים לקבוצת מיעוט, וכגורם מחנך לנושא סובלנות וחוסר אפליה.

א. גיבוש נטייה מינית הומו-לסבית בקרב צעירים בגיל גיוס

התהליך של כינון וגיבוש זהות הומו-לסבית הוא תהליך מורכב, רצוף קשיים ולבטים אישיים. אנו ערים בעשור האחרון לתופעה של בני נוער בגילאים הולכים וצעירים, המגלים את נטייתם המינית ההומו-לסבית ויוצאים מהארון כלפי אחרים. מחקרים בעולם המערבי מצביעים על כך שתהליך גיבוש הנטייה המינית מתקיים בגילאי 13-16. יחד עם זאת, חשוב לזכור כי

התהליך בו בני נוער וצעירים נמצאים בשלבי גיבוש זהותם האישית (הכוללת גם את נושא המיניות והנטייה המינית) הוא ארוך ומורכב ויכול להמשך עד לגיל הגיוס ואף מעבר לו. הומואים ולסביות, בדומה להטרוסקסואלים, נולדים לתוך מערכת חברתית, המושתתת על חיברות בניה ובנותיה לתוך דפוס הטרוסקסואלי בלעדי. ככאלה, הם מפנימים את המטענים השליליים הכרוכים בהומוסקסואליות כחלק בלתי-נפרד מתהליכי החיברות שלהם. הומופוביה מופנמת זו מתבטאת בחרדה מפני גילוי הנטייה המינית, הכחשתה, הערכה עצמית נמוכה ו/או תחושות אי-נחת ובושה (Sears, 1997). מרבית ההומואים/לסביות לומדים לתעב הומואים/לסביות עוד בטרם נוכחו לדעת שהם-עצמם כאלו: הם כמעט ואינם שומעים את המושג "הומוסקסואליות" אלא בהקשרים שליליים, וכמושא לגיחוך, לעג ו/או רחמים.

הפרט ההומו-לסבי מחוֹבֵר בדרך-כלל בסביבה שבה אין הומואים/לסביות נוספים, שאליהם הוא יכול להתייחס כעוגן בעיתות מצוקה או כמודל ללימוד דפוסי התנהגות הולמים. בניגוד לבני מיעוטים אחרים הגדלים לתוך קבוצת המיעוט אליה הם משתייכים, ההומו/לסבית לומדים כי הם כאלו רק לאחר שהפנימו את נקודת המבט הֶטֶרו-נורמטיבית – דהיינו, את ההשקפה הרווחת והדומיננטית לפיה קיימת רק דרך-חיים אחת 'נכונה', 'בריאה' ו 'טבעית', והיא ההטרוסקסואלית. בשל כך, אינם יכולים לחלוק את ההתמודדויות השונות הכרוכות בגילוי זה עם אנשים אחרים בסביבתם החברתית ו/או המשפחתית (Morris, 1997). יתרה מכך, בדרך כלל דווקא קרוביו של המתבגר – ובמיוחד הוריו – עלולים להיות אלו שמהם הוא חרד ביותר לחשוף עובדה, העלולה להסתבר כמבישה ואפילו ככזו העלולה לנַכֵר אותו מאהוביו. התובנה כי אדם הינו הומו/לסבית מהווה נקודת מפנה בחייו של הפרט, והחל ממועד זה נערכים תהליכי הֶזְרָה והתנכרות מסביבתו. למעשה, זהו השלב הראשוני של כינון הזהות ההומו/לסבית. תובנה זו גוררת בעקבותיה את אבדן הקווים המנחים להתנהגות, לגיבוש עמדות ולציפיות לעתיד, אשר היוו חלק בלתי-נפרד מן הזהות ההטרוסקסואלית, ושעתה אינם רלבנטיים יותר להמשך חייו (Cass, 1979; Troiden, 1993).

על מנת לפתור מצב דיסֶוֹנָנְטִי ומעורר חרדות וקשיים זה, וכן עקב החשש מפני הסנקציות החברתיות (בין אם הן אמיתיות ובין אם הן נתפסות-ככאלו, כגון: גירוש מביתו, החרמה מצד חברים, רכילות בלתי-נשלטת וכדומה), משקיע המתבגר/ת ההומו-לסבי משאבים ניכרים במנגנונים כלשהם להפחתת המצוקה. הוא עשוי לנקוט באחת או יותר מן הטקטיקות שמטרתן הפחתת חרדות, בלבול ומבוכה, הנובעים מהסטיגמה הכרוכה בהומואיות. טקטיקות כגון: הכחשת ההומואיות לעצמו ולסביבתו החברתית, ניסיונות לתיקונה, הימנעות מכל מימוש גופני ו/או רגשי עם אחרים בני-מינו וכן הלאה. התגובה הראשונית והנפוצה ביותר היא נטייה להסתגר בתוך מה שהתנועה לשחרור הומו-לסבי המְשיגה כ-"ארון" (Closet).

עם תחילת תהליך כינונה של זהות הומו/לסבית, בנוסף למשימות הנורמטיביות של גיל ההתבגרות, מתמודד המתבגר המתלבט בשאלת נטייתו המינית בבעיות נוספות קשות ביותר כגון: תחושת בושה ושונות, בדידות כחוויה קיומית, הכחשה, התרחקות, חרדה מפני אנשי מקצוע, תחושת אובדן, פגיעות וחוסר בדמויות להזדהות. בשל מצוקות אלה, עלולים מתבגר הומו או מתבגרת לסבית לסבול מאחת או יותר מן התופעות הבאות: בעיות פסיכולוגיות, בעיות חברתיות,

שימוש בחומרים מְמַכְרִים, בעיות משפחתיות ופגיעה בתפקוד¹.
הגיוס לצבא, שהוא שלב מכונן וקשה עבור כל מתבגר, עלול להיות קשה שבעתיים עבור צעירים וצעירות הומואים ולסביות ולכאלה המתלבטים בזהותם המינית. דר וקמחי (Dar & Kimhi, 2001) מצאו במחקרם כי הן חיילים והן חיילות הרגישו יותר בטוחים בעצמם ויותר עצמאיים בעקבות השירות הצבאי, יותר מסוגלים להעריך את יכולותיהם האישיות, יותר יעילים ויותר מודעים לעצמם וכלפי אחרים. רובם הרגישו יותר רגישים מבחינה חברתית ומוכנים יותר לאינטימיות הטרוסקסואלית. עבור מרבית המשתתפים במחקר, תקופת הצבא לא נתפסה כלל כתקופה של סטגנציה, הסתגרות או גרסיה. יחד עם זאת, יש לציין, כי המחקר לא בירר כלל את הנטייה המינית של הנחקרים. האינטימיות היחידה שנחקרה היא אינטימיות הטרוסקסואלית. לא נשאלו שאלות בדבר אינטימיות הומוסקסואלית או לסבית ולא נבחנו תחושתם של חיילים אשר מתמודדים עם משיכה כלפי בני / בנות מינם. סביר להניח, כי השירות הצבאי, אשר משמש במידה מסוימת מעין מעבדת התנסויות ביחסים בין אישיים ובאינטימיות הטרוסקסואלית, אינו ממלא את אותו הייעוד ובאותה הצורה עבור חיילים וחיילות הומואים ולסביות.

החששות המאפיינים צעירים בגיל גיוס, הכוללים חשש מסביבה שאינה מוכרת, התמודדות מול קשיים ולחצים שאינם מוכרים להם, היכרות עם חיילים אחרים אשר אינם מוכרים – עלולים להיות קשים הרבה יותר עבור צעירים הומואים ולסביות, בשל החשש מתגובת הסביבה הצבאית, חבריהם לשירות ומפקדים לנושא הנטייה המינית. כיוון שתקופת הצבא היא תקופה בה הצעירים עדיין מגבשים את זהותם האישית, נוכל למצוא צעירים הומואים ולסביות אשר יצאו מהארון וחשפו את נטייתם המינית לאחרים עוד לפני השירות הצבאי (בפני חבריהם, משפחתם) וכאלו אשר נמצאים בשלבים השונים בגיבוש נטייתם המינית וייתכן כי עדיין לא סיפרו לאחרים (או לחלק מהאחרים המשמעותיים בחייהם) אודות נטייתם המינית. בנוסף, צעירים/ות רבים מתוודעים לראשונה לנטייתם המינית וחווים את שלבי גיבוש הנטייה המינית רק בעת היותם חיילים/ות בשירות. ניתן להניח כי עבור חיילים וחיילות הומו-לסבים רבים, תקופת הצבא יכולה להוות דווקא כתקופה בה הם מחביאים את האני האמיתי שלהם ולא כתקופת צמיחה, כפי שחווים החיילים והחיילות הטרוסקסואלים.

ב. הומוסקסואליות בשורות צה"ל – סקירה היסטורית

מדינת ישראל והחברה הישראלית בתוכה, נמצאות במקום מתקדם יותר (יחסית למדינות רבות אחרות) בחקיקת זכויות שוויוניות כלפי הומוסקסואלים (למשל, שוויון בעבודה להומואים ולסביות ובני/ות זוגם, גיל ההסכמה ליחסי מין שווה לכלל האוכלוסייה כולל הומוסקסואלים, ועוד).

גם צה"ל, כחלק מהותי מהחברה הישראלית, עבר שינויים בגישה כלפי הומוסקסואליות ושירות הומואים ולסביות בצבא. לפני שנת 1983, למרות שלא הייתה פקודה מיוחדת בנושא, עדויות מראות כי הנטייה הייתה לשחרר הומוסקסואלים שהצהירו על נטייתם המינית משירות צבאי, בעיקר על רקע נפשי. ההתייחסות להומוסקסואליות הייתה כאל מחלה או סטייה (גרוס, 2000).

¹ להרחבה בנושא, ראו: קמה (2004). **קובץ מידע מספר 1**. תל-אביב: ארגון נוער גאה. פרסום זה כולל, לראשונה, מידע מגוון, מעודכן ומקיף בעברית בנושאים שונים הרלבנטיים לבני נוער הומואים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסג'נדרים.

בשנת 1983, נכנסו לתוקפן הוראות קבע מטכ"ל ואכ"א (ק-01-11-31) שכותרתן "שירות הומוסקסואלים בצה"ל". פקודות אלו קבעו, כי שיבוצם של חיילים הומוסקסואלים מוגבל בגלל נטייתם, כיוון שזו עלולה להוות סיכון בטחוני. על פי הפקודה, כאשר ייוודע כי חייל/ת הם בעלי נטייה מינית הומו-לס-בית, ייבחן המקרה לגופו. על רקע הסרת האבחנה של הומוסקסואליות מקובץ האבחנות הפסיכיאטריות (DSM3) בשנת 1973, הצהירה הפקודה (אם כי באיחור מה) כי הומוסקסואליות אינה מהווה עוד סטייה או מחלה נפשית. יחד עם זאת, הוראות הקבע של שנת 1983 קבעו כי כל מפקד יחידה שנודע לו כי חייל ביחידתו הוא הומוסקסואל – נקרא להפנותו למרכז בריאות הנפש ובמקביל לדווח לגורמי בטחון שדה הנוגעים בדבר. אלו יכלו להחליט על אחת משלוש החלטות:

1. לשחרר את החייל.

2. לשים הגבלות על שיבוצו.

3. לערוך תחקיר בטחוני מקיף בהתאם לתפקיד אליו מיועד.

הפקודה קבעה עוד כי חייל הומוסקסואל לא יישתר בתפקידי "סוד מועדף", בקהיליית המודיעין ובתפקידי הצפנה והסתרה, וכי חייל שהועלה "חשד סביר" כי הוא בעל נטייה הומוסקסואלית יימצא בפיקוח בטחוני כל תקופת שירותו הסדיר בצה"ל.

בשנת 1993, שונו הפקודות ועודכנו. היה זה לאחר שפרופסור עוזי אבן, הומו מוצהר וראש ביה"ס לכימיה באוניברסיטת תל אביב, נאם בכנס ראשון שנערך בכנסת בנושא הומוסקסואליות וסיפר את סיפור סילוקו מהתפקידים הצבאיים שבהם שירת במילואים בשל היותו הומוסקסואל. אבן עסק במהלך שירותו הצבאי בנושאים צבאיים רגישים. ראש הממשלה ושר הביטחון דאז, יצחק רבין, העלה את הנושא מול גורמי הביטחון, ובשנה זו שונו הפקודות. הפקודה החדשה קבעה כי לא יוגבל גיוסם, שיבוצם וקידומם של חיילים הומוסקסואלים ואזרחים עובדי צה"ל. יחד עם זאת, עדיין קבעה הפקודה כי מפקד שיוודע על חייל הומוסקסואל ידווח על כך לגורמי בטחון שדה (ולא לגורמי בריאות הנפש כפי שהיה בפקודה הקודמת), יתבצע תחקיר מקיף, וייתכן שחרור מוקדם או הגבלה על השיבוץ (משיקולי בטחון שדה), או שלא יינקט כל צעד שהוא. על פי הפקודה החדשה משנת 1993, חיילים הומוסקסואלים יכולים לשרת בכל תפקיד – גם כזה המוגדר כ"סוד מועדף", או בקהיליית המודיעין ותפקידי הצפנה והסתרה – אולם, לאחר תחקיר מקיף ובאישור גורמי בטחון שדה.

בשנת 1998, בוטלה כליל הוראת קבע אכ"א בנוגע לחיילים הומוסקסואלים, ומאז אין בצה"ל כלל פקודות הנוגעות לשירותם של הומוסקסואלים. כלומר, משנת 1998 אין חובה על מפקד לדווח לגורם צבאי כלשהו על חייל הומוסקסואל ביחידתו, וחיילים בעלי נטייה מינית הומו-לס-בית יכולים לשרת בכל תפקיד שהוא בצה"ל ללא כל מגבלה.

ג. גבריות, נשיות והומוסקסואליות בצבא. תיאור תרבות צה"ל והיחס לגבריות,

נשיות, הומוסקסואליות וקבוצות מיעוט

הקשר בין צבא וגבריות הוא בעל היסטוריה ארוכה. הציונות במחצית הראשונה של המאה ה-20 פארה את הדמות הגברית (Gluzman, 1997) כאשר היא מדמיינת ובונה את דמות

ה"יהודי החדש" – "בחור צעיר, בריא פיסית ונפשית, מעז ומוכן לקרב" (Shapira, 1984: 28). דמות היהודי החדש והחסון הועצמה במהלך ההיסטוריה בשל תפקידה החשוב של המלחמה בבניין הארץ, הסכסוך היהודי-ערבי המתמשך והתפתחותה של תרבות צבאית (Kimmerling, 1993) אשר חיזקה את הגבריות. כאשר גבריותו של החייל הלוחם השיגה מעמד הגמוני והפכה לאידיאל חברתי – השרות הצבאי הפך לטכס חניכה עיקרי לגבריות הישראלית הנורמטיבית (Ben-Ari, 2001; Shual, 1994)

למרות שינויים פוליטיים, חברתיים וטכנולוגיים מרחיקי לכת, דמות הלוחם עודנה משמשת דמות מפתח לגבריות (Morgan, 1994: 165) וצבאות מתוארים לעיתים קרובות כ"מעוז האחרון של הגבריות" (Addelston and Stirratt, 1996).

חוקרים אחרים (Levy, 1998; Smootha, 1983; Swirsky, 1999), טוענים כי למעשה הצבא פועל בשיטת "מפת ביטחון המדינה האתני" אשר מציבה את הגברים האשכנזים במרכז הצבא ואילו את המזרחיים בפריפריה. דרוזים ובדואים ממוקמים בשולי הצבא בזמן שאזרחים פלסטינאים כלל אינם מגויסים. על מנת להתקדם בסולם הדרגות, המזרחיים, אשר ייצוגם נמוך ככל שעולים בסולם הדרגות, צריכים לאמץ הנורמות המערביות של העלית האשכנזית. באופן זה, הצבא פועל יותר כמערכת מטמיעה מאשר כור היתוך.

באופן דומה, חיילים וחיילות הומוסקסואלים ולסביות נאלצים לחזור לארון (קרי להסתיר או להסוות את נטייתם המינית ההומוסקסואלית) או לא לצאת ממנו ולאמץ נורמות התנהגותיות הטרוסקסואליות.

צה"ל, כמו צבאות אחרים (Morgan, 1994; Harris-Jenkins, 1986), הוא עדיין המקום בו מובנית מבחינה תרבותית הגבריות ההגמונית בקרב קבוצות חברתיות רבות. בתרבות החברה המערבית המתועשת של ימינו, אידיאל זה כולל ערכים כגון עצמאות, לקיחת סיכונים, אגרסיביות, רציונאליות והטרוסקסואליות (Connell, 1995). התרבות הצבאית נוטה להעצים את המתח הקיים בין תכונות אלו והשירות הקרבי אף יותר (Ben-Ari, 1998; Helman, 1997).

כאמור, הגבריות אשר אליה נחשפים חיילים בצבא היא מאד מסוימת והיא הגבריות ההטרוסקסואלית. במסורת הצה"לית תיאור דמותו של החייל האידיאלי לעיתים קרובות בא בסתירה לתיאור דמויות של נשים ושל הומואים, הנתפסים מאז שחר ההיסטוריה כנשיים. מעבר לכך, התנהגות חיילית לא מקצועית ולא נאותה מתקשרת פעמים רבות לילדותיות ונשיות (Ben-Ari, 1998). באופן דומה, כמו בצבאות אחרים, גם בצה"ל דמות החייל הקרבי היא גברית, קשוחה, חלק מצוות ולעיתים קרובות מנוגדת לסטריאוטיפים של הומוסקסואליות המוצגת כמחלה נפשית, וההומו נתפס בה כמופקר, בודד ולא בטוח (Anderson & Smith, 1993). ניתן לשער, אם כן, כי היחס כלפי חיילים הומואים וכלפי הומוסקסואליות בכלל ביחידות קרביות יהיה שלילי יותר מאשר ביחידות עורפיות וביחידות הדרכה.

ד. נתונים אודות מצבם והתנסויותיהם של חיילים הומו-לסביים בצה"ל

מצבם של חיילים הומו-לסביים וחוויותיהם בצבא זכו להתייחסות מועטה בספרות המחקרית. אייל גרוס (גרוס, 2000) סוקר את התמורות החוקיות השונות שעבר צה"ל בנושא שירותם של הומוסקסואלים בשורותיו לאורך השנים, ומתייחס בקצרה גם לנושא היחס בין הפקודות הליברליות אשר אינן מגבילות שירות על רקע נטייה מינית לבין המציאות הקיימת. גרוס טוען כי התרת שירותם של הומוסקסואלים בשורות הצבא נבעה מהעובדה שהמציאות הישראלית בשנת 1993 הייתה כזו שלא נראה היה כי יהיו בצה"ל חיילים רבים בשירות סדיר מחוץ לארון, "בין השאר בשל האופי הארוני של החברה הישראלית ובשל הגיל המאוחר של היציאה מהארון בישראל, אך גם בשל החשש המיוחד לצאת מהארון ביחידה צבאית, במיוחד ביחידה קרבית, דווקא בשל תרבותה ההומו-חברתית, תרבות הכוללת גינוי של הומוסקסואליות" (שם, עמ' 165).

ממחקרו של קפלן (1999), אשר ראיין הומוסקסואלים ששירתו ביחידות קרביות, עולה כי רוב המרואינים נמנעו מלחשוף את נטייתם המינית בעודם בשירות ויצרו הפרדה מוחלטת בין עולמם הצבאי/קרבי לבין עולם החוויות הפרטניות (הכולל, בין היתר, התנסויות מיניות, אינטימיות ורומנטיות עם גברים). מסקנתו של קפלן היא כי למרות שאין פקודות בצה"ל אשר מגבילות גיוסם של הומוסקסואלים לצבא הרי שבפועל רוב ההומואים אינם חושפים את נטייתם המינית, כתוצאה מחששות שונים, וכי המצב בשטח דומה לזה שקיים בצבא ארה"ב – בו קיימת מדיניות Don't Ask Don't Tell – קרי, "אנחנו לא נשאל (על הנטייה המינית שלך) ואתה לא תספר עליה". הנחוץ להוסיף בהקשר זה כי מבחינה חוקית קיים הבדל מהותי בין ישראל לבין ארצות הברית משום שבצבא האמריקני הידיעה על נטייה מינית הומו-לס-בית מובילה בצורה מיידית לשחרור משירות צבאי.

חוקרים נוספים שניסו לבחון את נושא מצבם של הומואים ולסביות בשירות הצבאי בצה"ל בעשור האחרון, הגיעו למסקנות סותרות. החוקרים מסתמכים על פרסומים שונים בעיתונות האזרחית והצבאית, דרך מקרים שונים שאירעו לאורך עשר השנים האחרונות ומנסים ללמוד מהם על המצב בצה"ל לאחר שינוי הפקודות בשנת 1993. גרוס (2000), מוצא בלבול רב בנוגע למצבם של חיילים הומו-לס-בים ולעמדת צה"ל לגבי שירותם. הוא מביא דוגמאות אחדות בהן התקיימה אפליה כלפי חיילים הומוסקסואלים בשל נטייתם המינית ומאידך דוגמאות לכך שהומואים מוצהרים בצבא אינם חווים קושי בשירותם בשל נטייתם המינית. עוד הוא טוען כי למרות עמדתו הרשמית של צה"ל כי אין לחייב חיילים להצהיר על נטייתם המינית, רבים מהחיילים המתגייסים אינם יודעים זאת.

מחקר אחר שפורסם בשנת 2001 (Belkin & Levitt, 2001), הגיע למסקנה שמצבם של חיילים הומו-לסביים בצה"ל הוא טוב, וכי צה"ל פתוח לנושא ואינו מפלה חיילים על רקע נטייתם המינית. המחקרים מציגים את העובדה שבעיתונות הצבא (עיתון 'במחנה') עולה כי חיילים בצה"ל אינם חוששים משירות עם הומוסקסואלים, וכי מראיונות שקיימו עם גורמי פיקוד ועם חיילים משרתים אחדים עולה כי אין כל קושי בשירות בצה"ל לבעלי נטייה מינית הומו-לס-בית. חשוב לציין, שוב, כי מחקרים אלו התבססו על מדגמים קטנים מאד, ראיונות עומק עם חיילים או מפקדים אחדים, ולא על נתונים כמותיים ועל מדגם גדול של חיילים.

חוקרים מעטים ברחבי העולם ביצעו מחקרים על דפוסי ההתמודדות וההסתגלות של הומואים במסגרת השירות הצבאי. מתוך מחקרים שכן נעשו, עולה תמונה לא ברורה של דפוסי התמודדות והסתגלות. בין דפוסי ההתמודדות ניתן למצוא ניסיונות של חיילים הומואים לנתק את עצמם מכל הקשר הומואי במסגרת הצבא, לשמור על נטייתם המינית בלתי נראית ו"לשחק את המשחק" של התרבות הצבאית. חלק מהמרואיניים שמרו על פסאדה הטרוסקסואלית במשך שרותם ולא חלקו את חייהם האישיים עם איש מהצבא (Herek, 1993; Zeeland, 1995; Anderon and Smith, 1993)

אנדרסון-בורס וואן-דר מולן (Anderson-Boers & Van Der Meulen, 1994), ראינו חיילים הומוסקסואלים בצבא ההולנדי וסיכמו כי החיילים הללו גילו נאמנות והזדהות עם הצבא, קיבלו את התרבות ההטרוסקסואלית הסובבת אותם ונשמעו לדרישות הפיסיות והנפשיות שנדרשו בעבודתם והפנימו את המשמעות של להיות "חיילים טובים".

קפלן ובן-ארי (Kaplan & Ben-Ari, 2000) חקרו את חוויותיהם האישיים של חיילים לוחמים הומוסקסואלים בצה"ל דרך סיפורי חיים. החוקרים לא מצאו בעיות הסתגלות משותפות הנוגעות לנטייה המינית של הנחקרים. יחד עם זאת, נצפו אסטרטגיות הזדהות שונות עם התרבות הצבאית הגברית ההגמונית: האחת היא מחויבות הכוללת הזדהות עם החיילות כמבחן לגבריות, לקיחת חלק בשיח ההטרוסקסואלי וניסיון אקטיבי לפתח קשרים חברתיים. האסטרטגיה השנייה היא הפיכתם לתא סגור. אסטרטגיה זו כוללת התמקדות באספקטים המקצועיים של עבודתם הצבאית ובניית חומות ברמות הבין-אישיות. כתוצאה מכך, טוענים החוקרים, הקשר בין ההסתגלות לשירות הצבאי ברמה ההתנהגותית, תהליך ההזדהות עם תהליכים ארגוניים ורכישת זהות ייחודית – קשורים באופן רופף. הנחקרים במחקרם של קפלן ובן ארי (Kaplan & Ben-Ari, 2000) היו דומים מבחינת הסתגלותם הכללית לשירות הצבאי לחיילים הטרוסקסואלים כפי שנמצא במחקרים אחרים (Gal, 1986; Leiblich, 1989; Koriat, 1990). חשוב יותר, הם נתקלו במעט מאד בעיות הסתגלות על רקע נטייתם המינית. ממצאים דומים נמצאו במחקרו של ויינשטיין על חיילים משוחררים הומוסקסואלים (Weinstein, 1999).

משום שהדיבור על נשים וסקס הוא גורם מאחד בקרב החיילים ומשום שהטרוסקסואליות נתפסת כמיניות הנכונה והבלעדית, אין מקום בקרב החיילים (לפחות בדעת הציבור) להומואים. המחברים טוענים כי בשל האינטימיות הקיימת בין החיילים ביחידות הקרביות, החיילים "זקוקים" לדמות ההומו על מנת למתוח גבולות ולהגדיר נורמות (הטרוסקסואליות) מקובלות. מצד שני, השירות הקרבי מעודד את האחדות והקרבה בין החיילים ביחידות הקטנות. תחושות אלו מגבירות לעיתים חיבה ומשיכה הדדית בקרב חברי היחידה. רעות בין-גברית זו מכונה "הומו-חברתית": למרות שעל פניה נדמית הרעות ליחסים דמויי-הומוסקסואליות, למעשה על מנת לחזק את תחושת הגבריות וכדי לא לאיים על הדימוי העצמי של החיילים הטרוסקסואליים, היא רוויה הומופוביה במידה רבה. מציאות זו שכיחה במיוחד בצה"ל, שם ערבות הדדית ותמיכה מהווים חלק ממורשת וערכי הצבא (Henderson, 1985; Kellert, 1982).

התמיכה בקשר החזק בין גברים ביחידות קרביות מאפשר ביטויים והתנהגויות שלא היו מתקבלים בהבנה בהקשר אחר: נשיקות, חיבוקים, עירום וביטויים מילוליים של אהבה הם חלק

מקשת של התנהגויות קיימות בין חיילים (קפלן, 1999). במחקר אחר, זיהו החוקרים כי אפילו ההומור הצבאי מושתת על הגבריות הטרוסקסואלית כאשר במקרים רבים נושאי הבדיחה הם נשים והומוסקסואלים (Sion & Ben Ari, 2000). כלומר, האקלים הצבאי, כפי שזוהה במחקרים שונים הוא אקלים מטריד מינית הן ביחס לנשים והן ביחס להומוסקסואלים.

למרות השינויים במדיניות הצה"לית בנוגע לגיוס ושירות חיילים הומואים ולסביות, המצב עדיין רחוק מלהיות מיטבי עבור חיילים אלו. בשנת 2005 פורסמו בתקשורת שני מקרים של התעללות בחיילים וחיילות על רקע נטייתם המינית. בספטמבר 2005, התלוננה חיילת בגדוד קרקל של הנח"ל כי תקופה ארוכה היא זוכה להשפלות ולהטרדות על רקע היותה לסבית. בתלונתה, חשפה החיילת כי חיילים המשרתים עמה ויודעים על נטייתה המינית כתבו כתובות נאצה על קירות הבסיס בגנות היותה לסבית, ובנוסף קיללו והשפילו אותה. בנובמבר 2005 פורסם בתקשורת מקרה של חייל ביחידת הנח"ל החרדי שהתלונן כי במספר הזדמנויות זכה לתגובות פוגעות ומשפילות מצד מפקדו על רקע נטייתו המינית, ביניהן אמירה של המפקד כי "יש לסקול את כל ההומואים באבנים". במקרה אחר, הטיח בו המפקד, כי חבל שלא הוציאו לחופשת שבת על מנת שהחייל ילך למצעד הגאווה בירושלים, כיוון שאולי היה נדקר במהלך המצעד (במצעד באותה השנה היה אירוע בו מתפרעים דתיים תקפו את הצועדים ודקרו חלק מהם). בוועדה לביקורת המדינה אשר דנה בנושא מצבם של חיילים הומו-לסבים בצה"ל (וועדה לביקורת המדינה, 5 בדצמבר, 2005), טענו פעילים מהקהילה ההומו-לסבית כי ידועים להם מקרים רבים אשר אינם מגיעים לכדי הגשת תלונה, וציינו את הקושי הקיים בקרב חיילים וחיילות הומואים ולסביות לפנות לערכאות משפטיות כאשר הם חווים הטרדה על רקע נטייתם המינית, בשל החשיפה הנדרשת ורצונם לשמור את נטייתם המינית בסוד.

ה. צה"ל כצבא העם – ערכי שוויון ודאגה לפרט

מראשיתו, הוגדר צה"ל כ"צבא העם". בשונה ממדינות בהן הצבא הינו גוף מקצועי לכל דבר, הגדיר בן גוריון (שכיהן כראש הממשלה הראשון וכשר הביטחון) את הצבא הישראלי ככזה המהווה כור היתוך לכל האזרחים באשר הם. השירות הצבאי הוגדר לכלל אזרחי המדינה המגיעים לגיל גיוס (18), גברים ונשים כאחד. בנוסף הצהיר בן גוריון כי מעבר למשימתו הראשונית של הצבא כמגן על המולדת, הוא מהווה מסגרת חינוכית וכור היתוך להשתלבות הקבוצות השונות המרכיבות את מרקם החברה הישראלית. הגדרה ראשונית זו מלווה את ערכי צה"ל מיום הקמתו ועד היום, ומתבטאת בפעילויות חינוכיות והסברה שונות, כגון: תוכניות לימוד לחיילים שלא סיימו את שנות לימודי החובה שלהם, לימוד וחינוך מפקדים אודות קבוצות שונות המרכיבות את החברה הישראלית (לדוגמא: עולים חדשים) ועוד.

מאבקם של הומואים, לסביות ביסקסואלים וטרנסגינדרים לשוויון בגיוס לצבא בישראל, שתואר קודם, הוא ייחודי. לרוב, מאבקים של קבוצות מיעוט מתמקדים בקבלת זכויות חברתיות הנשללות מהם בשל היותם קבוצת מיעוט. המאבק לשירות צבאי של חיילים הומואים ולסביות היווה מאבק לקבלת הזכות לקיים חובה אזרחית המוטלת על כלל האזרחים בישראל, וזאת כחלק ממרכזיות הצבא בחברה הישראלית וככזה המהווה כור היתוך וכשלב מכריע בחייו של כל מתגבר/ת ישראלים.

כמסגרת מחייבת מכיר הצבא במחויבותו לשמירה על ערכי השוויון והדאגה לפרט. על

רקע מחויבות זו, קובעים חוקי הצבא כי זכותם של כל חייל וחיילת לשמור על כבודם, ליהנות מסביבת שירות בטוחה ומכבדת המאפשרת לשרת עם חברים ועמיתים ללא חשש ורתיעה. בנוסף, חוק שירות החובה וערכי כבוד האדם של צה"ל מטילים אחריות כבדה על גורמי הפיקוד לוודא כי זכויות אלו נשמרות (עמרם כץ, 2005). חוק כבוד האדם, לאורו פועל צה"ל, מגדיר את זכותו של כל חייל לשני היבטים עיקריים: 1. הזכות לשוויון; 2. אי השפלה. כפי שמציין נציב קבילות החיילים, אבנר ברזני, בדוח הנציב משנת 2004 בהתייחסו לסוגיית כבוד האדם בצה"ל: "שומה עלינו לראות את החייל לא כאובייקט הנתון בידי המפקד לביצוע משימות הצבא, אלא כישות אוטונומית שלמה, בעלת זהות עצמית ואישיות ייחודית המעוצבת על ידי השקפת עולם שמקצתה ניבט לעין, לעיתים במראה חיצוני ולעיתים בהיבט התנהגותי. ההתייחסות הנדרשת לחייל היא בשים לב ותוך כיבוד עקרונותיו ואמונתו. מכאן גם זכותו להמשיך לנהוג על פיהם שהיא צורך והכרח, בעיקר כאשר מדובר באדם החי עמנו בחברה ובעניינינו – המשרת בצבא עם כולם, אך הוויית חייו, אמונותיו, עקרונותיו וצרכיו הבסיסיים שונים." (ברזני, 2004, עמ' 31, ההדגשה אינה מקורית בטקסט).

בנוסף, פקודת מטכ"ל 33.0145 המגדירה מהי הטרדה מינית בצה"ל, מציינת שורה של מעשים והתנהגויות המוגדרות על ידי הצבא בישראל כהטרדה מינית, כאשר מבין שבעת הסעיפים, סעיף ד' מציין כי הטרדה מינית היא "התייחסות מבזה ומשפילה המופנית לאדם ביחס למינו או למיניותו, לרבות לנטייתו המינית". על פי פקודה זו, ניתן לראות כי מעבר להגדרות המקובלות והברורות להטרדה מינית, מכיר צה"ל בכך שהתייחסויות מבזות ומשפילות המופנות לאדם על רקע נטייתו המינית הן הטרדה מינית לכל עניין ודבר. לשון אחר, הערות הומופוביות, אשר מתייחסות לנטייה המינית של החייל/ת הן בגדר הטרדה מינית.

1. סיכום המבוא והרציונאל המחקרי

יותר מעשור עבר מאז הכיר צה"ל בזכותם של הומואים, לסביות וביסקסואלים לשרת בשורותיו ככל אזרח אחר בישראל. יחד עם זאת, טרם נבדקו בצורה מחקרית כמותית התנסויותיהם וחוויותיהם של חיילים אלו במסגרת השירות הצבאי, וזאת למרות נתונים המצביעים על כך שחיילים אלו משרתים בסביבה שאינה מקבלת ולעיתים מפלה אותם על רקע נטייתם המינית. מטרת המחקר הנוכחי היא, אפוא, לצמצם את הפער הקיים במחקר אודות מצבם של הומואים, לסביות וביסקסואלים המשרתים בצה"ל ולספק נתונים עדכניים אודות מצבם של חיילים אלו, כמו גם לאפשר לקובעי המדיניות בתחומי הצבא והביטחון לקבל תמונת מצב עדכנית.

שאלות המחקר שהצבנו לעצמנו במחקר הנוכחי הן:

- בחינת האקלים ביחידות צה"ל הקשור לנטייה מינית.
- כיצד מגיבים חיילים הומואים ולסביות לאקלים זה?
- כיצד מגיבים חיילים אחרים ומפקדים לאקלים היחידתי ולמקרים פרטניים של הטרדה והתעללות על רקע נטייה מינית?
- האם קיימים הבדלים בחוויה הצבאית בין חיילים שיצאו מהארון לפני גיוסם לבין חיילים שיצאו מהארון לאחר גיוסם?

2. שיטת המחקר

בפרק זה נפרט את הליכי ביצועו של המחקר שממצאיו מתוארים בפרקים הבאים: מדגם, איסוף הנתונים והמדגם הסופי, השאלון שהועבר ותיאור של שאלות המחקר ודרכי ניתוח הנתונים.

א. דגימה

סוגיית הדגימה במחקרים העוסקים באוכלוסייה ההומו-לסבית נדונה בהרחבה בספרות (Meyer & Colten, 1999; Meyer, Rossano, Ellis & Bradford, 2002; קמה, 2003). ביצוע דגימה אקראית של הומואים, לסביות, ביסקסואלים כמעט ואינה אפשרית לאור העובדה שקבוצה זו מהווה מיעוט באוכלוסייה וחבריה נוטים להימנע מהצהרה על זהותם מחשש לחשיפה. מגבלה זו מאלצת חוקרים להתבסס על מדגמים מוטים ובלתי מייצגים ולהניח כי פרופיל הדעות והעמדות של המשיבים אינו בהכרח דומה לזה של אלה שלא השיבו לשאלון. לאור זאת, יש לציין כי המחקר הנוכחי התבסס על מדגם לא-הסתברותי מסוג מדגם מתנדבים, כאשר מסגרת הדגימה כוללת את המשתתפים בקבוצות הנוער של ארגון "נוער גאה" ואת המבקרים באתרי האינטרנט המכוונים לקהילה ההומו-לסבית בישראל (מרבית האתרים כתובים בעברית). במילים אחרות, אין מדובר במדגם מייצג של חיילים הומואים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסג'נדרים בישראל. יחד עם זאת, הליך איסוף הנתונים שנערך במחקר נועד להרחיב ככל האפשר את המדגם בניסיון לכלול חיילים וחיילות בשלבים שונים של גיבוש נטייתם המינית וביחידות/חיילות שונים.

ב. הליך איסוף הנתונים

במטרה לצמצם את ההטיה האפשרית ולגוון את המדגם, נאספו הנתונים בשתי דרכים שונות. ראשית, הופץ השאלון בקרב הקבוצות הבוגרות של ארגון הנוער הגאה (המיועדות למשתתפים בגילאי 18-23). לצורך כך, נערך תדרוך קצר למנחי הקבוצות לגבי מהות המחקר ומבנה השאלון וחולקו שאלונים לכל אחת מהקבוצות על סמך המספרים שדווחו לנו על ידי המדריכים (סה"כ הופצו בקבוצות 150 שאלונים). בשלב הבא, הועלה המחקר לאתר אינטרנט באמצעות חברה מסחרית המתמחה בבניית אתרים המבוססים על מסדי נתונים. אתר האינטרנט של המחקר פורסם באתר האינטרנט של ארגון נוער גאה וקושר לאתרי אינטרנט שונים המשרתים את חברי הקהילה ההומו-לסבית ביניהם: ATRAF DATING (שתרמו באנר פרסומי שסייע רבות באיסוף הנתונים), TAPUZ, YNET וכדומה. על מנת להגיע לאוכלוסייה רחבה ככל האפשר, פורסם הסקר בפורומים באינטרנט הקשורים לצבא בכלל (ואינם פונים ישירות לקהילה ההומו-לסבית), כגון: פורום 'יחידה'; פורום 'מתגייסים' באתר TAPUZ. כתבה שהוכנה בעיתון הצבאי 'במחנה' דיווחה על המחקר, בשילוב ראיון עם עורכי המחקר והפנתה את הקוראים למילוי השאלון באינטרנט (במחנה, גיליון 14 (2831), 12/04/06, עמ' 9: "סקר יבחן את מצבם של הומוסקסואלים בצה"ל", מאת ליאור בוסק). הסקר הווירטואלי פעל במשך שלושה חודשים – מרץ 2006 עד אפריל 2006.

ג. מדגם

בגמר איסוף הנתונים נמצאו בידנו 518 שאלונים, מתוכם 30 מולאו ידנית במסגרת פעילות קבוצות הנוער של ארגון נוער גאה (6%) ו 488 שאלונים מולאו באתר הסקר באינטרנט (95%). בשלב זה נבדק כל אחד מן השאלונים לצורך אימות פרטים (האם המשיב מתאים לאוכלוסיית המחקר, מהו שיעור החסרה של פריטים, וכו') וקידוד הפריטים הפתוחים בשאלון. כך נפסלו 18.5% מכלל השאלונים שנאספו (96 שאלונים). המדגם הסופי כלל 422 שאלונים תקפים. בדוח הנוכחי בחרנו להציג את הממצאים שנאספו בקרב חיילים וחיילות משרתים בהווה, או כאלה שהשתחררו במהלך השנה האחרונה לפני ביצוע המחקר (329 שאלונים תקפים). לא כללנו בניתוח הנוכחי מועמדים לשירות בטחון שטרם התגייסו.

ד. כלי המחקר - שאלון

שאלון למילוי עצמי חובר לצורך המחקר הנוכחי. השאלון נבנה בדומה לשאלון אקלים בית ספרי שתורגם על ידי פורום המחקר בארגון הנוער (פזמוני לוי, קמה, לביא, פנחסי, ומנחם, 2005). השאלון חובר כך שיתאים לאוכלוסיית המחקר של חיילים וחיילות ולמציאות החברתית-צבאית בישראל. בהמשך, הועבר השאלון כניסיון לשתי קבוצות מיקוד בארגון הנוער הגאה בהן אחוז גבוה של משרתים בשירות סדיר, לצורך קבלת משוב על הפריטים השונים בו. קבוצות המיקוד מילאו את השאלון, העירו הערות והשתתפו בדיון שנערך לאחר המילוי והונחה על ידי נציגי פורום המחקר. על רקע הערותיהם של משתתפי קבוצות המיקוד, שונה ועובד השאלון סופית.

בגרסתו הסופית (ראה נספח א'), כולל השאלון חמישה חלקים: (א) **שאלות רקע כלליות** (כגון: מין, גיל ונטייה מינית); (ב) **היחידה/הבסיס בו משרתים** - שאלות העוסקות במאפיינים שונים של היחידה/בסיס (כגון: חייל, תנאי שירות ביחידה, נגישות למידע בנושא הומו-לסבי); (ג) **אווירה כללית ביחידה כלפי נטייה מינית** - שאלות בנוגע להערות מעליבות ופוגעות הקשורות לנטייה מינית ביחידה/בסיס (לאו דווקא כלפי החייל/ת המשיבים), אופיין, תדירותן והתגובות של מפקדים וחיילים כלפי הערות אלה; (ד) **חוויות אישיות ביחידה/בסיס** - שאלות אודות החוויות האישיות של המשיב הקשורות לאלימות מילולית/פיזית/מינית על רקע נטייה מינית, תגובת גורמי הצבא לחוויות אלו, מידת הנוחות שחש המשיב לדווח ולשתף בנוגע להן; (ה) **תחושת נוחות ביחידה/בסיס** - שאלות העוסקות במידת הנוחות שחיילים/ות הומואים, לסביות, בסקסואלים וטרנסג'נדרס חשים במסגרת שירותם הצבאי, ובמסגרת יחידתם/בסיסם; (ו) **יחס הצבא לחיילים הומו-לס-בים** - היגדים הקשורים לעמדות המשיבים אודות יחסו של הצבא לחיילים הומואים ולסביות, היגדים הקשורים לידע אודות מדיניות הצבא כלפי חיילים/ות הומואים ולסביות.

ה. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המדגם

המדגם כלל שיעורים גבוהים של בנים, חילוניים, אשר יצאו מהארון (כלומר הצהירו על נטייתם המינית בפני אדם אחד לפחות) ומגדירים עצמם כהומואים/לסביות. אופי המדגם ובעיקר העובדה שרוב המשיבים מחוץ לארון אינו מפתיע שכן התופעה ידועה ומתועדת היטב בספרות.

קמה (2003) מדמה את הממצא לתופעת "הקרחון"; כאשר ניתן לראות במשיבים את קצה הקרחון של האוכלוסייה ההומו-לסבית. רובו של ה"קרחון" הוא בלתי נראה לעין המחקרית משום שחלק הארי של האוכלוסייה אינו נוטה לשתף אחרים בחוויותיו (דהיינו, להיות מחוץ לארון), קל וחומר בהקשרים מחקריים. כלומר המשיבים אינם בהכרח מייצגים את כלל האוכלוסייה ההומו-לסבית. יחד עם זאת, כשליש מהמדגם לא יצאו מהארון בטרם גיוסם, כלומר דרך איסוף הנתונים הצליחה להביא לכך שגם חיילים/ות הנמצאים בארון עדיין מילאו את השאלון ונטלו חלק במחקר. כמו כן, רק כרבע מהמדגם משתתפים/השתתפו בפעילויות חברתיות המיועדות לקהילה ההומו-לסבית. כלומר המדגם כולל חיילים/ות רבים שאינם קשורים לפעילות חברתית קהילתית, עובדה המוסיפה למידת הייצוגיות של המדגם. בנוסף, המדגם סובל מייצוג נמוך של דתיים/מסורתיים. ייתכן כי בקבוצות אלו, המתאפיינות במסורתיות ובשמרנות, קשה יותר לגבש מודעות של הומואים ולסביות ולהיחשף לאתרי האינטרנט של הקהילה ההומו-לסבית. בסעיפים הבאים נפרט את התכונות הסוציו-דמוגרפיות של המדגם. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי קבוצות האוכלוסייה (חיילים משרתים וחיילים שהשתחררו בשנה האחרונה) למעט העובדה שבקרב החיילים המשוחררים שהשתתפו במחקר נמצא כי רבים יצאו מהארון בטרם גיוסם לעומת החיילים המשרתים בהווה שהשתתפו במחקר. לאור העובדה שלא נמצאו הבדלים משמעותיים בין שתי הקבוצות, בחלק מהניתוחים שנציג בהמשך נתייחס אל המדגם כמקשה אחת (למעט בניתוחים בהם נמצאו הבדלים נוספים בין שתי הקבוצות).

לוח 1 - נתונים סוציו-דמוגרפיים

מאפיין	חיילים בשירות סדיר / קבע	חיילים משוחררים (השתחררו בשנה האחרונה)	מדגם סה"כ
גודל מדגם (N)	258	71	329
מין (%)			
נשים	12.4	9.9	11.9
גברים	87.6	90.1	88.1
גיל*	19.88 (1.16)	21.52 (1.08)	20.23 (1.33)
עולים (לא נולדו בישראל) (%)	3.1	5.6	4.0
מוצא מזרחי (הורים ילידי אפריקה/אסיה) (%)	20.1	18.3	19.7
השכלת משיב (שנים)	12.24 (0.733)	12.44 (0.89)	12.28 (0.77)
השכלת הורים (שנים)	12.95 (1.86)	13.04 (1.80)	12.97 (1.85)
דתיות משיב/ה (%)			
חילונים	84.5	90.1	85.7
מסורתיים	14.3	8.5	13.1
דתיים-חרדים	1.2	1.4	1.2
דתיות הורים (%)			
חילונים	67	73.3	68.5
מסורתיים	28.3	21.1	26.7
דתיים-חרדים	4.7	5.6	4.8
נטייה מינית (רצף 1-6 : 1=הומו/לסבית ; 6=הטרוסקסואל/ית)	1.79 (1.91)	1.62 (1.06)	1.75 (1.16)
יציאה מהארון בטרם הגיוס לצה"ל (%)*	63.9	81.6	67.7
השתתפות בפעילות ארגון נוער גאה (%)	26.4	20.0	25.0
השתתפות בפעילות קהילתית אחרת (%)	19.1	26.8	20.8

* הבדלים בין שתי הקבוצות מובהקים ברמה של $p < 0.05$

1. מאפייני השירות הצבאי

המדגם שנאסף מייצג קשת רחבה של מאפייני שירות. מרבית המשיבים הם חיילים סדירים בדרגות זוטרות (טוראים, רב"טים וסמלים) ממגוון חיילות בזרועות השונות של צה"ל. כמחצית משרתים בבסיסים עורפיים, בהם היציאה הביתה היא יומיומית. כשליש משרתים ביחידות שטח/מבצעיות ויוצאים לחופשה כל שבוע/שבועיים. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות, למעט במאפיינים המשקפים את אורך השירות עצמו (ואינהרנטיים להגדרת הקבוצות: חיילים משרתים מול חיילים שסיימו שירות).

לוח 2 – רקע צבאי

מאפיין	חיילים בשירות סדיר / קבע	חיילים משוחררים	מדגם סה"כ
גודל מדגם (N)	258	71	329
משך שירות (חודשים)*	17.57 (10.87)	34.61 (6.01)	21.26 (12.23)
דרגה (%)			
טוראי / רב-טוראי / סמל	80.9	31.0	70.1
סמל-ראשון	10.9	60.6	21.6
סגן-משנה / סגן / קצין אקדמאי	8.2	8.5	8.2
חייל (%)			
אגף כוח אדם	26.7	18.3	24.8
זרוע אוויר	18.4	23.9	19.6
זרוע יבשה	21.6	23.9	22.1
זרוע ים	3.9	2.8	3.7
לוגיסטיקה / תקשוב	14.1	16.9	14.7
מודיעין	15.3	14.1	15.0
תדירות יציאה מהבסיס (%)			
כל יום	56.2	50.7	55.0
כל סוף שבוע	19.4	16.9	18.8
פעם בשבועיים	21.3	25.4	22.2
פעם בחודש / פחות מפעם בחודש	3.1	7.0	4.0
סוג בסיס (%)			
שטח / מבצעי	27.0	38.6	29.4

13.5	12.9	13.7	הדרכה
57.1	48.6	59.4	עורפי
			התפלגות מגזרית ביחידה (%)
11.3	15.5	10.1	אין נשים כלל
65.9	60.6	67.3	מחצית מהיחידה הן נשים
22.9	23.9	22.6	רוב היחידה הן נשים

* הבדלים בין שתי הקבוצות מובהקים ברמה של $p < 0.05$

בנוסף, נמצא כי קיים קשר מובהק בין סוג הבסיס לבין תדירות היציאה : בבסיסים עורפיים תדירות היציאה גבוהה יותר מאשר בבסיסי שטח/מבצעי. כמו כן, בבסיסים עורפיים ובבסיסי הדרכה שיעור הנשים ביחידה גבוה יותר מאשר בבסיסי שטח/מבצעי.

ז. ניתוח הממצאים

על מנת לבחון את מורכבות המצב וההתנסויות של חיילים הומו-לס-בים נותחו הממצאים תוך התייחסות לשלושה משתנים תלויים :

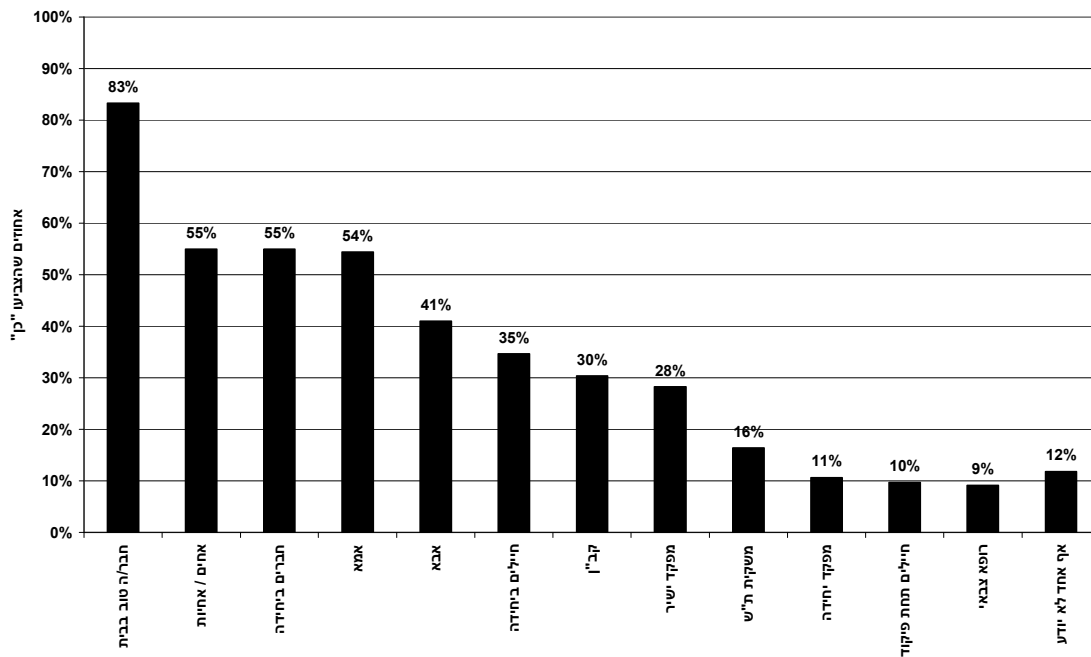
- א. **סטטוס השירות** – השוואה בין חיילים המשרתים כיום בשירות צבאי לבין חיילים שהשתחררו בשנה האחרונה.
- ב. **סוג הבסיס/יחידה** – השוואה בין החיילים על פי טיב השירות וסוג הבסיס (הדרכה, עורף, שטח/מבצעי).
- ג. **עיתוי היציאה מהארון** – השוואה בין חיילים שיצאו מהארון לפני שירותם הצבאי לבין חיילים שיצאו מהארון במהלך שירותם הצבאי.

3. ממצאים

א. מיקום ביחס ל ארון

המשיבים התבקשו לציין מי האנשים היודעים על נטייתם המינית. תרשים 1 מציג את שיעור המשיבים שציינו כל אחת מהאפשרויות בשאלון. ניתן לראות כי מרבית המשיבים נמצאים "מחוץ לארון" כאשר מדובר בחייהם האזרחיים, אולם הם נמצאים "בתוך הארון" כאשר מדובר בחייהם הצבאיים ובפרט כאשר מעורבים גורמי סמכות (מפקדים ופקודים). כך למשל, מרבית המשיבים במדגם (88%) יצאו מהארון בפני אדם כלשהו. מרבית המשיבים דיווחו על "חברים טובים בבית" כאנשים היודעים על הנטייה המינית (83%). שיעור גבוה של משיבים דיווח על "אחים ואחיות" וכן על "חברים ביחידה" (בשניהם 55%) כאנשים היודעים על הנטייה המינית. בעדיפות השלישית, נמצאים ההורים, כאשר האם (54%) מועדפת על פני האב (41%). כשליש מהמשיבים יצאו מהארון בפני חיילים ביחידתם, קצין בריאות הנפש או מפקד ישיר (בהתאמה, 35%, 30% ו 28%). שיעור נמוך של משיבים סיפרו על נטייתם המינית למש"קית ת"ש (16%), מפקד היחידה (11%), חיילים תחת פיקודם (10%) או לרופא הצבאי (9%). במלים אחרות, ניתן להבחין בתופעה של יצירת חיץ סמלי בין שני תחומי-חיים עבור החיילים. אלו מהווים שני עולמות-חיים מובחנים ונפרדים זה מזה. החיים האזרחיים מהווים אתר בו מתאפשר לפרט למצות את עצמו ולחיות את חייו באופן משוחרר-יחסית, ולהציג בפני סביבתו החברתית את העצמי האוטנטי שלו. מן הצד השני של המתרס נמצאים החיים במסגרת הצבאית. אלו מושתתים על יצירת חזית כוזבת של דימוי הטרוסקסואלי.

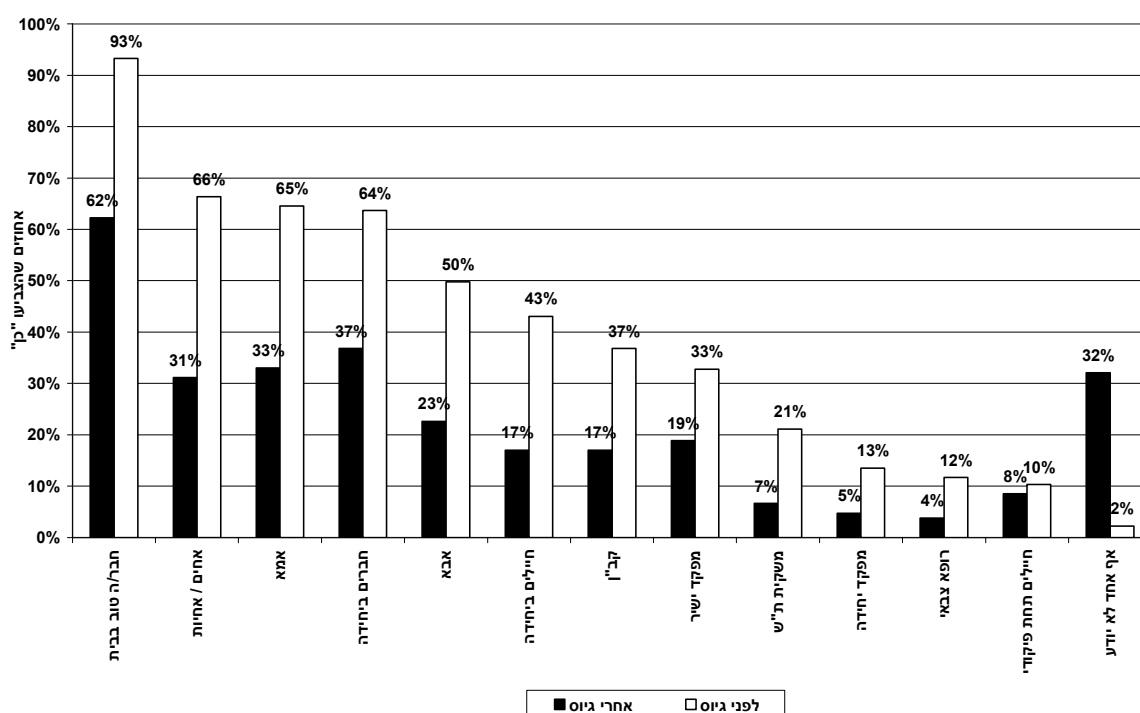
תרשים 1: שכיחות היציאה מהארון בפני אנשים שונים

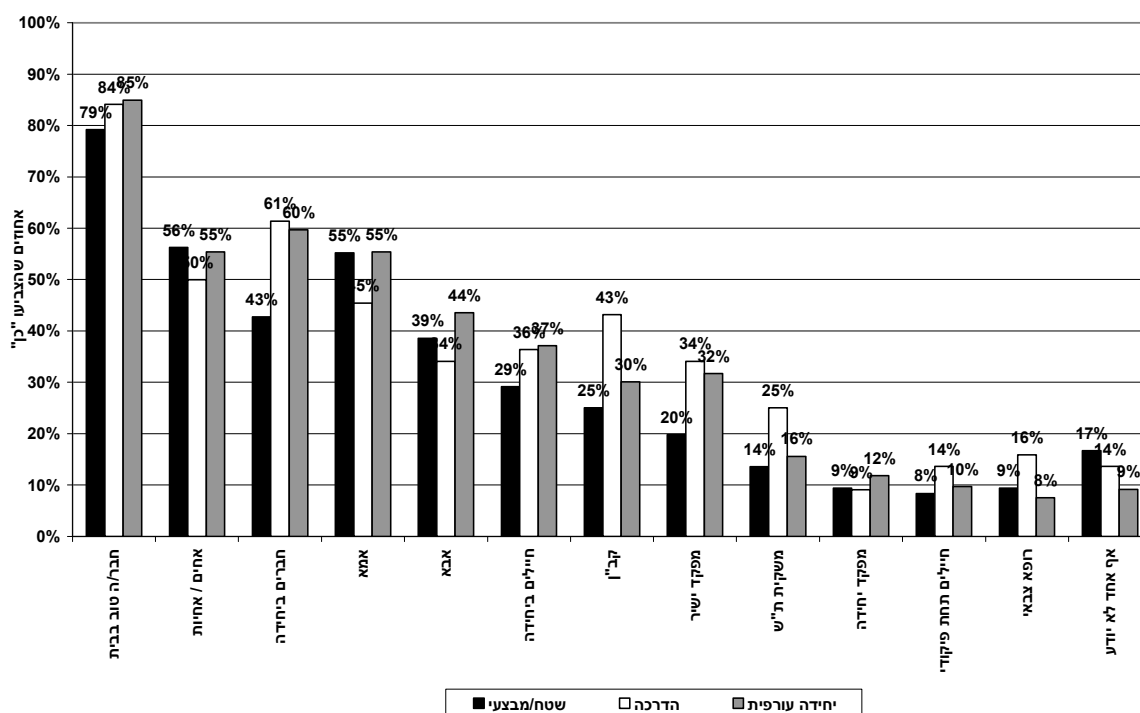
תרשים 2 משווה בין משיבים אשר יצאו מהארון לפני הגיוס לבין אלו שיצאו מהארון במהלך השירות הצבאי, ביחס ליידוע אנשים לגבי הנטייה המינית. ניתן לראות כי באופן כללי דפוסי הדיווח על הנטייה המינית זהים לאלו שהוצגו בתרשים 1; אולם קיימים שני הבדלים משמעותיים בין שתי הקבוצות. ראשית, משיבים אשר יצאו מהארון לפני הגיוס דיווחו על שיעורים גבוהים של אנשים היודעים על נטייתם המינית. שנית, משיבים אשר יצאו מהארון במהלך השירות הצבאי דיווחו על "חברים ביחידה" כעדיפות שניה אחרי "חברים טובים בבית" (לעומת "אחים ואחיות" בקבוצה המקבילה). ניתן להסיק כי כאשר הפרט חש די בנוח במסגרת היחידה הצבאית ותופס את רעיו לשירות כחברים הוא מאפשר לעצמו להצהיר על היותו הומו.

תרשים 2: שכיחות היציאה מהארון בפני אנשים שונים לפי עיתוי היציאה מהארון

תרשים 3 משווה בין משיבים ביחידות צבאיות שונות ביחס ליידוע אנשים לגבי הנטייה המינית. התמונה המצטיירת היא שיציאה מהארון במהלך השירות הצבאי נמצאת בזיקה עם אופי השירות. במרבית המקרים, משיבים המשרתים ביחידות הדרכה וביחידות עורפיות מדווחים על שיעורים גבוהים של יציאה מהארון בפני אנשים שונים – הן בחיים האזרחיים והן בחיים הצבאיים. בקרב משרתים ביחידות מבצעיות, שיעור המשיבים שלא יצאו מהארון בפני אדם כלשהו גבוה יותר מאשר בקרב משרתים ביחידות הדרכה וביחידות עורפיות (17% לעומת 14% ו 9%). בקרב משרתים ביחידות מבצעיות, שיעור המשיבים שיצאו מהארון בפני "חברים ביחידה", "חיילים ביחידה" או "מפקד ישיר" נמוך יותר בהשוואה למשרתים ביחידות הדרכה וביחידות עורפיות. לא נמצא דפוס עקבי של הבדלים בין משיבים המשרתים ביחידות הדרכה לבין אלו המשרתים ביחידות עורפיות.

תרשים 3: שכיחות היציאה מהארון בפני אנשים שונים, לפי סוג היחידה

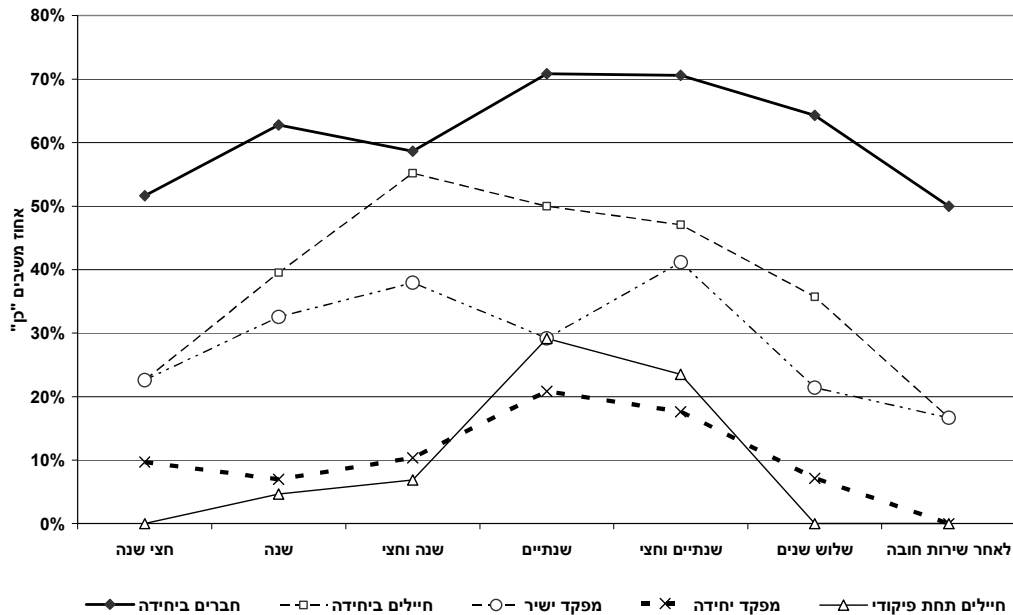
התרשימים הבאים מציגים מימד נוסף של היציאה מהארון והוא מסלול השירות בצבא. למצער, המידע שברשותנו אינו יכול לאפשר ניתוח לאורך מספר נקודות זמן (Longitudinal Analysis). אולם, באמצעות יצירת קטגוריות שונות של ותק בשירות (מרווחים בני שישה חודשים) – ניתן לעמוד על מגמות בתהליך היציאה מהארון של חיילים וחיילות. התרשימים מציגים את שכיחות היציאה מהארון בפני אנשים שונים בצבא (חברים ביחידה, חיילים ביחידה, מפקד ישר, מפקד יחידה וחיילים תחת פיקוד), לפי נקודות זמן בשירות.

תרשים 4 מציג נתונים אודות משיבים אשר יצאו מהארון לפני הגיוס. באופן כללי לא ניתן להצביע על מגמה אחת, דומיננטית וברורה. כלומר אין זיקה בין השלב במסלול השירות לבין היציאה מהארון. אולם, נראה כי משיבים הנמצאים בשלב מתקדם של השירות הצבאי (שנה-שנתיים) מדווחים על שיעורים גבוהים של אנשים היודעים על נטייתם המינית, בהשוואה למשיבים הנמצאים בתחילת השירות או לקראת סיומו. ייתכן כי יציאה מהארון בפני אנשים בצבא מקבילה למחזור החיים של היחידה הצבאית: בנייה (כניסה של חיילים כפרטים ליחידה), שיא (עבודת צוות, היכרות) ופירוק (יציאה של החיילים מהיחידה – שחרור מהצבא).

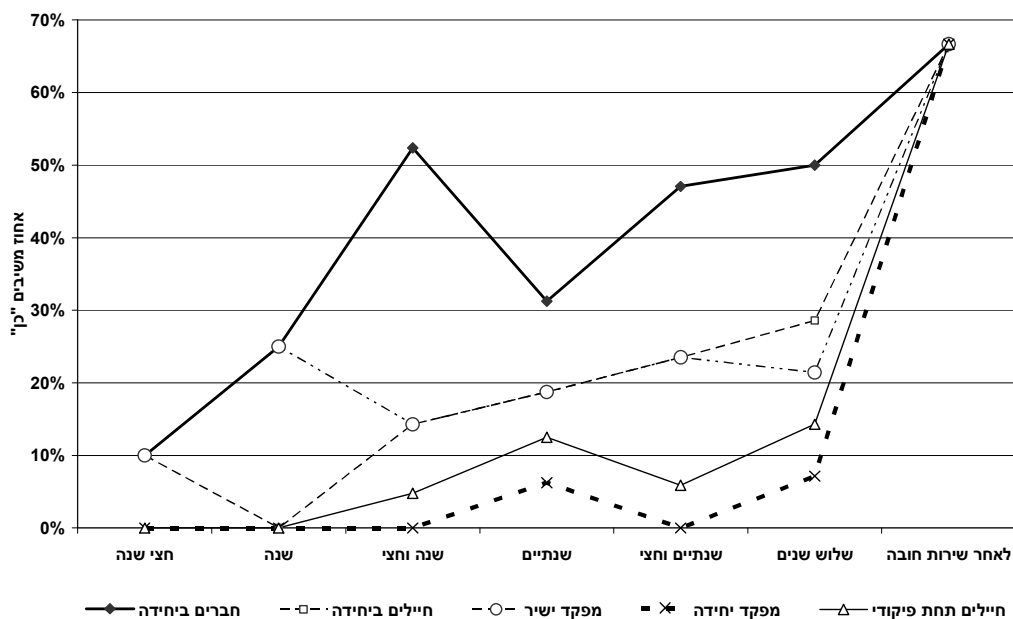
תרשים 5 מציג נתונים אודות משיבים אשר יצאו מהארון במהלך השירות הצבאי. באופן כללי ניתן להצביע על מגמה של צמיחה. כלומר, שתהליך היציאה מהארון מתגבר ומואץ עם התקדמות מסלול השירות. משיבים הנמצאים בשלב מתקדם של שירות החובה (שנתיים וחצי – שלוש שנים) או בתחילת שירות הקבע (לאחר שלוש שנים) מדווחים על שיעורים גבוהים של אנשים היודעים על נטייתם המינית בהשוואה למשיבים הנמצאים בתחילת השירות. ייתכן כי יציאה מהארון בפני אנשים בצבא נתפסת כאפשרית רק בשלבים מתקדמים של השירות הצבאי. ברור כי קיים משתנה מתווך של הגיל, שהינו בעל משמעות רבה בהתפתחות הזהות האישית בכלל

והזהות ההומוסקסואלית בפרט: עבור חלק מן האוכלוסייה ההומוסקסואלית היציאה מן הארון קלה ובת-ביצוע יותר עם ההתבגרות והיציאה מחיק ההורים לעצמאות פסיכולוגית.

תרשים 4: שכיחות היציאה מן הארון בפני אנשים שונים בצבא לפי נקודות זמן בשירות (קבוצה: משיבים שיצאו מהארון לפני הגיוס)

תרשים 5: שכיחות היציאה מן הארון בפני אנשים שונים בצבא, לפי נקודות זמן בשירות (קבוצה: משיבים שיצאו מהארון במהלך השירות)

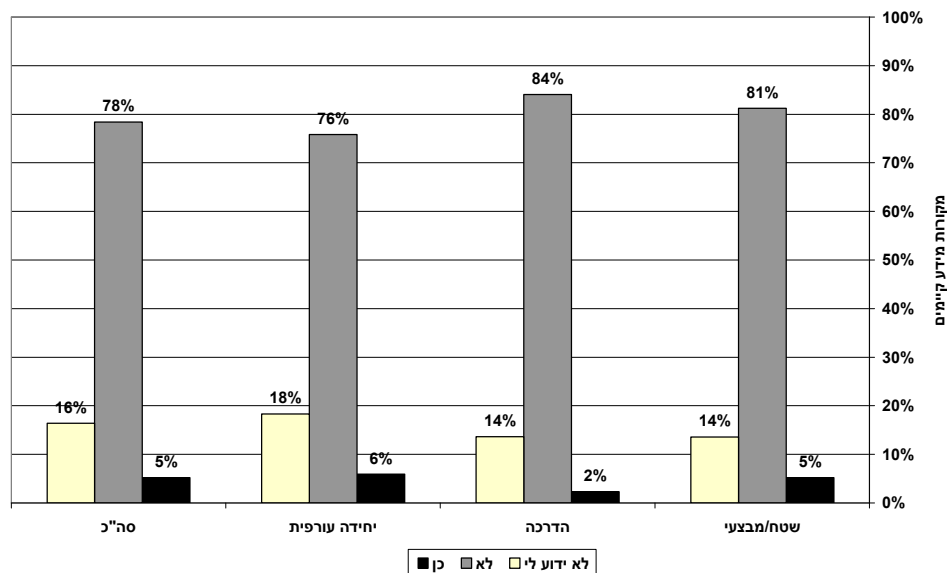

ב. מערכות תמיכה ביחידה: מקורות מידע, נראות קהילתית וסגל תומך

1. מקורות מידע

המשיבים נשאלו האם בבסיסם קיימים מקורות מידע אודות נושאים הקשורים לנטייה מינית, למשל: ספרים, גישה לאתרי אינטרנט בנושא, הרצאות אורח של ארגונים המסייעים להומואים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסגינדרס. תרשים 5 מציג את מקורות המידע על פי סוג הבסיס. ניתן לראות, כי לא קיימים הבדלים משמעותיים בין סוגי הבסיס השונים (הדרכה, יחידה עורפית, יחידות שטח/מבצע). אחוזים גבוהים של משיבים ציינו כי בבסיסם לא קיימים מקורות מידע אודות נושאים הקשורים לנטייה מינית. חלק מהמשיבים לא ידעו האם קיימים מקורות מידע ורק אחוזים נמוכים מאד (5%) מהמשיבים ציינו כי ביחידתם יש מקורות מידע בנושא.

תרשים 5: מקורות מידע, לפי סוג בסיס

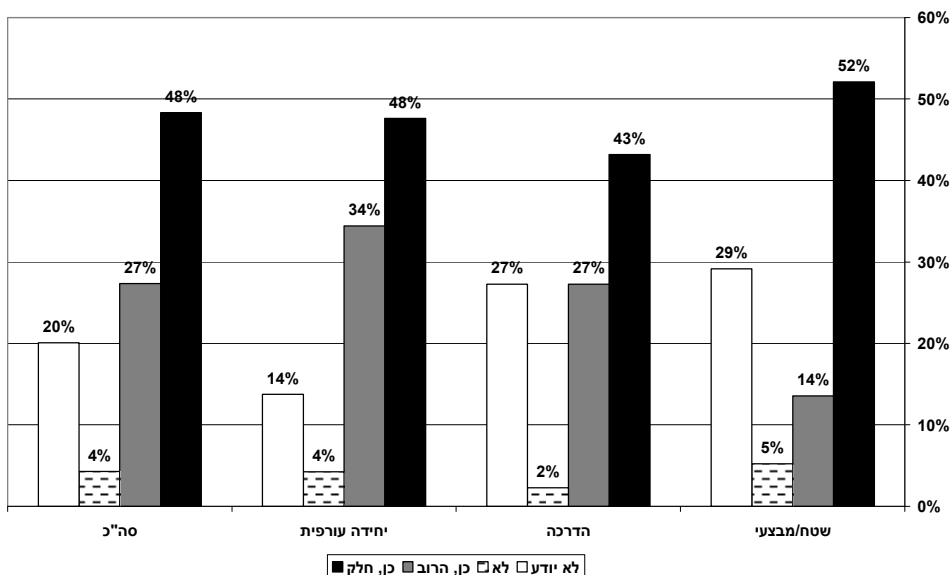
2. נראות

המשיבים נשאלו האם הם יודעים על חיילים/ות נוספים ביחידתם/בסיסם שהם הומואים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסגינדרס. הנתונים מופיעים בתרשים 6. ניתן לראות, כי המשיבים מדווחים על-כך שהם אינם יחידים בבסיסם/יחידתם. כך למשל, אחוזים גבוהים (75%) העידו כי בבסיסם ישנם חיילים הומואים ולסביות נוספים (בין אם מדובר במספר מועט או רב של אחרים). כרבע מהמדגם השיבו כי בבסיסם/יחידתם אין חיילים הומואים, לסביות או ביסקסואלים נוספים או שאינם יודעים על קיומם.

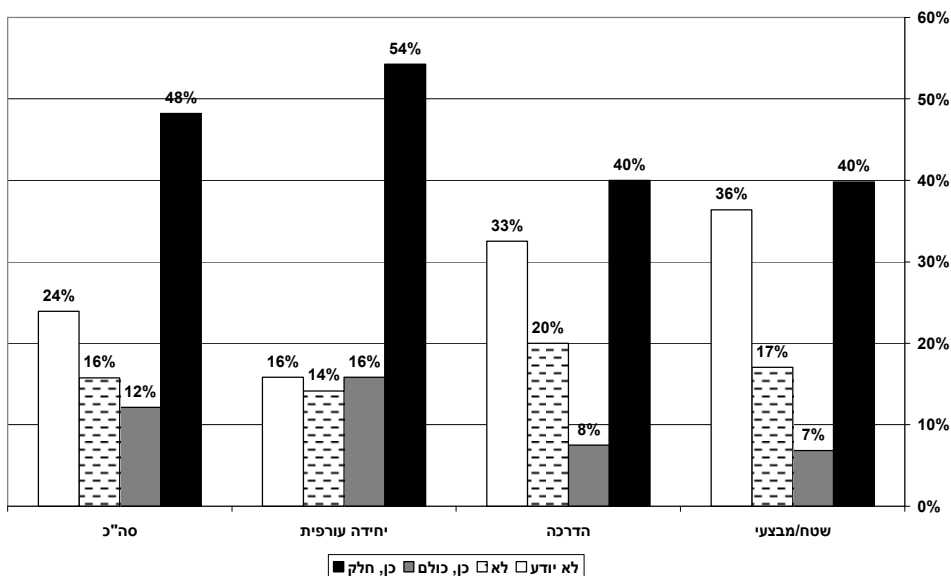
בנוסף, שאלנו מי יודע אודות נטייתם המינית של החיילים האחרים בבסיס. ניתן לראות, כי כמחצית מהמדגם השיבו כי חלק/רוב המשרתים בבסיס יודעים אודות נטייתם המינית של חיילים אחרים המשרתים עימם באותו הבסיס. ניתן לראות, כי ביחידות שטח/מבצעיות, ישנם אחוזים מועטים יותר של חיילים הומואים ולסביות אשר יודעים עליהם, נתון זה תואם לנתונים

שהוצגו קודם המעידים על כך שביחידות אלו חיילים נוטים שלא לשתף אחרים בדבר נטייתם המינית. במקביל, ביחידות עורפיות מידת החשיפה של אחרים בבסיס לנטייתם המינית של חיילים בבסיס היא הגבוהה ביותר.

תרשים 6: חיילים הומואים נוספים המשרתים בבסיס, לפי סוג בסיס

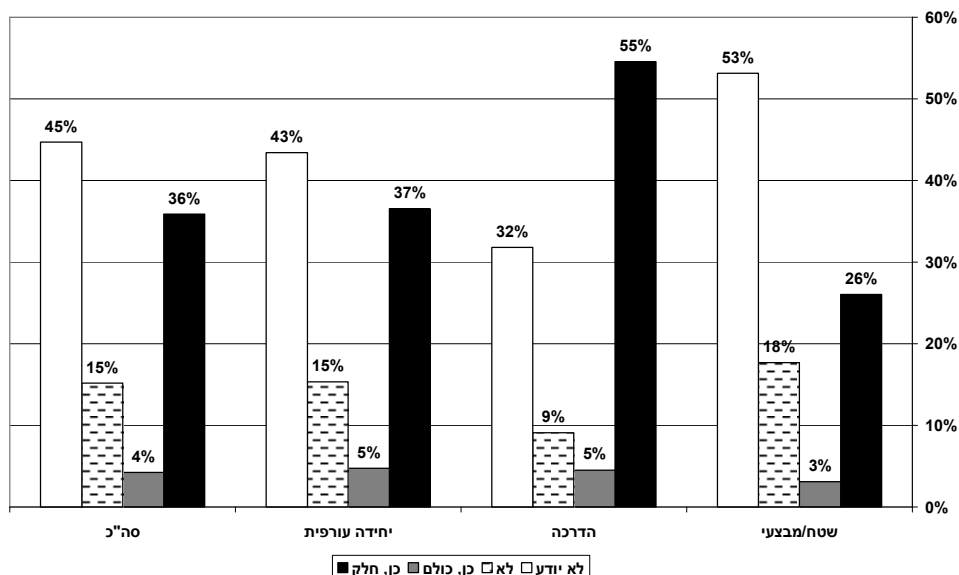
תרשים 7: מי יודע על חיילים הומואים נוספים המשרתים בבסיס, לפי סוג בסיס

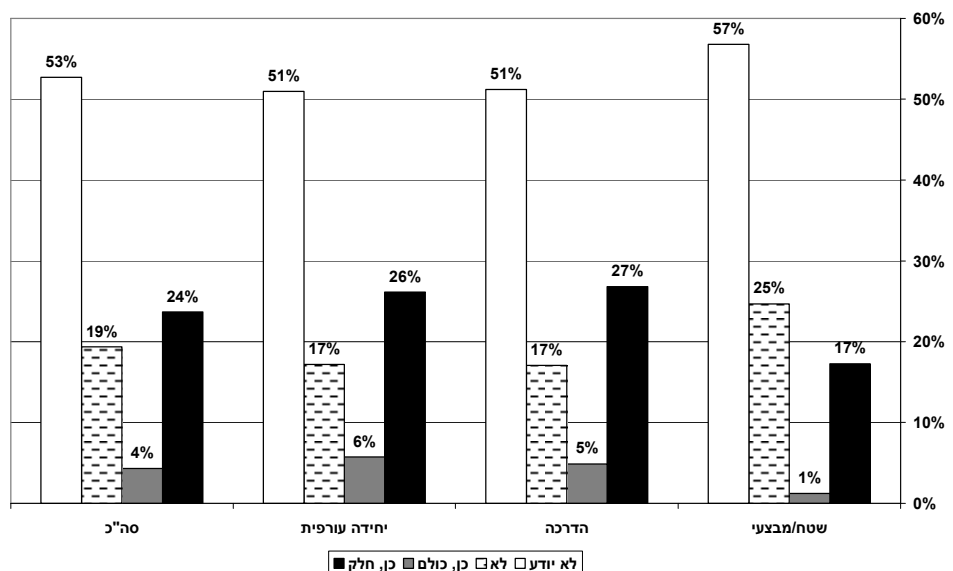
המשיבים נשאלו לגבי מפקדים הומואים/לסביות וביסקסואלים המשרתים בבסיסים/יחידות: האם קיימים, ומי יודע על נטייתם המינית בבסיס. ניתן לראות (תרשים 8), כי גם בקרב גורמי הפיקוד ישנם הומואים ולסביות. מפקדים הומואים ולסביות נמצאים בעיקר בבסיסי הדרכה וביחידות עורפיות. יחד עם זאת, המשיבים ציינו באחוזים גבוהים (60%) כי אינם יודעים או שאין בבסיסם/יחידתם מפקדים הומואים ולסביות. נתון זה מתווסף לממצאים

קודמים שהוצגו, בהם ניתן היה לראות כי מפקדים נוטים שלא לחשוף את נטייתם המינית בפני חיילים שתחת פיקודם. לא נמצא הבדל בין סוגי הבסיסים השונים במידה בה אחרים בבסיס יודעים אודות מפקדים בעלי נטייה מינית הומו-לס-בית (ראה תרשים 9). כשליש מהמשיבים ציינו כי חלק/כל האנשים בבסיס יודעים על המפקדים כי הם הומוסקסואלים.

תרשים 8: מפקדים הומואים נוספים המשרתים בבסיס, לפי סוג בסיס

תרשים 9: מי יודע על מפקדים הומואים נוספים המשרתים בבסיס, לפי סוג בסיס

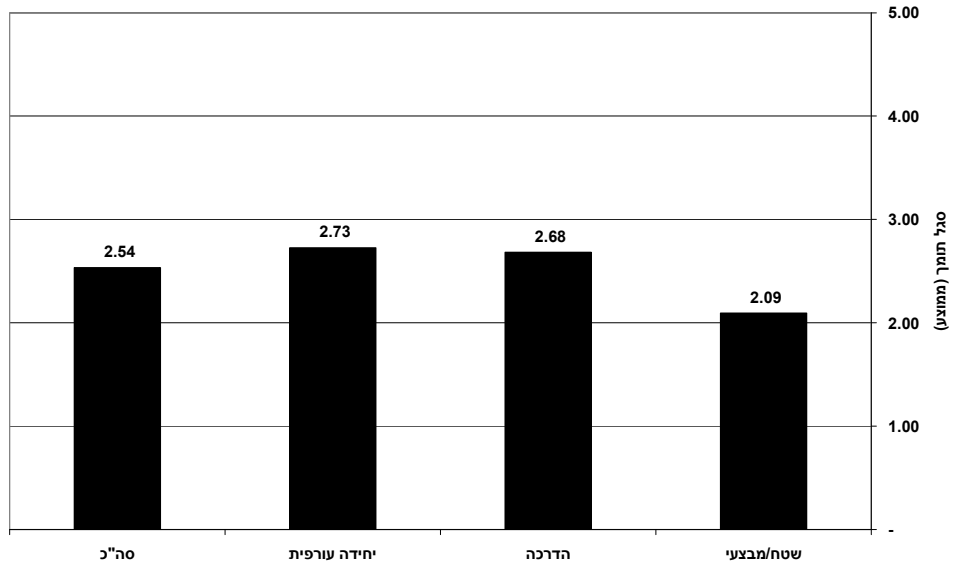

3. סגל תומך

המשיבים נשאלו האם יש בבסיסם (למיטב ידיעתם) מפקדים או אנשי סגל התומכים או המשדרים פתיחות כלפי חיילים/ות הומו-לס-בים או טרנסגינדרס, על פני רצף הנע בין 1 – למיטב ידיעתי אין כלל, ל 5 – ישנם רבים. תרשים 10 מראה, כי בסוגי הבסיסים השונים אין כמעט סגל

התומך בחיילים הומו-לס-בים (M=2.54). אמנם, הנתונים מצביעים על כך שקיימת תמיכה במידה מסוימת, אולם זו נוטה יותר לכיוון החסר (אין כלל = 1). ההבדלים בין סוגי הבסיסים השונים אינם רבים, ניתן לראות כי בבסיסים מבצעיים/שטח מעידים החיילים כי ישנם פחות אנשי סגל ומפקדים תומכים.

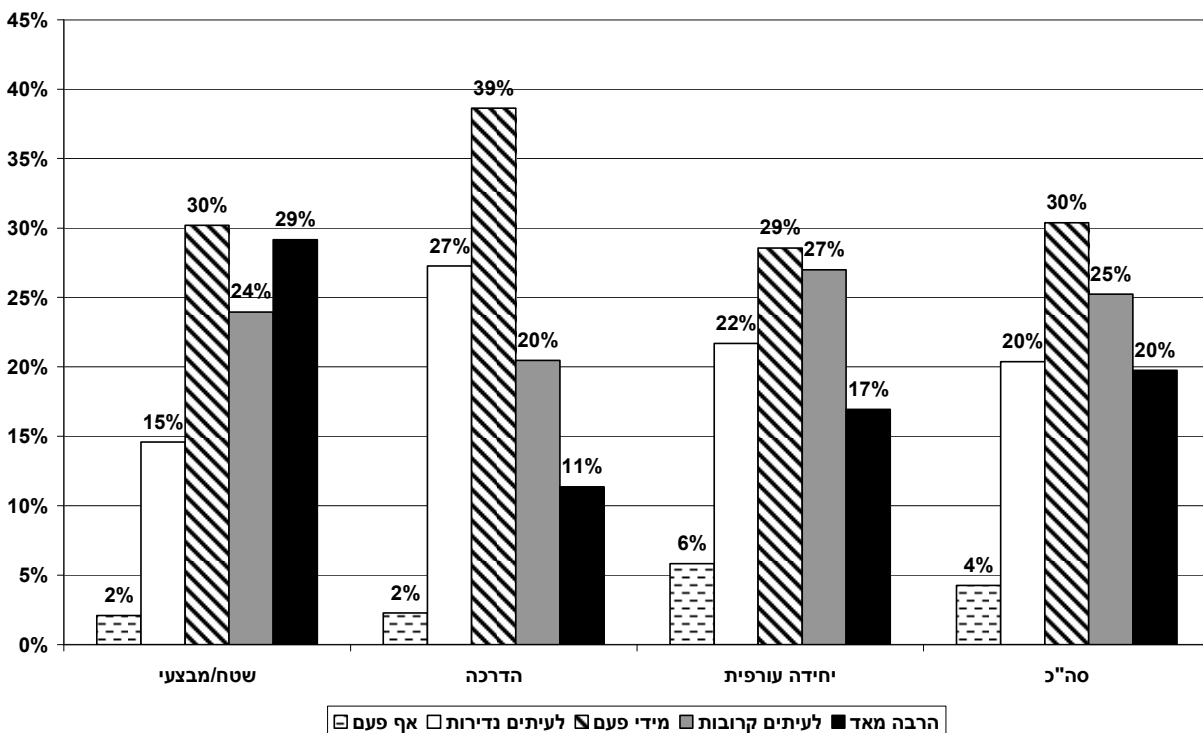
תרשים 10: סגל תומך, לפי סוג בסיס

ג. אקלים היחידה הצבאית

בסעיף זה נבחן את אקלים היחידות הצבאיות – כפי שהוא עולה מנקודת המבט של המשיבים. תחילה, נציג את עוצמת החשיפה של חיילים הומו-לס-ביים להערות הומופוביות הנאמרות ביחידה באופן כללי ואשר אינן מופנות בהכרח אל אנשים מסוימים כלשהם. על מנת ללמוד על מידת החשיפה לאלימות מילולית, שאלנו את המשיבים באיזו תדירות הם שומעים הערות הומופוביות. הערות הומופוביות הוגדרו כהיגדים הנושאים מטען שלילי, מבזה, משפיל או לעגני כלפי הומוסקסואלים, לסביות ו/או הומוסקסואליות. בין ההערות ניתן למנות: לסבית (קקללה), אוכל בתחת, בוציה, מתרומם, מלקקות שטיחים, קוקסינל, הומו (קקללה) או ביטויי גנאי אחרים הנוגעים לנטייה מינית המושמעים על ידי חיילים/ות אחרים ביחידה/בסיס (תרשים 11). ניתן לראות כי הערות הומופוביות נאמרות בתדירות גבוהה: 45% מהמשיבים דיווחו כי שמעו הערות מסוג זה "לעיתים קרובות" או "הרבה מאד". השוואה בין סוגי היחידות מגלה כי יחידות מבצעיות מתאפיינות בתדירות הגבוהה ביותר של הערות הומופוביות (53% מהמשיבים דיווחו על תדירות של "לעיתים קרובות" או "הרבה מאד"), כאשר תדירות נמוכה יותר מאפיינת את היחידות העורפיות (44%) ואת יחידות ההדרכה (31%). ממצא זה מחזק את התופעה של הומו-סוציאליות, שנידונה לעיל, לפיה הרעות הגברית בין לוחמים מתחזקת באופן סמלי באמצעות סימון היחסים בין הגברים כנטולי מימד מיני תוך כדי הוקעה מוחלטת וגורפת של הומו-אירוטיות. ההומופוביה נועדה, אם כך, להגן על החיילים המקיימים בינם לבין עצמם יחסים הומו-סוציאליים מפני 'חדירה' אפשרית של הומוסקסואליות, העלולה לפגום בזהותם העצמית והקבוצתית.

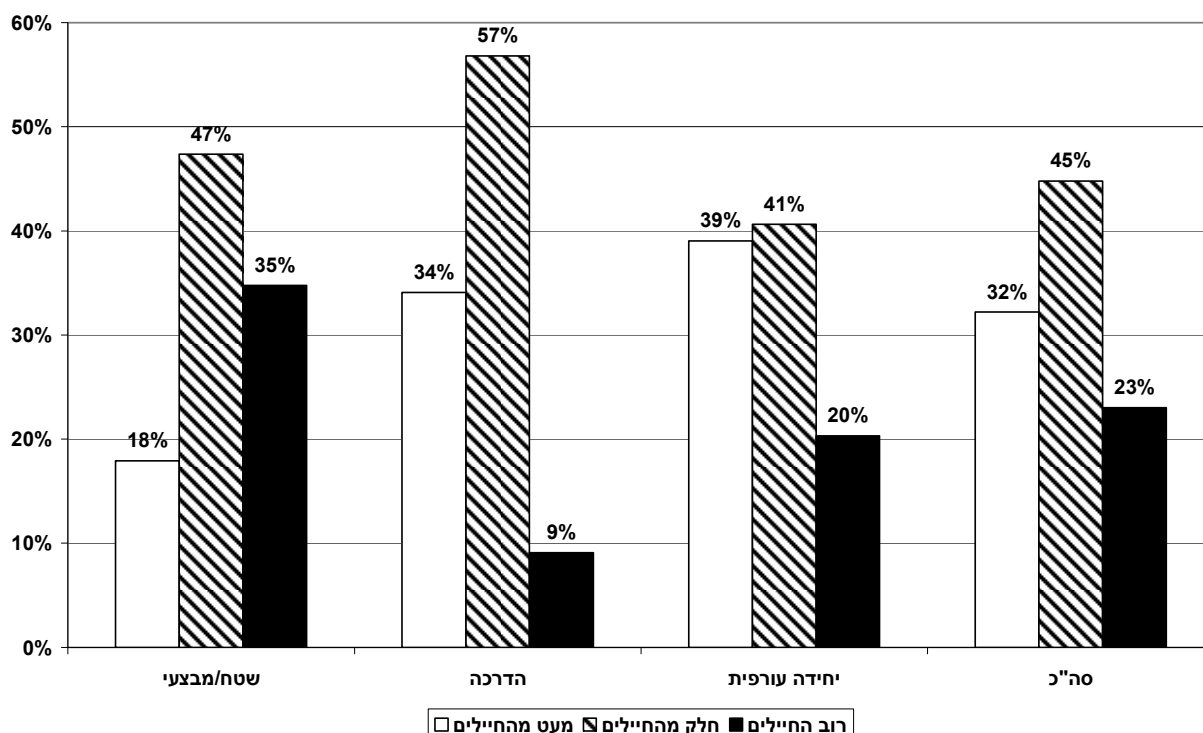
תרשים 11: תדירות הערות הומופוביות מצד חיילים לפי סוג בסיס

בהמשך שאלנו מה היקף ההשתתפות של החיילים באמירת ההערות הומופוביות (תרשים 12). הממצאים מצביעים על כך שהערות הומופוביות אינן תופעה שולית מבחינת היקף ההשתתפות של חיילים: 23% מהמשיבים ציינו כי מדובר ב"רוב החיילים", 45% מהמשיבים ציינו כי מדובר רק ב"חלק מהחיילים" ורק 32% ציינו כי מדובר ב"מעט חיילים". בדומה לממצאים הקודמים, נראה כי ביחידות מבצעיות היקף ההשתתפות של חיילים באמירת הערות הומופוביות הוא הגבוה ביותר: 35% מהמשיבים ציינו כי מדובר ב"רוב החיילים".

תרשים 12: מי אומר הערות הומופוביות בקרב חיילים, לפי סוג בסיס

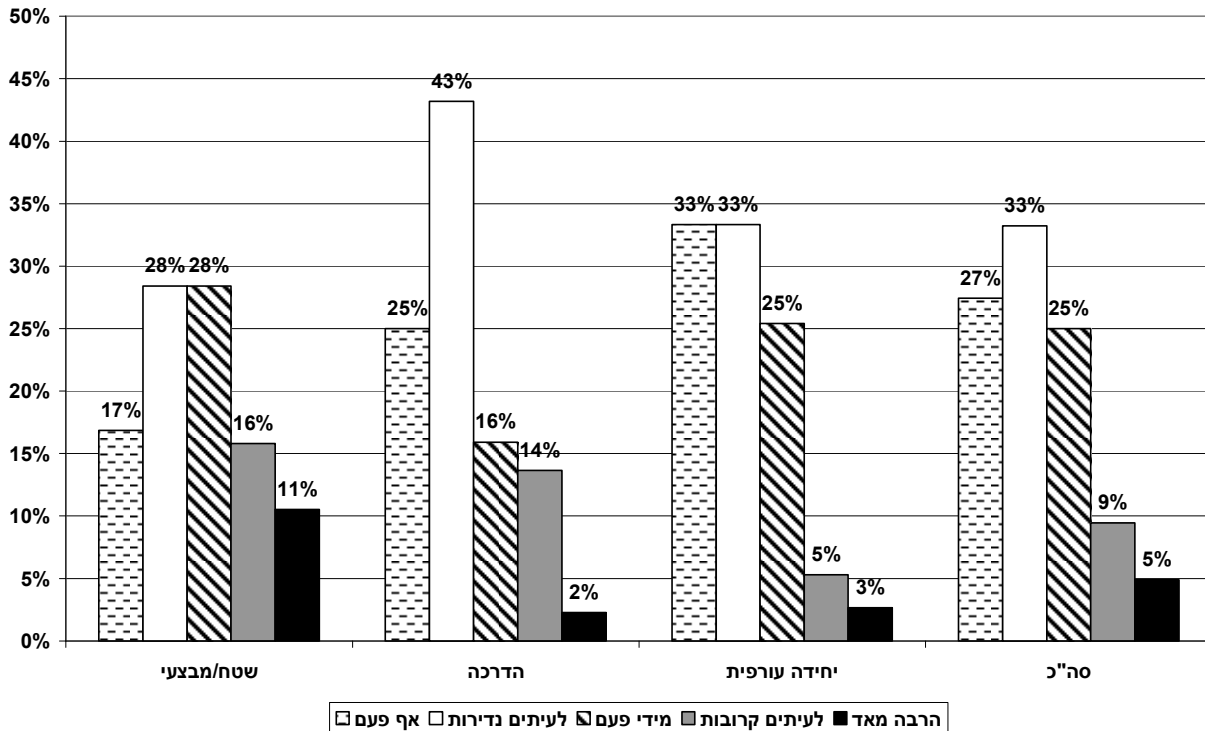

בנוסף, שאלנו את המשיבים באיזו תדירות הם שומעים הערות הומופוביות הנאמרות על-ידי מפקדים ביחידה (תרשים 13). ניתן לראות כי הערות הומופוביות נאמרות בתדירות נמוכה: 60% מהמשיבים דיווחו כי שמעו הערות מסוג זה "לעיתים נדירות" או "אף פעם". השוואה בין סוגי היחידות מגלה כי יחידות מבצעיות מתאפיינות גם בתדירות גבוהה של הערות הומופוביות הנאמרות על-ידי מפקדים (37% מהמשיבים דיווחו על תדירות של "לעיתים נדירות" או "אף פעם"). לפחות אחד מתוך ארבעה חיילים המשרתים ביחידה מבצעית דיווח כי נחשף להערות הומופוביות מצד מפקדים לעיתים קרובות או בתדירות רבה (27%).

הקשר הסטטיסטי בין הדיווח אודות תדירות הערות הומופוביות הנאמרות על-ידי חיילים לבין הדיווח אודות תדירות הערות הומופוביות הנאמרות על-ידי מפקדים הוא $r=0.56$ ($p<0.05$). כלומר, חיילים המדווחים על חשיפה גבוהה להערות הומופוביות של חיילים נוטים לדווח על חשיפה גבוהה להערות הומופוביות של מפקדים ולהיפך. עם זאת, קיים הבדל מובהק

בתדירות הערות הומופוביות המיוחסות לחיילים ולמפקדים ($t\text{-test}=17.94, DF=327, p<0.05$).

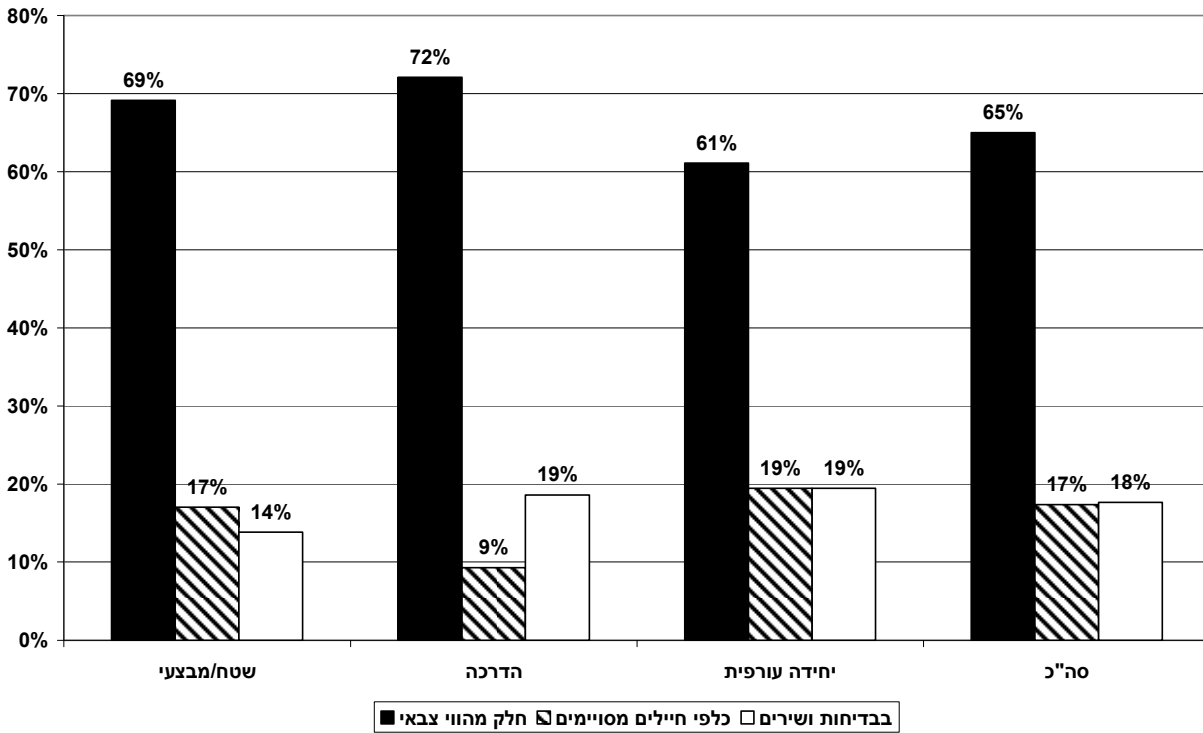
תרשים 13: תדירות הערות הומופוביות מצד מפקדים, לפי סוג בסיס

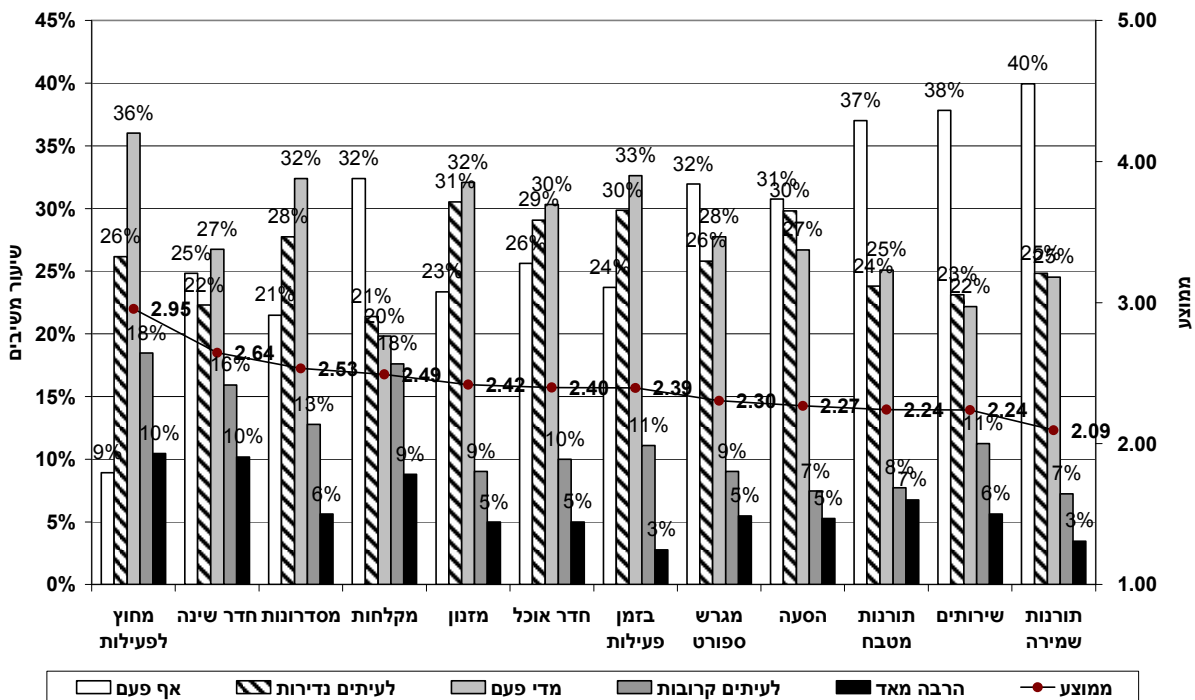
בשלב הבא שאלנו את החיילים על האופן בו נאמרות הערות הומופוביות ביחידה. תחילה, בדקנו את ההקשר המילולי (תרשים 14). מצאנו כי ברוב המקרים הערות הומופוביות נתפסות כחלק מההווי הצבאי (65%) כאשר לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין סוגי היחידות. ביתר המקרים, הערות הומופוביות מבוטאות דרך בדיחות ושירים או שהן מיוחסות לחיילים מסוימים. היבט נוסף של האופן בו נאמרות הערות הומופוביות ביחידה הוא ההקשר המרחבי – מקום וזמן. המרחב של היחידה מזמן אפשרויות שונות לאלימות מילולית בין חיילים, שכן סגל המפקדים אינו נוכח בכל מקום. ביקשנו מהמשיבים לציין באיזו תדירות נשמעים ביטויי גנאי הומופוביים במרחבים שונים ביחידה. הממצאים מוצגים בתרשים 15, כאשר המרחבים מסודרים לפי מידת החשיפה בהם לביטויי גנאי². המרחב המוגן ביותר "תורנות שמירה" בצד ימין של התרשים (ממוצע 2.09) ואילו המרחב החשוף ביותר "מחוץ לפעילות הצבאית" בצידו השמאלי (ממוצע 2.95). על-פי דיווחי המשיבים, מרבית המרחבים ביחידה אינם מהווים מקום מוגן מפני הערות הומופוביות.

² לצורך נוחות, הממצאים מוצגים כשכיחות אחוזים (ציר Y שמאלי, עמודות) והן כממוצע חשבוני (ציר Y ימני, קו מגמה).

תרשים 14: ההקשר המילולי של הערות הומופוביות, לפי סוג בסיס

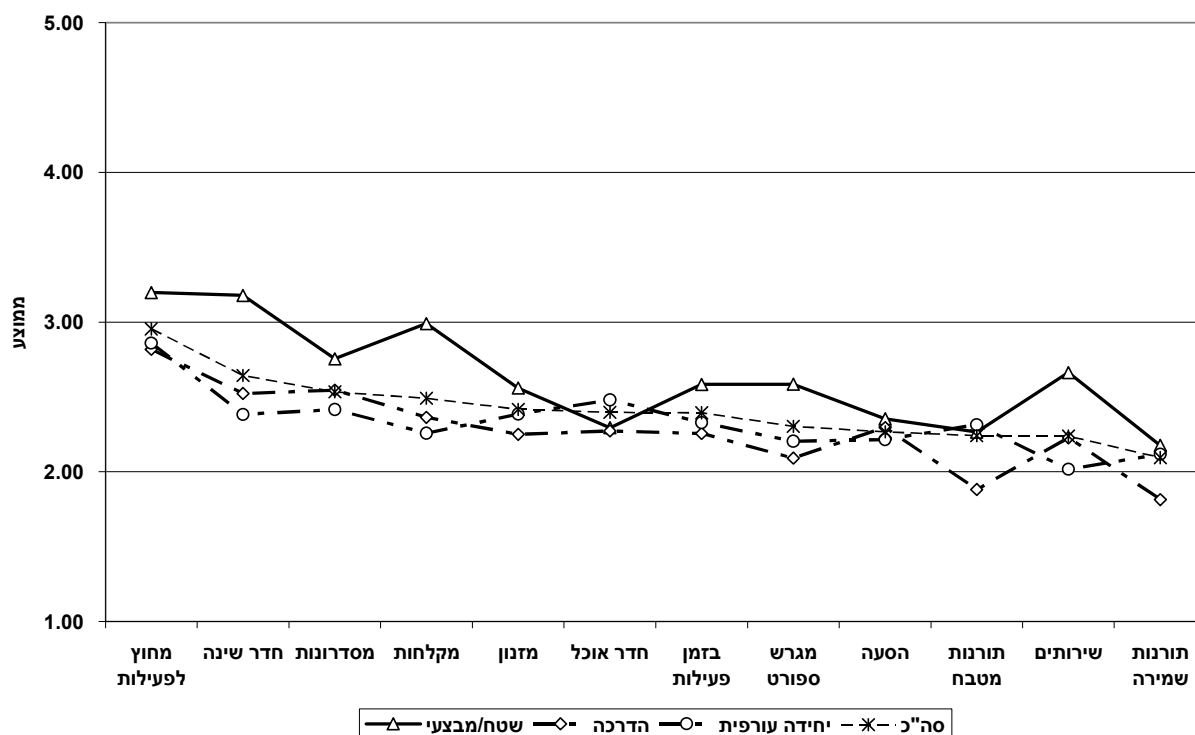
תרשים 15: תדירות השמיעה של ביטויי גנאי שונים, לפי מרחבים (מיקום וזמן)

תרשים 16 מציג השוואה בין סוגי יחידות לפי משתנה תדירות החשיפה להערות הומופוביות.

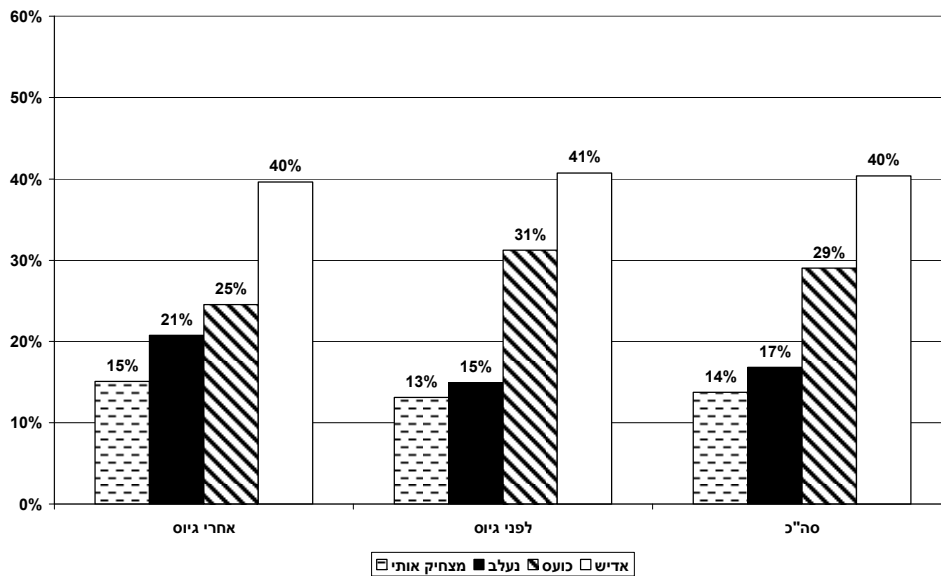
ניתן לראות כי חיילים המשרתים ביחידות מבצעיות (בתרשים - קו כהה) חשופים להערות הומופוביות בתדירות גבוהה יותר במרבית מהמרחבים שנבדקו. לעומתם, חיילים המשרתים ביחידות הדרכה וביחידות עורפיות מדווחים על תדירות חשיפה נמוכה יותר במרבית המרחבים.

תרשים 16: תדירות השמיעה של ביטויי גנאי שונים, לפי מרחבים ולפי סוג בסיס

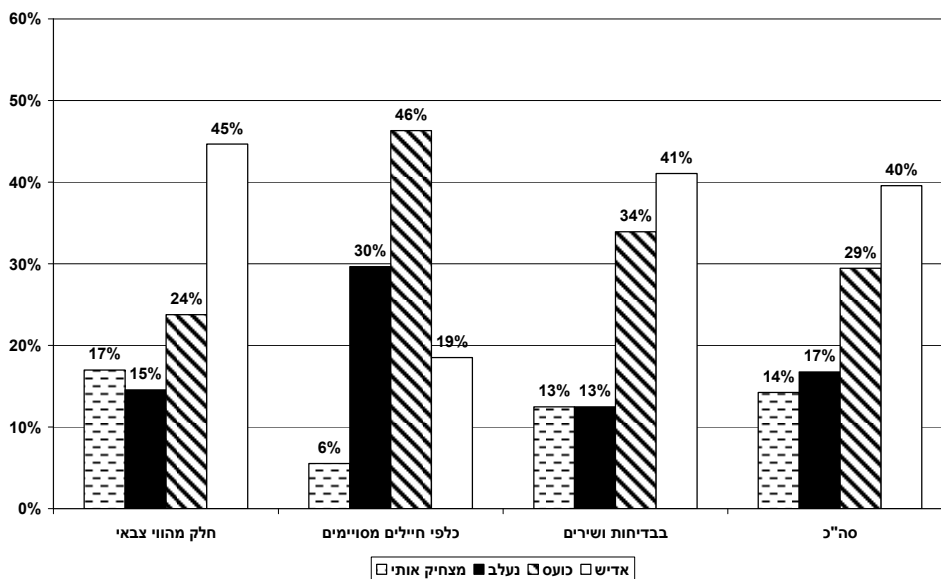
משמעותו של היגד מילולי תלוי במידה רבה בדרך הפענוח והפרשנות המוענקת לו על ידי המשתתפים בשיח. על מנת לבחון את הנזק הגלום בהומופוביה מילולית ביקשנו את הנחקרים לדרג את התחושה הסובייקטיבית כלפיהן ולציין את דפוס ההתמודדות שלהם איתן. שאלנו את המשיבים מהי תחושתם כאשר הם שומעים הערות הומופוביות, למשיב ניתנו ארבע תשובות אפשריות: "מצחיק אותי", "אני נעלב", "אני כועס" ו "אני אדיש". מצאנו כי התחושה השכיחה ביותר היא אדישות (40%), אחריה – כעס (29%), עלבון (17%) ולבסוף צחוק (14%). בנוסף, מצאנו כי תחושת המשיבים נמצאת בזיקה עם עיתוי היציאה מהארון (תרשים 17). כך, למשל, משיבים אשר יצאו מהארון לפני הגיוס דיווחו על תחושת כעס ברמה גבוהה יותר מאשר משיבים אשר יצאו מהארון במהלך השירות הצבאי (31% לעומת 25%). כמו כן, משיבים אשר יצאו מהארון במהלך השירות הצבאי דיווחו על תחושת עלבון ברמה גבוהה יותר מאשר משיבים אשר יצאו מהארון לפני הגיוס (21% לעומת 15%).

תרשים 17: תחושת החיילים כלפי הערות הומופוביות, לפי עיתוי גיוס

בנוסף, מצאנו כי תחושת המשיבים נמצאת בזיקה עם ההקשר המילולי בו נאמרות הערות הומופוביות (תרשים 18). כך למשל, במקרים בהם הערות הומופוביות נתפסו כחלק מההווי הצבאי דווחה רמה גבוהה של תחושת אדישות (45% לעומת 40% במדגם הכללי). אולם, במקרים בהם הערות הומופוביות הובעו דרך בדיחות ושירים דווחה רמה גבוהה יותר של כעס (34%). כך גם במקרים בהם הערות הומופוביות ייחסו לחיילים מסוימים דווחו רמות גבוהות יותר של כעס (46%) ועלבון (30%).

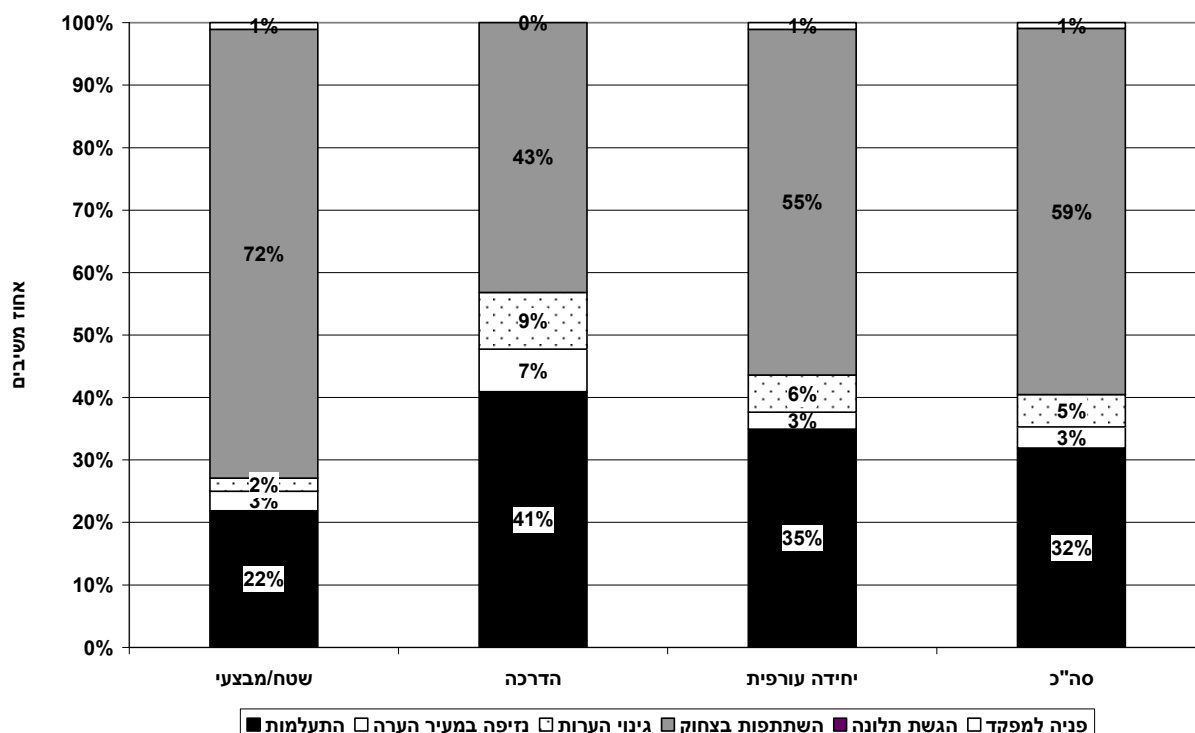
תרשים 18: תחושת החיילים כלפי הערות הומופוביות, לפי הקשר מילולי של הערות

עוצמתן של הערות הומופוביות ניתנת לויסות, ניטרול, או הפחתה על-ידי תגובה נאותה מצד עמיתים ואנשי סגל. לכן, פנינו לבדוק כיצד מגיבים חיילים ומפקדים למשמע הערות

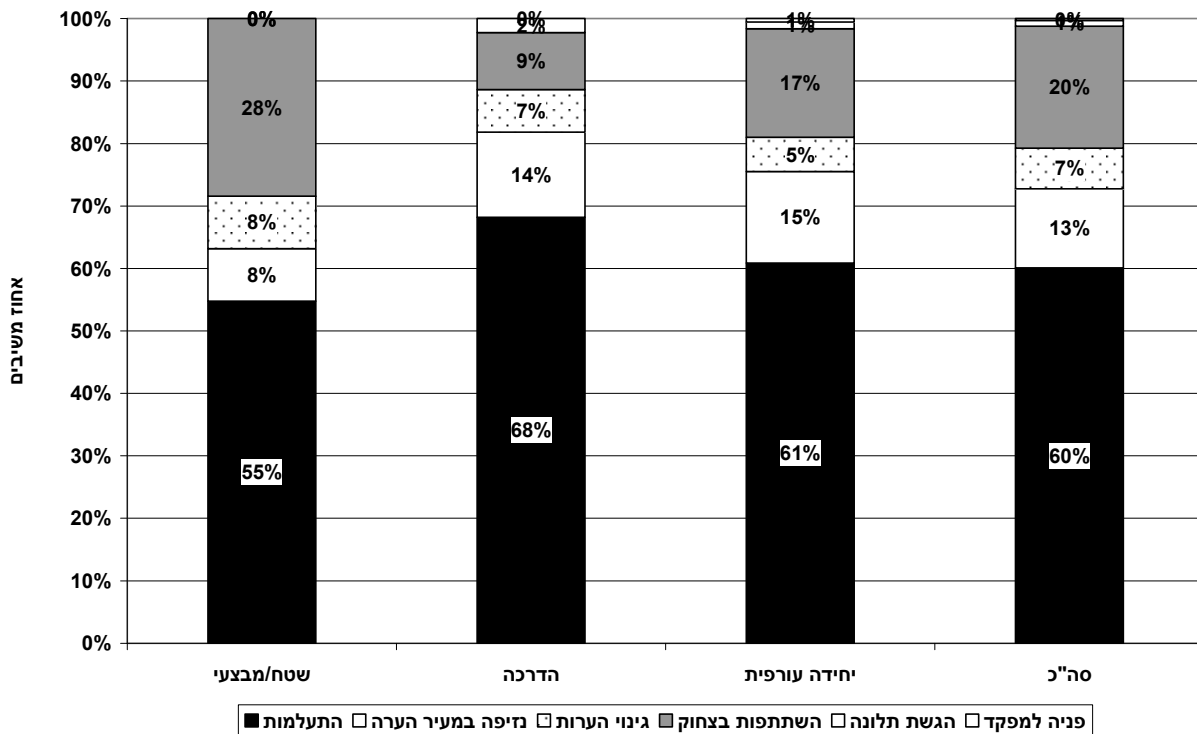
הומופוביות ביחידה. התגובה הרווחת בקרב חיילים (תרשים 19) היא הצטרפות או השתתפות בצחוק (59%), תגובה שכיחה נוספת היא התעלמות (32%). כלומר, רק במקרים מעטים זוכות הערות הומופוביות לתגובה מונעת כגון: גינוי, נזיפה או פניה למפקד על-מנת שיתערב. בסקר הנוכחי, לא נמצאו דיווחים על מקרים בהם נעשה שימוש בתלונה משמעתית כתגובה להערות הומופוביות. כפי שמוצג בתרשים, קיימים הבדלים בתגובות החיילים ביחידות השונות. ביחידות מבצעיות דיווחו 72% מהמשיבים על התגובה "השתתפות בצחוק". לעומת זאת, ביחידות הדרכה, דיווחו 16% על תגובות מסוג "נזיפה" או "גינוי".

תרשים 19: תגובת חיילים ביחידה למשמע הערות הומופוביות, לפי סוג בסיס

התגובה הרווחת בקרב מפקדים (תרשים 20) היא התעלמות (60%). תגובה שכיחה נוספת היא הצטרפות או השתתפות בצחוק (20%). באחד מכל חמישה מקרים (20%) זוכות הערות הומופוביות לתגובה מונעת כגון: הגשת תלונה, גינוי, נזיפה או פניה למפקד על-מנת שיתערב. כפי שמוצג בתרשים, קיימים הבדלים בתגובות המפקדים ביחידות השונות. ביחידות מבצעיות דיווחו 28% מהמשיבים על התגובה "השתתפות בצחוק". לעומת זאת, ביחידות הדרכה דיווחו 24% על תגובות מסוג "נזיפה" או "גינוי".

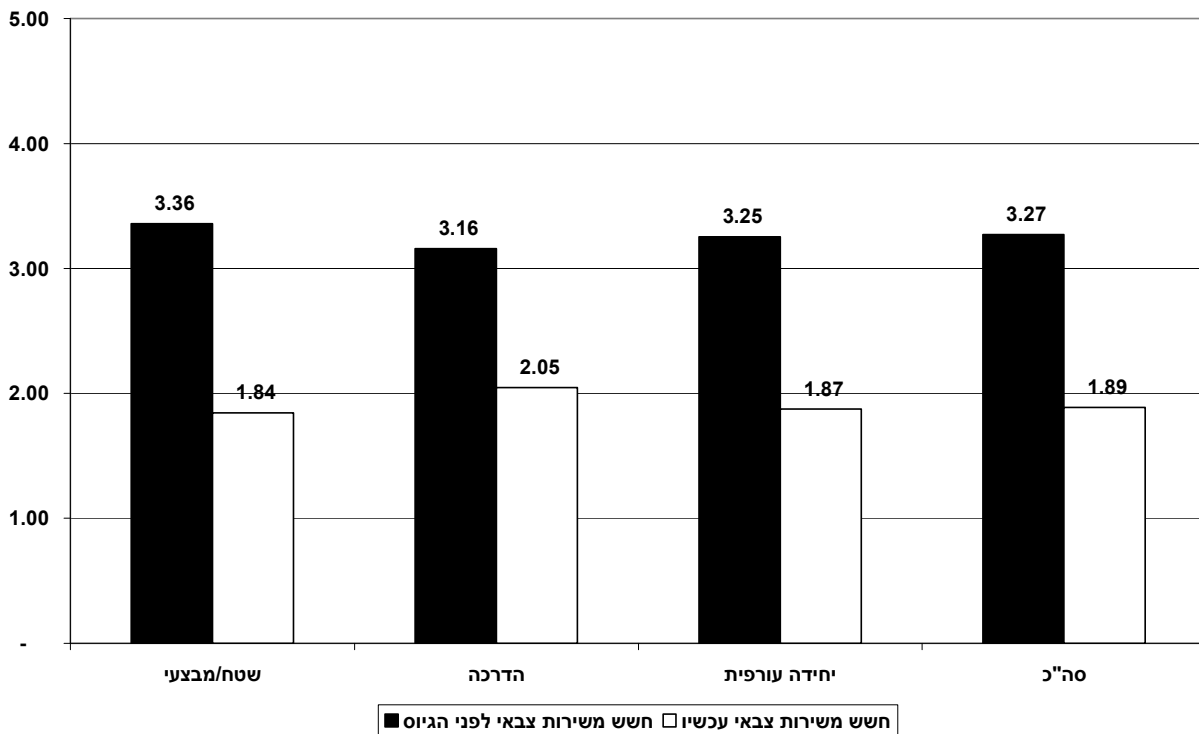
תרשים 20: תגובת מפקדים ביחידה למשמע הערות הומופוביות, לפי סוג בסיס

ד. חשש מהשירות צבאי

על מנת לברר את רמת החרדה מהשירות הצבאי ואת הגורמים לחששות אלו, הוצגו בפני המשיבים חמש שאלות שונות: א) דיווח על רמת החששות בטרם הגיוס לצה"ל; ב) דיווח על פירוט החששות לפני הגיוס; ג) דיווח על רמת החששות בזמן השירות הצבאי; ד) דיווח על פירוט החששות בזמן השירות הצבאי; ה) דיווח על התקופה הקשה ביותר במהלך השירות הצבאי. תרשים 21 מציג את דיווחי המשיבים בנוגע לחששות לפני הגיוס ובמהלך השירות הצבאי תוך כדי השוואה בין סוגי יחידות. כפי שניתן לראות קיים קשר בין שני הדיווחים, משיבים שדיווחו על רמת חששות גבוהה לפני השירות הצבאי נוטים לדווח על רמת חששות גבוהה גם במהלך השירות ($p < 0.05, r = 0.47$). במקביל, רמת החששות במהלך השירות הצבאי נמוכה יותר מרמת החששות לפני הגיוס לצה"ל. חיילים המשרתים ביחידות מבצעיות מדווחים על רמת החששות הגבוהה ביותר לפני הגיוס (ממוצע 3.36). ברם, חיילים המשרתים ביחידות הדרכה הם אלו המדווחים על רמת החששות הגבוהה ביותר תוך כדי שירות צבאי (ממוצע 2.05).

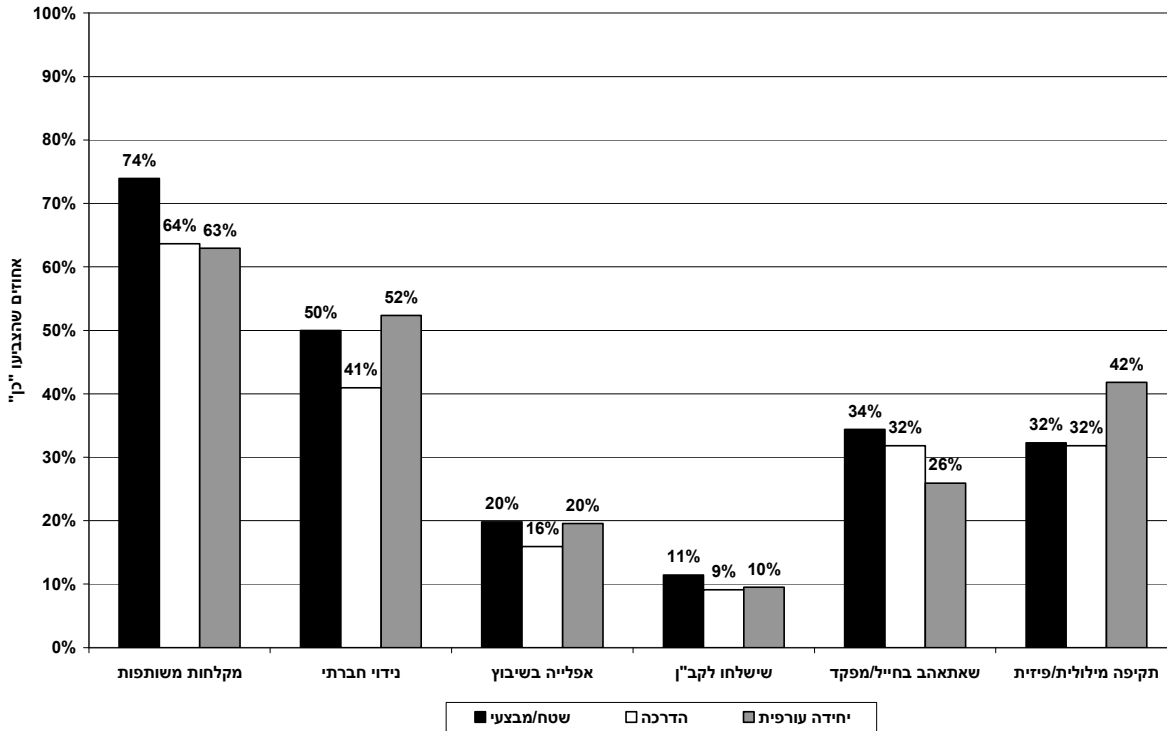
תרשים 21: רמת החששות לפני ואחרי הגיוס, לפי סוג בסיס

בשלב הבא, נתבקשו המשיבים לציין מה היו הגורמים לחששות שלהם לפני הגיוס לצבא. הנחת היסוד שלנו בניתוח הנוכחי היא שמרבית החיילים יודעים מראש את השיבוץ שלהם מבחינת יחידה ותפקיד. ניתן לשער כי החששות לפני הגיוס לצבא יושפעו מאופי השירות הצפוי. תרשים 22 מציג את הממצאים לפי סוג בסיס. ניתן לראות כי החששות המרכזיים של חיילים לפני שירות נוגעים למקלחות משותפות, נידוי חברתי, התאהבות במפקד / חייל אחר ותקיפה מילולית או גופנית. שיעור נמוך של משיבים דיווח על חששות הנוגעים לאפליה בשיבוץ ולביקור אצל הקב"ן. חיילים המשרתים ביחידות מבצעיות הביעו חששות גדולים בכל הנוגע לסוגיית האינטימיות בשירות: מקלחות משותפות והתאהבות במפקד / חייל. לעומתם, חיילים המשרתים ביחידות עורף הביעו חששות גדולים יחסית בכל הנוגע לסוגיה החברתית בשירות: נידוי חברתי ותקיפה מילולית או פיזית.

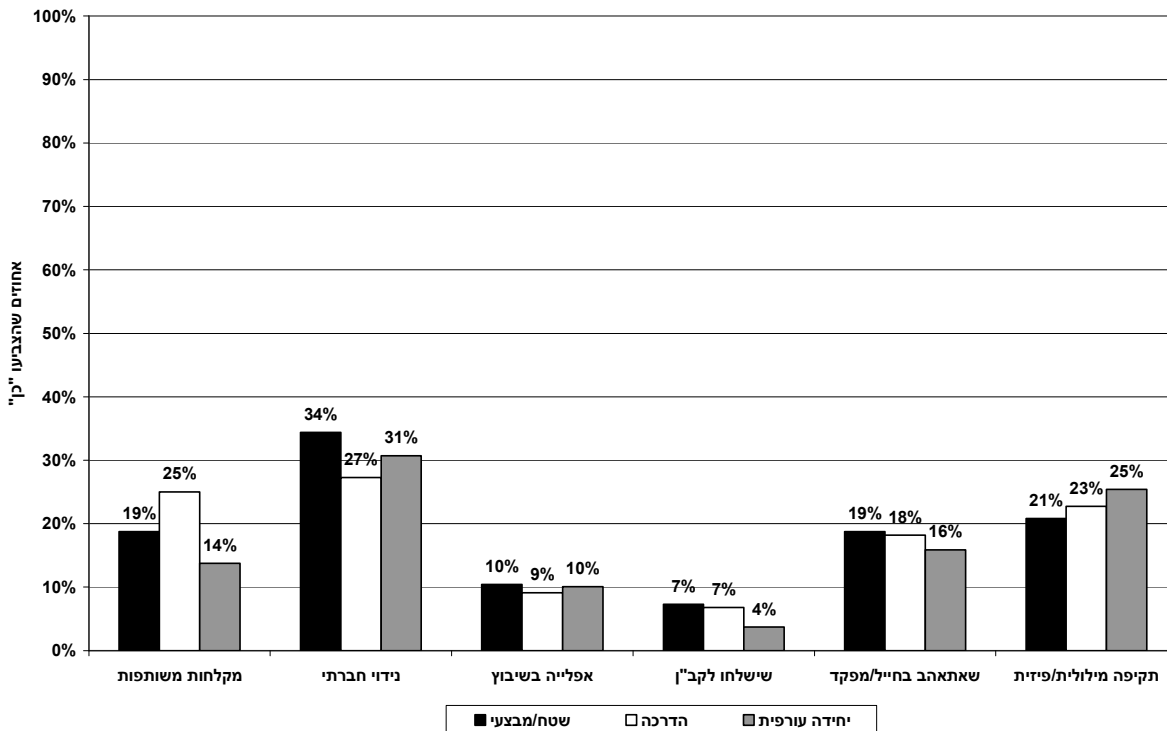

תרשים 22: פירוט החששות לפני הגיוס, סוג בסיס

בשלב הבא, התבקשו המשיבים לציין מה הם הגורמים לחששות שלהם במהלך השירות הצבאי. תרשים 23 מציג את הממצאים לפי סוג בסיס. ניתן לראות כי החששות המרכזיים של חיילים במהלך השירות הצבאי נוגעים לנידוי חברתי, התאהבות במפקד / חייל, תקיפה מילולית או פיזית ומקלחות משותפות. שוב, שיעור נמוך של משיבים דיווח על חששות הנוגעות לאפליה בשיבוץ ולביקור אצל הקב"ן. חיילים המשרתים ביחידות מבצעיות הביעו חששות גדולים בכל הנוגע לנידוי חברתי ולהתאהבות במפקד / חייל. לעומתם, חיילים המשרתים ביחידות עורף הביעו חששות גדולים יחסית בכל הנוגע לתקיפה מילולית או פיזית. חיילים המשרתים ביחידות הדרכה הביעו חששות גדולים יחסית בכל הנוגע למקלחות משותפות.

תרשים 23: פירוט החששות לפני הגיוס, סוג בסיס

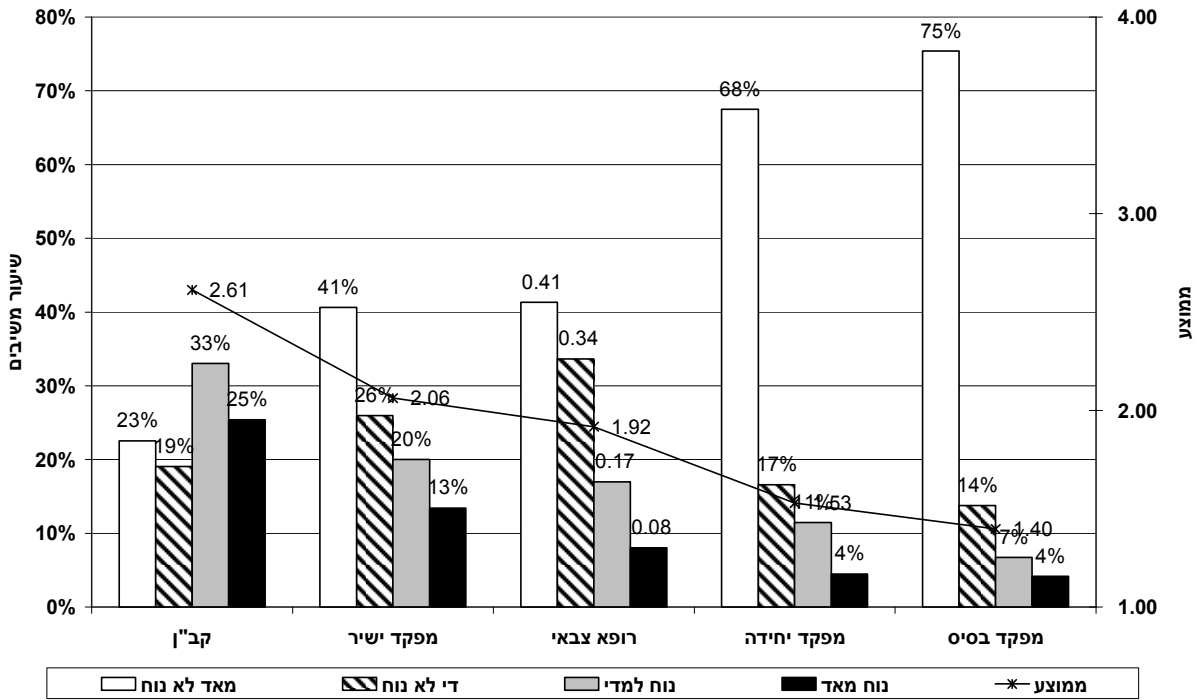

ה. תחושת נוחות

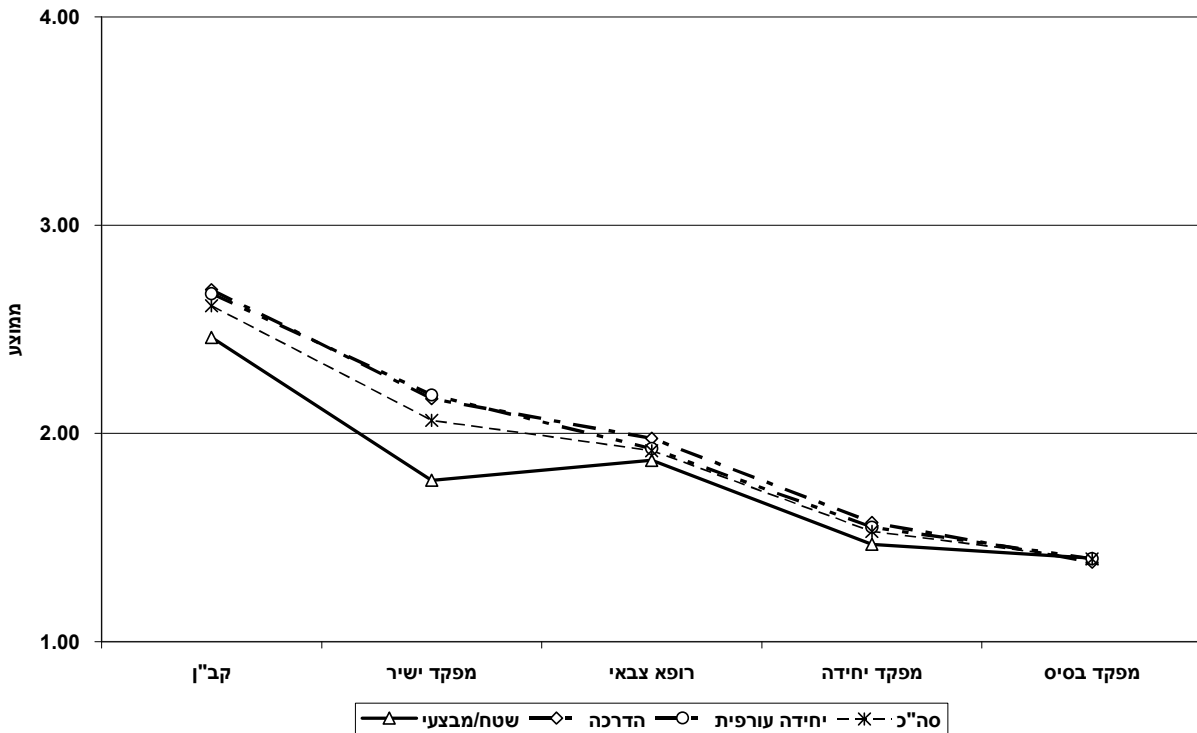
מעבר למשאבים שנדונו, בדקנו באיזו מידה מהווה הסגל הפיקודי בצבא משאב תמיכה לחיילים הומו-לס-ביים. שאלנו את המשיבים לגבי תחושת הנוחות שלהם לשוחח עם בעלי תפקידים ביחידה / בצבא על נושאים הקשורים להומוסקסואליות. הממצאים מוצגים בתרשים 24, כאשר בעלי התפקידים מסודרים לפי תחושת הנוחות, כך שבעל התפקיד איתו "נוח ביותר לדבר" נמצא בצד ימין ואילו בעל התפקיד איתו "לא נוח לדבר" נמצא בצד שמאל של התרשים³. באופן כללי נראה כי המשיבים אינם מרגישים בנוח לדבר עם בעלי תפקידים בצבא. תחושת הנוחות נמצאת בזיקה עם מרחק פיקודי (אולי גם מרחק פיזי) שבין בעלי התפקידים לבין המשיבים. כך למשל, הקב"ן מדורג במקום הגבוה ביותר מבחינת תחושת הנוחות (ממוצע 2.61 ~ קרוב לדרגה "נוח למדי"), אחריו המפקד הישיר (2.06), הרופא הצבאי (1.92 ~ קרוב לדרגה "די לא נוח"), מפקד היחידה (1.53) ומפקד הבסיס (1.40). השוואה בין סוגי יחידות מגלה כי משיבים המשרתים ביחידות מבצעיות מדווחים על תחושת נוחות נמוכה יותר, בעיקר כאשר מדובר בקב"ן ובמפקד הישיר (תרשים 25). השוואה נוספת מגלה כי משיבים אשר יצאו מהארון לפני הגיוס מדווחים על תחושת נוחות גבוהה יותר מאשר עמיתיהם אשר יצאו מהארון במהלך השירות הצבאי (תרשים 26).

³ לצורך נוחות הממצאים מוצגים כשכיחות אחוזים (ציר Y שמאלי, עמודות) וכממוצע חשבוני (ציר Y ימני, קו מגמה).

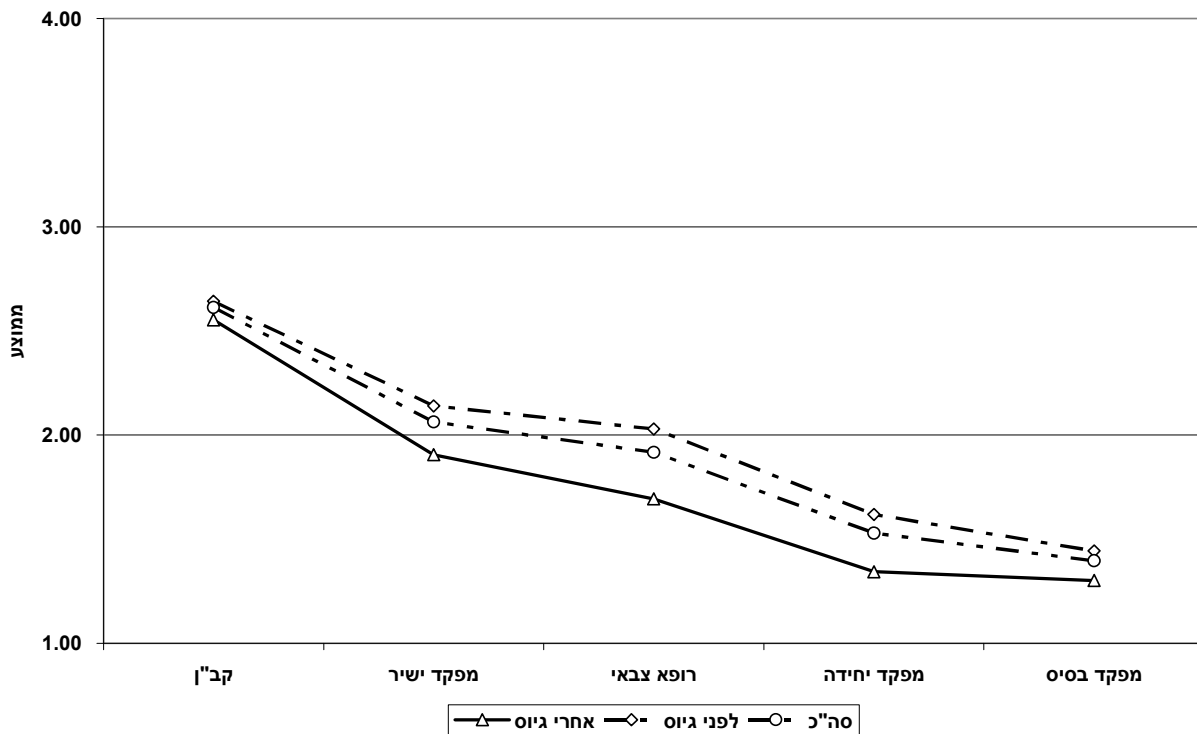
תרשים 24: תחושת נוחות לדבר עם בעלי תפקידים בצבא

תרשים 25: תחושת נוחות לדבר עם בעלי תפקידים בצבא, לפי סוג בסיס

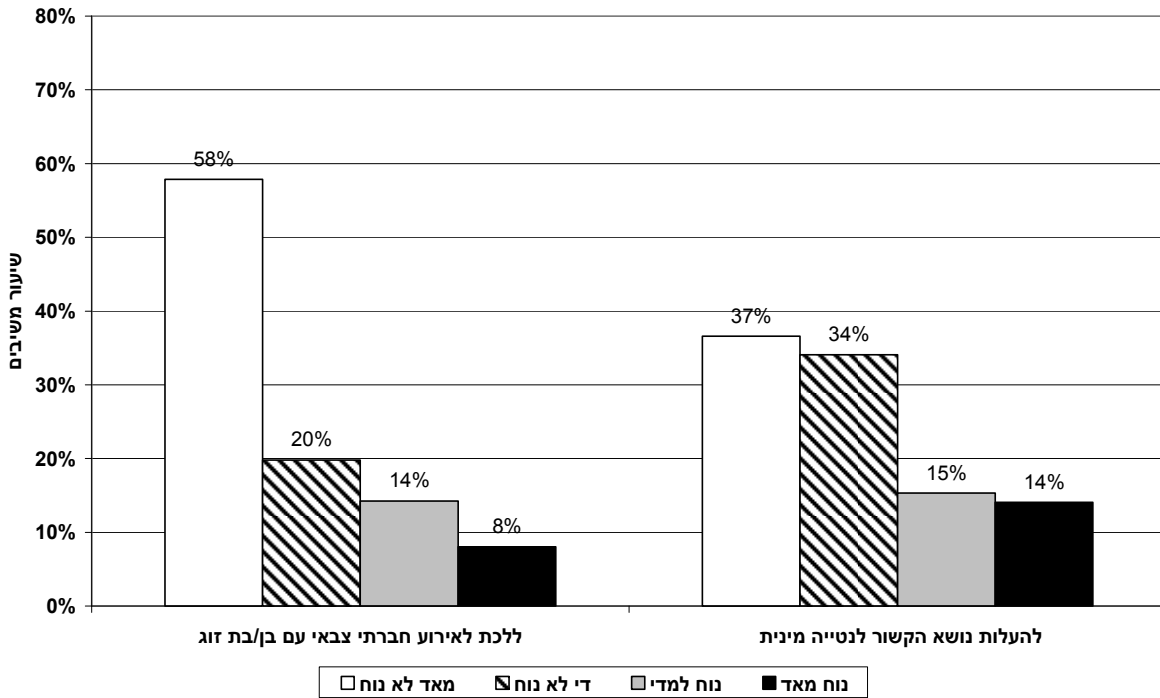
תרשים 26: תחושת נוחות לדבר עם בעלי תפקידים בצבא, לפי עיתוי יציאה מהארון

כעת, פנינו לבדוק את תחושת הנוחות של המשיבים לבטא את נטייתם מינית הן על-ידי העלאת נושא הקשור להומוסקסואליות והן על-ידי השתתפות באירוע חברתי ביחידה עם בן זוג מאותו מין. תרשים 27 מלמד כי קיימים הבדלים משמעותיים בין שתי דרכי הביטוי. באופן כללי, המשיבים מדווחים על תחושת נוחות גבוהה יותר לגבי העלאת נושא הקשור לנטייה מינית מאשר השתתפות באירוע חברתי עם בן זוג מאותו מין (קטגוריות "נוח למדי" ו "נוח מאוד" – 29% לעומת 22%).

תרשים 27: תחושת נוחות ללכת לאירוע חברתי עם בן/בת זוג ולהעלות נושא הקשור לנטייה

מינית

דרך נוספת לבדוק את תחושותיהם של חיילים הומו-לס-ביס היא בחינת תחושת השייכות שלהם ליחידה. המשיבים נתבקשו לדרג על רצף בין 4 קטגוריות הנע בין "לא מסכים כלל" (1) לבין "מסכים לחלוטין" (4) סדרה של היגדים המבטאים את היחס בין חיילים ליחידה ולצבא בכלל. לוח 3 מציג את הממוצעים וסטיות התקן של הפריטים השונים. הממצאים אינם חושפים דפוס עקבי שכן קיימת הסכמה גבוהה עם היגדים הקשורים לכבוד והערכה ("מתייחסים אלי באותה מידת כבוד כמו אל חיילים אחרים") וגם עם היגדים הקשורים לרצון לעבור יחידה ("הייתי רוצה לעבור ליחידה / בסיס אחר"). כדי להציג תמונה ברורה יותר של תחושת השייכות לבית הספר, ביצענו ניתוח גורמים בשיטת Principal Component. הניתוח מחזק את הממצאים התיאוריים שכן מצאנו גורם אחד בלבד אליו נקשרים כל הפריטים.

לוח 3: ממוצעים וסטיות תקן של פריטים בנושא תחושת שייכות ליחידה

פריט	ממוצע	סטיית תקן
מתייחסים אלי באותה מידת כבוד כמו אל חיילים אחרים	3.36	0.77
אנשים ביחידה שלי מאד חברותיים כלפי	3.35	0.69
אני לא משתתף/ת בפעילויות חברתיות ביחידה שלי	3.29	0.94
הייתי רוצה לעבור ליחידה/בסיס אחר	3.20	1.06

1.03	2.93	אני מרגיש/ה גאה להיות שייך/ת ליחידה/לבסיס שלי
1.00	2.92	אני מרגיש/ה כחלק אמיתי מהיחידה שלי
1.01	2.78	אני מרגיש/ה מאד שונה מרוב החיילים/ות האחרים
1.21	2.52	יש מפקד אחד לפחות או איש סגל אחר ביחידה שלי שאתם אני יכול/ה לדבר
0.69	3.04	ממוצע

בשלב הבא בדקנו את הקשרים שבין ציון השייכות ליחידה (ממוצע של שמונת הפריטים) עם משתנים אחרים (לוח 4). ניתן לראות כי השייכות ליחידה נמצאת בקשר הפוך עם כל המשתנים המתארים את אקלים היחידה, כאשר לא קיים קשר מובהק בין השייכות ליחידה לבין משתני רקע של החיילים (עיתוי יציאה מהארון וותק בשירות). **חיילים המשרתים ביחידות המתאפיינות בתדירות גבוהה של הערות הומופוביות והטרדות מסוגים שונים מדווחים על תחושת שייכות נמוכה יותר.**

לוח 4: מתאמים (פירסון r) בין "תחושת שייכות ליחידה" לבין משתנים אחרים

משתנה	ערך מתאם
חשש משירות צבאי עכשיו	-0.51 **
תדירות הערות הומופוביות על-ידי חיילים	-0.32 **
חשש משירות צבאי לפני הגיוס	-0.30 **
תדירות הטרדה מילולית	-0.29 **
תדירות הערות הומופוביות על-ידי מפקדים	-0.22 **
תדירות תקופה גופנית	-0.15 **
תדירות הטרדה מינית	-0.11 **
עיתוי יציאה מהארון (לפני הגיוס)	0.00
ותק בשירות (חודשים)	0.06

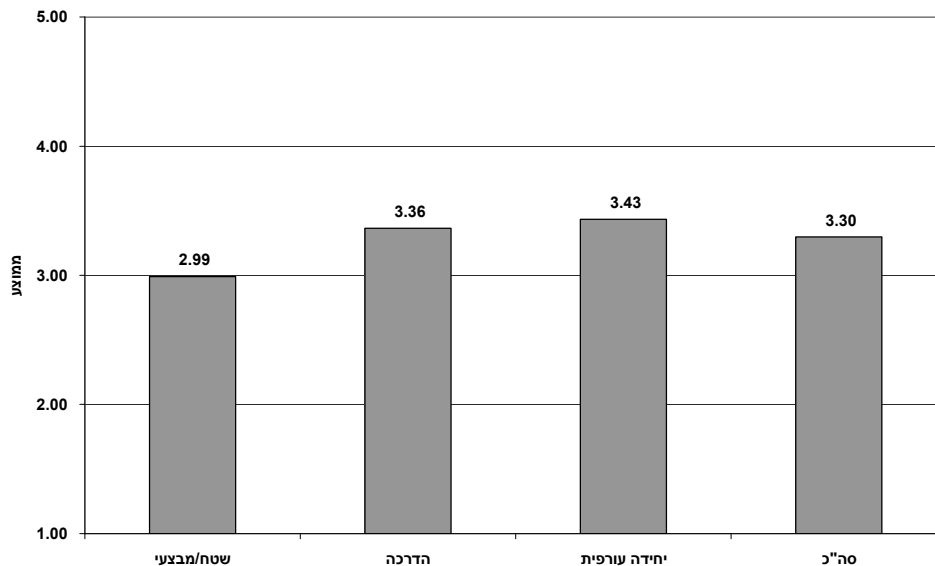
1. חוויות והתנסויות אישיות

בפרק הנוכחי ברצוננו לעמוד על החוויות ועל ההתנסויות של חיילים וחיילות בצבא בכל הנוגע לנטייתם המינית. לשון אחר, בעוד הפרקים הקודמים עסקו במאפייני היחידה הצבאית ובדיווח של חיילים וחיילות על האקלים הרווח ביחידתם הפרק הנוכחי מתמקד בדיווח של המשיבים על מקרים ואירועים בהם הם עצמם היו מעורבים.

1. תחושת ביטחון

תחילה שאלנו את המשיבים לגבי תחושת הביטחון שלהם בנוגע לנטייה המינית (תרשים 28). באופן כללי, משיבים מדווחים על תחושת בטחון גבוהה (ממוצע 3.30), כאשר חיילים המשרתים ביחידות עורפיות מדווחים על תחושת בטחון גבוהה מאד (3.43), אחריהם – חיילים המשרתים ביחידות הדרכה (3.36) ואילו חיילים המשרתים ביחידות מבצעיות מדווחים על תחושת בטחון נמוכה (2.99).

תרשים 28: תחושת בטחון בנוגע לנטייה המינית לפי סוג היחידה

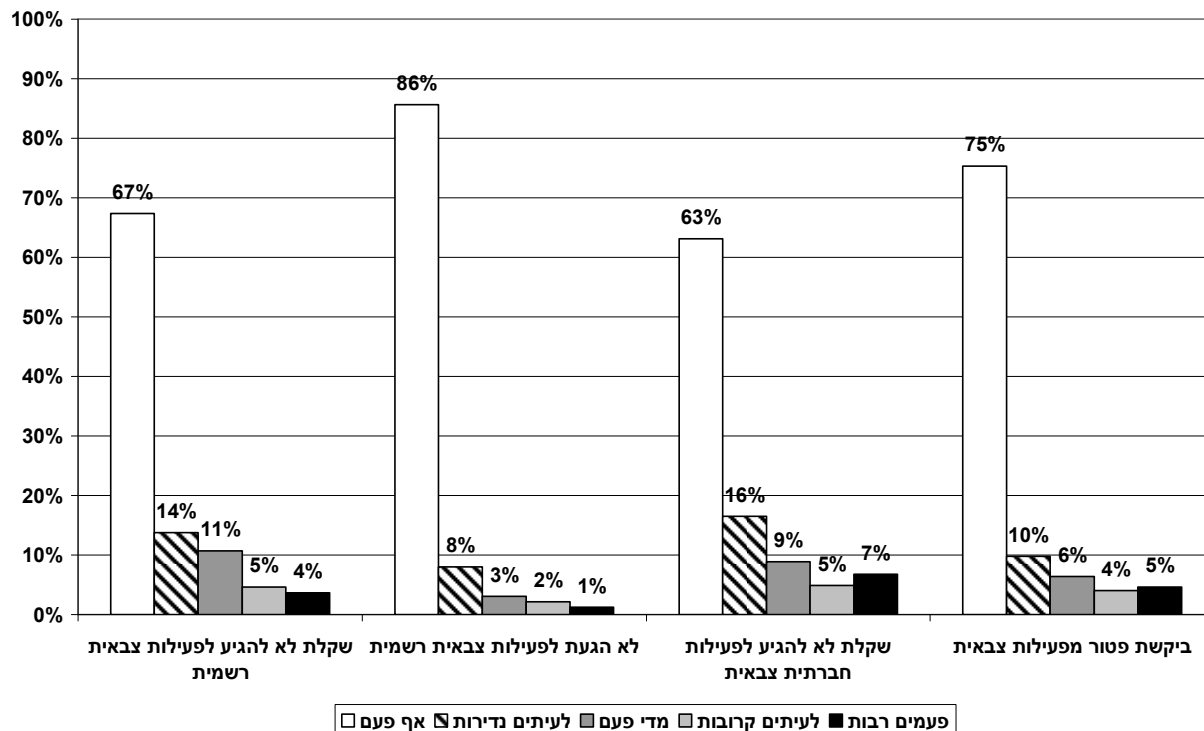

בשלב הבא השווינו את תחושת הביטחון של המשיבים לפי עיתוי היציאה מהארון. מצאנו כי משיבים אשר יצאו מהארון לפני הגיוס דיווחו על תחושת ביטחון גבוהה יותר בהשוואה לעמיתיהם שיצאו מהארון במהלך השירות הצבאי (3.46 לעומת 2.94; הבדל מובהק ברמה של $p < 0.01$).

בהמשך ביקשנו לבדוק כיצד באה לידי ביטוי תחושת הביטחון של המשיבים בהתנהגותם ביחידה. שאלנו את המשיבים באיזו תדירות שקלו לא להגיע לפעילות צבאית רשמית (למשל – תורנות) או לפעילות חברתית (למשל – יום יחידה), באיזו תדירות לא הגיעו לפעילות צבאית רשמית ובאיזו תדירות ביקשו להיות פטורים מפעילות צבאית. השאלות הוצגו למשיבים בהקשר של תחושת הביטחון בנוגע לנטייתם המינית (תרשים 29). ניתן לראות כי שיעור גבוה מאד של המשיבים דיווח על התדירות "אף פעם", בעיקר בשאלה הנוגעת להיעדרות מפעילות צבאית רשמית (86%). אולם יש לשים לב כי משיבים שוקלים את האפשרות שלא להגיע לפעילות צבאית, בעיקר כשמדובר בפעילות חברתית (12% דיווחו על תדירות "לעיתים קרובות" או "פעמים

רבות"). משמעות הממצא היא שהחשש בנוגע לנטייה המינית מביא את המשיבים לשקול אפשרות של הימנעות מהשתתפות מפעילויות חברתיות. לא מצאנו הבדלים מובהקים בדיווחים של משיבים לפי סוג היחידה.

תרשים 29: מחשבות והתנהגויות לאור החשש הנוגע לנטייתם המינית

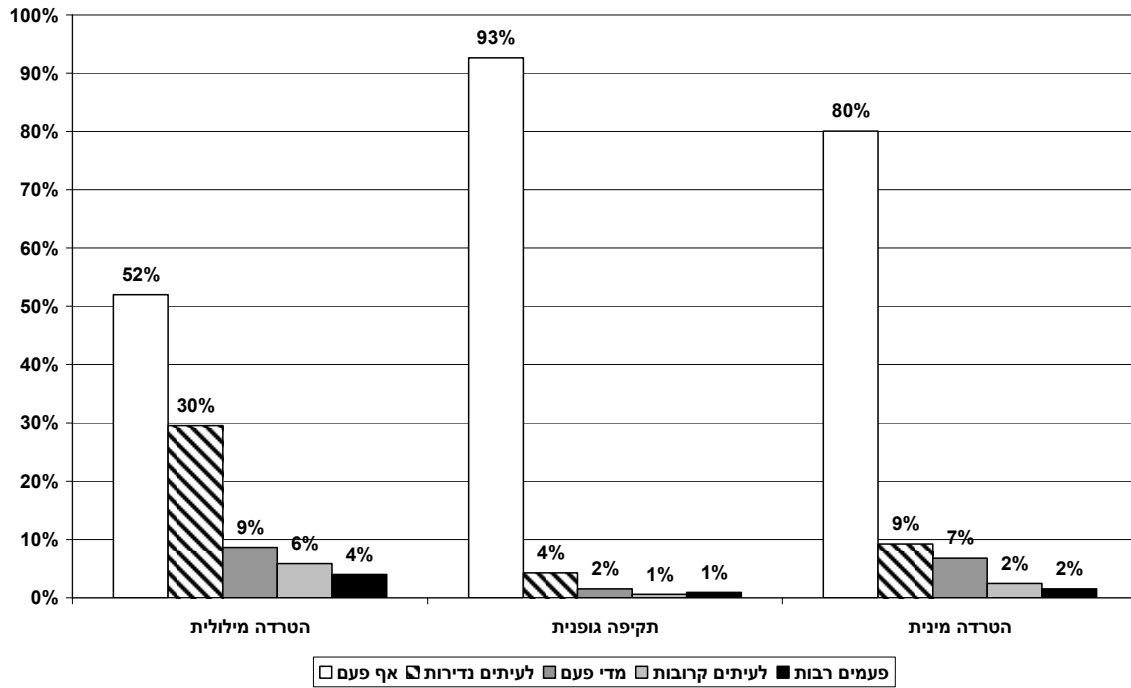
2. הטרדות מיניות ופיזיות

כעת, פנינו לבדוק את תדירות ההטרדות השונות שחוו המשיבים במסגרת שירותם הצבאי על רקע נטייתם המינית (תרשים 30). ניתן לראות כי הדפוס השכיח ביותר של הטרדות הוא הטרדה מילולית (48% ציינו כי הוטרו מילולית במהלך השירות), אחריו הטרדה מינית (20%) ואילו הדפוס הנדיר יותר הוא תקיפה גופנית (7%). לא מצאנו הבדלים מובהקים בדיווחים של משיבים לפי סוג היחידה.

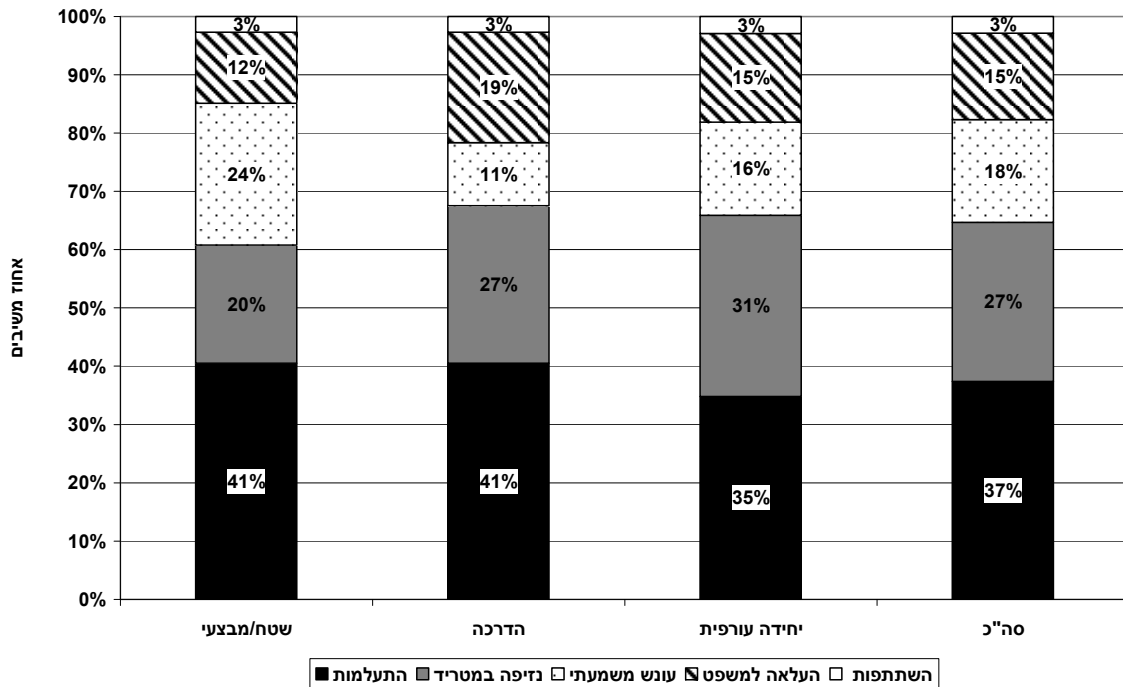
נשאלת השאלה כיצד מגיבים אנשי סגל ומפקדים להטרדות ולאלימות על-רקע נטייה מינית. תרשים 31 מציג את תשובות המשיבים לשאלה זו והוא כולל השוואה בין הסוגים השונים של יחידות צבאיות. ניתן לראות כי במרבית המקרים מפקדים מגיבים להטרדות ולאלימות המתרחשים על רקע נטייה מינית, 22% מהמשיבים ציינו כי מפקדים נוזפים במטרידים, 14% ציינו כי מפקדים מטילים עונש משמעותי על המטרידים. שיעור דומה (12%) ציינו כי מפקדים מעמידים את המטרידים למשפט צבאי ואילו רק 3% מהמשיבים ציינו כי מפקדים מגיבים לנושא על-ידי השתתפות בצחוק. ההשוואה בין סוגי היחידות מלמדת כי ביחידות עורפיות שיעור ההתעלמות נמוך ביותר ונעשה שימוש תדיר יותר בתגובה מסוג "נזיפה". לעומת זאת, ביחידות מבצעיות התגובה השכיחה ביותר היא "עונש משמעותי" ואילו ביחידות הדרכה התגובה השכיחה ביותר היא העמדה למשפט.

תרשים 30: תדירות ההטרדות שחוו המשיבים

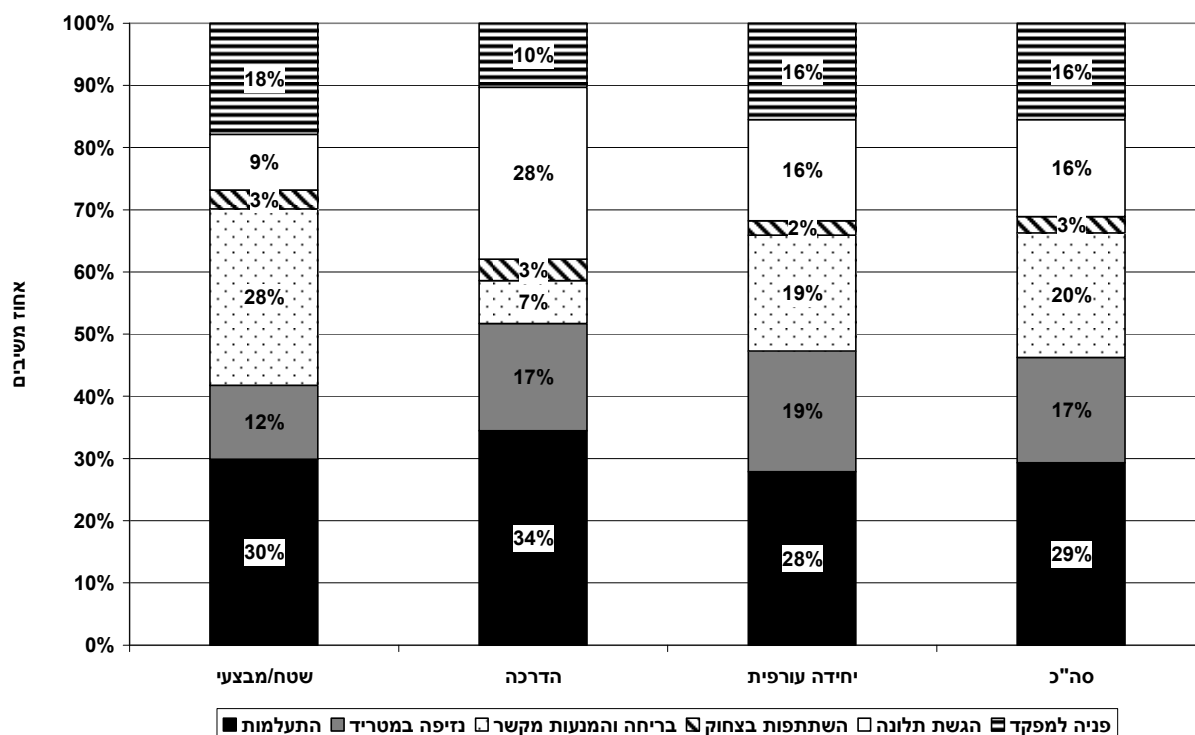

תרשים 31: תגובת מפקדים להטרדות ולאלימות, לפי סוג יחידה

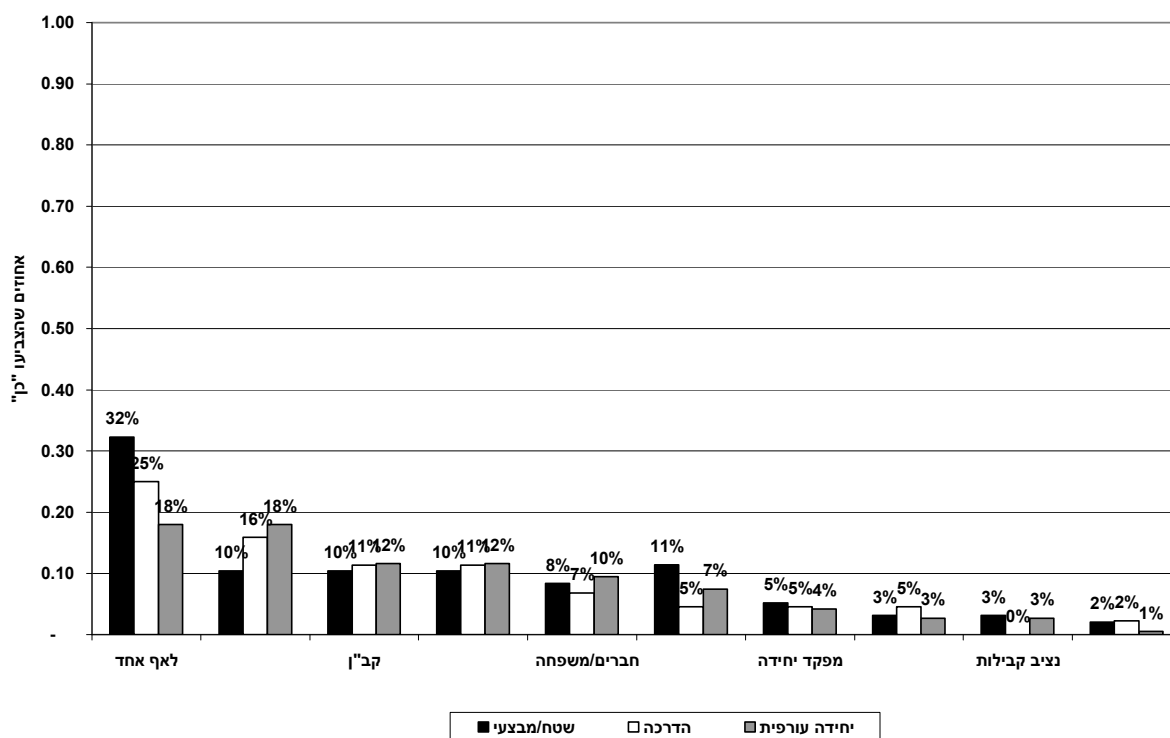
בשלב הבא, פנינו לבדוק כיצד מגיבים המשיבים עצמם כאשר הם חווים הטרדה מינית ואלומות. תרשים 32 מציג את דיווח המשיבים והוא כולל השוואה בין הסוגים השונים של יחידות צבאיות. ניתן לראות כי שליש מהמשיבים (29%) בוחרים להתעלם ואינם מגיבים להטרדה מינית ואלומות ועוד כחמישית (20%) בוחרים בתגובה של בריחה והימנעות מקשר עם המטריד. שיעור נמוך יותר מן המשיבים בוחר לנזוף במטריד, להגיש תלונה או להתלונן בפני המפקדים (בהתאמה – 17%, 16%, 16%). ההשוואה בין סוגי היחידות מלמדת כי ביחידות מבצעיות התגובה השכיחה ביותר היא בריחה והימנעות מקשר עם המטריד (28%) ואילו ביחידות הדרכה התגובה השכיחה ביותר היא הגשת תלונה (28%).

תרשים 32: תגובת המשיבים למקרים של הטרדות ואלומות, לפי סוג יחידה

שאלנו את המשיבים למי הם פונים לאחר שחוו הטרדה או אלימות על רקע נטייה מינית (תרשים 33). ניתן לראות כי קיימים שני הבדלים מעניינים בין סוגי היחידות. ביחידות מבצעיות שליש (32%) מהמשיבים דיווחו כי הם אינם פונים לאף אחד – כאשר ביחידות הדרכה וביחידות עורפיות מדובר בשיעורים נמוכים יותר (בהתאמה 25% ו 18%). דפוס הפוך קיים בכל הנוגע לפניה למפקד ישיר – ביחידות עורפיות הפניה למפקד הישיר שכיחה יותר בהשוואה ליחידות הדרכה וליחידות מבצעיות (בהתאמה, 18%, 16%, 10%).

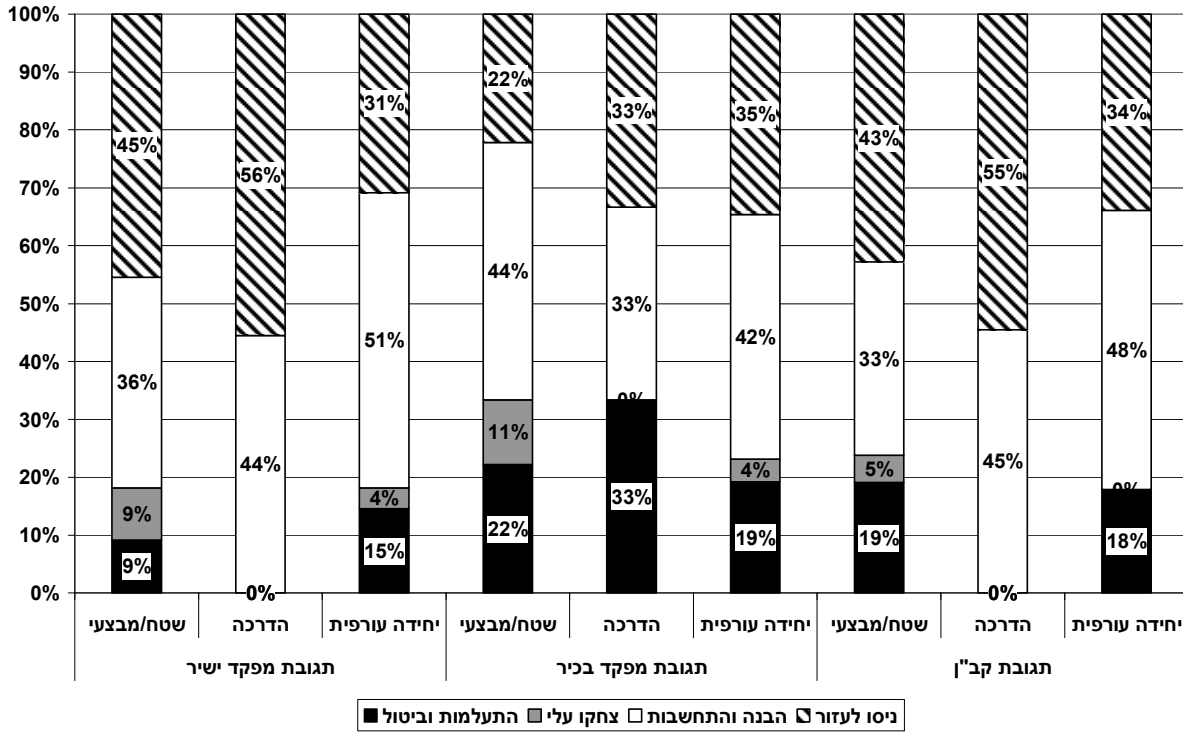
תרשים 33: למי פונים חיילים לאחר הטרדות ואלימות, לפי סוג יחידה

3. פניה לגורמי סיוע

החלק האחרון בסעיף הנוכחי עוסק בדפוסי הפניה של חיילים וחיילות לגורמים שונים בצבא בנוגע לקשיים בשירות הצבאי הקשורים לנטייה המינית. תחילה שאלנו את המשיבים למי פנו בשנה החולפת – הממצאים מצביעים על שיעור גבוה של פונים לקב"ן (34%) לעומת שיעור נמוך יותר של פונים למפקדים (מפקדים ישירים 24%, מפקדים בכירים 13%). בדומה לממצאים הקודמים, מצאנו כי חיילים המשרתים ביחידות עורפיות וביחידות הדרכה דיווחו על שיעור גבוה יותר של פניה למפקדים ישירים, זאת בהשוואה לחיילים המשרתים ביחידות מבצעיות (בהתאמה – 31%, 20% ו 11%). לאחר מכן, שאלנו את המשיבים לגבי תגובת הגורמים לפנייתם (תרשים 34). במרבית המקרים המשיבים דיווחו על כך שמפקדים גילו הבנה והתחשבות (בתרשים, עמודות לבנות). חיילים המשרתים ביחידות מבצעיות וביחידות הדרכה דיווחו על שיעורים גבוהים יותר של מפקדים אשר ניסו לעזור בדרכים שונות (בתרשים, עמודות פסים). ניתן להבחין בהבדלים בין מפקדים ישירים לבין מפקדים בכירים, כאשר האחרונים (בכל אחד מסוגי היחידות) נוטים יותר להתעלם מהפניה.

תרשים 34: תגובות מפקדים ישירים, מפקדים בכירים וקב"ן לפניות של חיילים, לפי סוג יחידה

ז. עמדות ותפיסות לגבי מדיניות צה"ל כלפי הומוסקסואליות

ביקשנו מהמשיבים לציין את מידת ההסכמה שלהם עם סדרת היגדים המתארים את ייחסו של צה"ל כלפי חיילים וחיילות – לסביות, הומואים, ביסקסואלים וטרנסג'נדרים. כדי להציג תמונה ברורה יותר של הנושא, ביצענו ניתוח גורמים בשיטת Principal Component. הניתוח הצביע על קיומם של ארבעה גורמים שונים אולם רק אחד מהם התאפיין במהימנות גבוהה (אלפא קרונבך גבוהה מ 0.60). גורם זה הכיל ארבעה פריטים המתארים את הנטייה המינית כדבר אשר עשוי לפגוע בחייל ובחיילת במהלך השירות הצבאי. לוח 5 מציג ממוצעים וסטיות תקן של הפריטים השונים וכן את נתוני הגורם הראשון. ניתן לראות כי המשיבים מסכימים שהומוסקסואליות אינה צריכה להגביל את אופי השירות של חיילים וחיילות, אולם יחד עם זאת קיימת הסכמה כי חשיפת הנטייה המינית ההומוסקסואלית יכולה להגביל ולפגוע בשירות הצבאי.

לוח 5: ממוצעים וסטיות תקן של פריטי עמדות ותפיסות על מדיניות צה"ל

פריט	ממוצע	סטיות תקן	גורם 1: נטייה מינית פוגעת (טעינויות)
חיילים להב"ט יכולים לשרת בכל תפקיד ולעשות כל משימה ותורנות כמו כל החיילים האחרים.	3.43	.83	
כדאי לא לחשוף את הנטייה המינית בצבא, כי זה עלול לפגוע	2.76	.95	0.885
צה"ל צריך להכיר בקשיים של חיילים להב"ט ולהתחשב בכך בשיבוץ שלהם	2.74	.96	
עדיף 'להישאר בארון' במסגרת השירות הצבאי	2.64	.96	0.889
צריך לאפשר לחיילים להב"ט הקלות על רקע נטייתם המינית (מקלחות נפרדות, לינה נפרדת וכו')	2.41	.97	
חיילים שמבקשים הקלות על רקע נטייתם המינית עושים זאת רק כדי להשתמט.*	2.39	.93	
אפשר להשתמש בנטייה המינית על מנת לצאת מהצבא	2.32	1.10	
היחס של הצבא לחיילים להב"ט הוא חיובי וטוב.*	2.10	.74	-0.537
עדיף לא להתלונן בפני מפקדים על גילויי אלימות והתעללות על רקע נטייה מינית – זה רק יפגע בחייל/ת יותר	1.87	.94	0.617
חשוב שנטייה מינית תהיה גורם בהחלטה אם לגייס או לשחרר חיילים משירות צבאי.	1.73	.88	
חיילים להב"ט לא יכולים לבצע תפקידים קרביים*	1.39	.72	
ערך הגורם			3.193
אחוז השונות			29%
מהימנות			0.60

* פריט נוסח הפוך על בכיוון חיובי

לבסוף, ביקשנו מהמשיבים לציין עד כמה נכונים ההיגדים המתארים את מדיניות צה"ל כלפי חיילים וחיילות לסביות, הומואים, ביסקסואלים וטרנסגינדרים (לוח 6). ניתן לראות כי מרבית המשיבים ידעו להבחין בין היגדים נכונים לבין היגדים שגויים.

לוח 6: עמדות כלפי נכונותם של היגדים המתארים את מדיניות צה"ל כלפי חיילים להב"ט

נכון	כנראה נכון	כנראה לא נכון	לא נכון כלל	
29%	40%	23%	8%	צה"ל מאפשר לחיילים/ות להב"ט לשרת בכל תפקיד בצבא
7%	20%	29%	43%	אם חייל/ת חושפים את נטייתם המינית, ישלחו אותם לקב"ן
5%	12%	27%	56%	חיילים/ות שיודעים עליהם שהם להב"ט מוזמנים לתחקיר בטחוני
2%	6%	20%	72%	צה"ל לא מגייס חיילים/חיילות שהצהירו שהם להב"ט

4. דיון ומסקנות

המחקר הנוכחי הינו חלוץ בבדיקת מצבם של חיילים וחיילות הומואים ולסביות המשרתים בצה"ל. ביצוע מחקר מייצג (הסתברותי) בקרב האוכלוסייה ההומו-לסבית בכלל ובקרב חיילים הומואים ולסביות בפרט אינו משימה קלה, כיוון שמדובר באוכלוסיית יעד אשר אינה ניתנת להגדרה אופרציונלית בקלות, נמנעת מלהזדהות ככזו, ואפילו נרתעת מליטול חלק במחקרים. למרות קשיים אלו, הצליח המחקר הנוכחי להגיע למדגם רחב של חיילים וחיילות, המשרתים בחיילות שונים בצה"ל, במגוון תפקידים ובסוגי שירות שונים.

למרות המגוון הרחב יחסית במימדים סוציו-דמוגרפיים כמו-גם במשתנים הקשורים לשירות הצבאי, המדגם הנוכחי כולל שיעור גבוה מאד של גברים, ויש בו ייצוג נמוך יחסית של נשים. אי לכך, סביר כי הממצאים משקפים יותר את חוויותיהם והתנסויותיהם של חיילים הומואים מאשר את אלו של החיילות. סוגיית הקושי בדגימה של נשים לסביות במדגמים מעורבים של גברים ונשים נדונה בספרות המחקרית בהרחבה. מחקרים מציינים את העובדה כי במרבית המדגמים ייצוגן של לסביות הוא נמוך יותר מזה של הומואים, בין השאר בשל האחוז הנמוך יותר של לסביות באוכלוסייה הכללית בהשוואה להומואים. בנוסף, למרות שאין בידינו מספרים מדויקים של חיילים משרתים בהשוואה לחיילות משרתות, אנו יודעים מנתונים שפורסמו בעבר לגבי השירות הצבאי בצה"ל, כי אחוז הבנות המשרתות נמוך יותר מזה של הבנים המשרתים. ייתכן וסיבות אלו תרמו לייצוג הנמוך של חיילות לסביות במחקר הנוכחי. בנוסף, פרסום השאלון באתרי אינטרנט הפונים לאוכלוסייה ההומו-לסבית, הביא לכך שרוב המשתתפים היו הומואים. חלק מהאתרים הם אתרי היכרויות, אשר בהם אחוז הגברים המשתמשים בשירותי האתר הם גברים, עובדה שיכולה להשפיע על אחוזי הגברים הגבוהים שהשיבו.

בשונה מהערכתיהם של חוקרים קודמים שבדקו את סוגיית מצבם של חיילים הומואים, אשר הניחו כי מרבית החיילים המשרתים נמצאים בארון במהלך שירותם הצבאי (גרוס, 2000; קפלן, 1999), ממצאי המחקר הנוכחי מראים כי מרבית החיילים והחיילות יצאו מהארון טרם גיוסם לצה"ל. יחד עם זאת, נמצא כי רוב החיילים בוחרים שלא לחשוף את נטייתם המינית בפני גורמי הצבא (מפקדים, חיילים המשרתים עמם ואחרים). במילים אחרות, גם אלו שבחרו להצהיר על זהותם ההומוסקסואלית בטרם התגייסו, נקטו בטקטיקה אחרת של הצגת העצמי שלהם עם גיוסם.

אנו עדים בעשור האחרון לירידה בגיל היציאה מהארון, הן בארץ והן בעולם, כאשר הגיל הממוצע בו בני נוער חושפים את נטייתם המינית ההומוסקסואלית לאחרים הוא בערך 16. כלומר, כיום מרבית החיילים המתגייסים לצה"ל כבר עברו את מרבית שלבי גיבוש הנטייה המינית שלהם והם חיים עוד לפני שירותם באופן המצביע על קבלה נינוחה יותר של זהותם העצמית כהומוסקסואלים. הגיוס לצבא מהווה נקודת-מפנה חשובה וקריטית בהיבט זה. מצאנו כי ההצטרפות למנגנון הצבאי מחוללת מהפך בדפוס ההצגה העצמית של החייל ההומו. למעשה, הוא נוטה 'לחזור לארון', דהיינו להציג חזות כוזבת (קרי הטרנסקסואלית) בפני החיילים האחרים ומפקדיו. לתופעה זו עלולות להיות השלכות קשות על דרכי התמודדותם וקשייהם של חיילים הומואים ולסביות במהלך השירות הצבאי, הן ברמה האישית והפסיכולוגית והן מבחינת התפקוד בצבא. ניתן לומר כי בני הנוער אשר עברוכברת-דרך בגיבוש זהותם והגיעו להשלמה עם עובדת היותם הומואים, לסביות או ביסקסואלים, מבצעים רגרסיה לשלבים מוקדמים יותר בגיבוש

הנטייה המינית בעת גיוסם ושירותם. גרסיה זו באה לידי ביטוי בניהול אורח חיים כפול בו הם 'מחוץ לארון' בחייהם האזרחיים אך 'בתוך הארון' בחייהם הצבאיים. דפוס החיים הכפול גובה מחיר רגשי קשה, ומאלץ את החייל/ת להתמודד עם תופעות פסיכולוגיות וחברתיות בעייתיות הנובעות מן הצורך להסתיר את זהותו האמיתית ולהבנות דימוי כוזב (Cass, 1996), יתרה מכך, קיום 'חיים כפולים' מחייב שמירה והקפדה על החיץ בין העולמות: על הפרט לעמוד תדיר על המשמר פן מידע מן החיים האזרחיים יזלוג ויחלחל לתוך החיים הצבאיים, ויסכן את הדימוי במסגרת היחידה הצבאית. רבים מן החיילים כבר חוו התמודדות זו לפני גיוסם והם חשים שעליהם לחזור לדפוס התמודדות זה כעת. הבנת האקלים הצבאי בנוגע לנטייה מינית הומוסקסואלית יכולה לספק תשובה לשאלה מדוע חיילים חוששים מחשיפת נטייתם המינית במסגרת שירותם הצבאי.

בראש ובראשונה ממצאי המחקר מלמדים כי הסביבה הצבאית רוויה באלימות מילולית הומופובית. האקלים הצבאי הרווח, כפי שהוא נתפס בעיני המשתתפים במחקר, רחוק מלהיות מיטבי. חיילים הומו-לסביים מדווחים על רמת חשיפה גבוהה לאלימות מילולית במקומות שונים בבסיס. לטענתם ההווי הצבאי רווי בביטויי גנאי כלפי הומוסקסואליות המתבטאים בבדיחות ובשירים המגנים את ההומוסקסואליות כמביישת, בלתי ראויה או פחותת-ערך ובכך משפילים את ההומוסקסואל ומדירים אותו מחוץ למחנה הנורמאלי, התקין והבריא. בנוסף, הערות הומופוביות רבות מופנות כלפי חיילים מסוימים (שלא כחלק מההווי הצבאי).

מעבר לכך, החיילים מדווחים על משאבי תמיכה מוגבלים מאד ועל תחושת אי-נוחות לשוחח על הנושא עם בעלי תפקידים בצבא על נושאים הקשורים לנטייתם המינית. החיילים חשים עלבון וכעס נוכח גילויי ההומופוביה והאקלים הצבאי ביחידות בהן הם משרתים. ממצאי המחקר מצביעים על כך שביחידות קרביות/מבצעיות ביטויי ההומופוביה שכיחים יותר והעדר מקורות תמיכה בולט יותר מאשר ביחידות עורף וביחידות הדרכה. סביר להסיק כי בסביבה קרבית דפוסי הגבריות וההגמוניה הגברית משפיעים על האקלים הצבאי, וביטויי הגנאי כלפי התנהגויות נשיות של חיילים או כלפי הומוסקסואליות בכלל רבים יותר מאשר ביחידות עורף וביחידות הדרכה, בהם קיימת הטרוגניות מגדרית רבה יותר, וישנן יותר נשים בתפקידי פיקוד ובשירות בכלל. הממצאים מראים כי ביחידות קרביות חיילים נוטים להסתיר את נטייתם המינית יותר מאשר ביחידות הדרכה וביחידות עורפיות, כאשר נמצא קשר ישיר בין האקלים הצבאי בנוגע לנטייה מינית לבין חשיפת הנטייה המינית לאחרים. כלומר, בסביבה צבאית בה קיימים ביטויי הומופוביה החיילים מגיבים בצורה תואמת ונמנעים מלחשוף את נטייתם המינית לאחרים בצבא (חיילים ומפקדים) מחשש מוצדק לתגובותיהם. חשוב לציין, כי קיים פער גדול בין העמדה המוצהרת של צה"ל, המצינת כי כל חייל, ללא קשר לנטייתו המינית יכול לשרת בצבא בכל תפקיד, וכי לכל חייל הזכות לכבוד ולהגנה, לעומת המצב בפועל כפי שמתבטא בתרבות הצבאית ובחיי היום יום הרוויים גילויי הומופוביה ואלימות כלפי חיילים הומואים ולסביות. המערכת החברתית ההומופובית משיגה אפוא את מטרתה העקיפה בביזוי החייל ההומוסקסואל ודחיקתו אל השוליים החברתיים הבלתי-נראים.

ממצאי המחקר מראים כי לחיילים הומואים ולסביות אין כמעט מערכות תמיכה במסגרת השירות הצבאי. למרות קיומם של חיילים רבים ושל מפקדים הומואים ולסביות (המשיבים ציינו אחוזים גבוהים של חיילים ואחוזים משמעותיים של מפקדים אשר הם יודעים

עליהם שהם הומואים או לסביות ומשרתים עמם בבסיס/יחידה), ולמרות העובדה שצה"ל משקיע רבות בהסברה, הדרכה ופיתוח רגישות כלפי אוכלוסיות מיעוט שונות (עולים חדשים, נשים משרתות, אוכלוסיות במצבי סיכון ומצוקה), הממצאים מראים כי בבסיסים השונים אין כל חומרי הסברה העוסקים בנושא ההומוסקסואליות. בנוסף, החיילים אינם רואים את הסגל בבסיס כתומך וכזה שניתן לפנות אליו במידה ועולה קושי הקשור לנטייתם המינית. התגובות של סגל הפיקוד כלפי האקלים הצבאי ההומופובי מתאפיינות בהתעלמות ולעיתים אף בהשתתפות בצחוק ובלעג. כלומר, מפקדים וחיילים כאחד אינם מודעים לכך שהאקלים הצבאי ההומופובי משפיע רגשית על חיילים הומואים ולסביות המשרתים עמם, ואינם עושים מאמץ לצמצם את תדירות הביטויים והאווירה הכללית הגורמת לחבריהם לשירות לתחושות עלבון וכעס. נקודת אור שעלתה מהממצאים היא כי אותם חיילים מעטים, אשר בחרו לפנות לגורמי הפיקוד או לקב"ן בנוגע לקשיים שחווים בשירותם הקשורים להתמודדויות אישיות הנוגעות לנטייתם המינית גילו אצל גורמי הפיקוד הבנה והתחשבות ואלה אף ניסו לעזור להם אולם על פי רוב תחושות החיילים היא כי אין להם למי לפנות והם בוחרים שלא להסתייע בגורמי הפיקוד והטיפול הצבאיים כמקור לתמיכה. סביר כי החיילים חוששים מפניה למפקדיהם או לקב"ן בשל חשש מהשפעה שלילית של חשיפתם על שירותם הצבאי, או חשש המידע בדבר היותם ההומוסקסואלים יפגע בהם, כפי שיפורט בהמשך.

הממצאים מראים כי חיילים הומואים ולסביות חשופים לגילויי הטרדה מינית ואלימות

על רקע נטייתם המינית. אחוזי ההטרדה המינית המדווחים על ידי משתתפי המחקר הם גבוהים ומדאיגים. אחד מכל חמישה חיילים הומואים או לסביות חוו הטרדה מינית 'קלאסית' – כלומר, ניסיונות לגעת בהם כנגד רצונם או להתעלל בהם מינית על רקע נטייתם המינית. כמחצית מהחיילים חוו הטרדה מילולית ישירה כלפיהם על רקע נטייתם המינית. סוג זה של הטרדה מילולית נופל תחת הקטגוריה של הטרדה מינית על פי פקודות מטכ"ל (עמרם-כץ, 2005). 52% מהחיילים במחקר הנוכחי חוו גילויי הטרדה מינית על רקע נטייתם המינית במהלך שירותם הצבאי. בנוסף, 7% מהחיילים דיווחו כי חוו אלימות פיזית מצד חיילים אחרים, על רקע נטייתם המינית. חיילים החווים הטרדות כאלו אינם נוטים לפנות ולדווח לגורמי הפיקוד או להגיש תלונה רשמית. בשונה מממצאים שנמצאו בקרב חיילות שחוות הטרדה מינית בצה"ל (עמרם-כץ, 2005), המראים כי חלה עלייה בשנים האחרונות במידת הפנייה של חיילות למפקדיהן במקרים של הטרדה מינית, נראה כי המודעות בקרב חיילים הומואים לפנייה לערכאות פיקודיות ומשפטיות נמוכה הרבה יותר. דפוס הבושה והחשש מפנייה לסיוע כאשר מתרחשת הטרדה מינית מוכר וידוע בספרות המחקרית (עמרם-כץ, 2005). יחד עם זאת, נראה כי הצבא אינו עושה די על מנת להגביר את המודעות להטרדה מינית על רקע נטייה מינית, בהשוואה למאמצים שנעשים בשנים האחרונות להגברת המודעות בקרב מפקדים וחיילים בנוגע להטרדה מינית כלפי חיילות משרתות. ממצאי המחקר הנוכחי מאשרים הערכה זו: שליש מהמפקדים אשר נוכחים בעת גילויי הטרדה מינית ומילולית כלפי חיילים הומואים ולסביות בוחרים להתעלם מהם. אמנם, שיעור גבוה של מפקדים מתערב בצורה משמעותית כלפי חיילים אשר מטרדיים חיילים הומואים ולסביות, אולם אנו סבורים כי חוסר המודעות לנושא ולהשלכותיו על החיילות המוטרדים הוא בעייתי ביותר.

הממצאים מראים כי לאקלים הצה"לי ולהטרדות על רקע נטייה מינית השלכות על

תפקודם של החיילים ההומואים והלסביות ועל תחושת השייכות שלהם ליחידתם. למרות שהממצאים מראים כי מרבית החיילים ממשיכים לתפקד כרגיל על אף האווירה ההומופובית

ביחידתם וגילויי האלימות המילולית, המינית והפיזית שהם חווים, שליש מהמשתתפים במחקר דיווחו כי שקלו שלא להגיע לפעילות צבאית או חברתית במסגרת השירות. בנוסף, רבע מהחיילים פנו בבקשה לפטור כלשהו שיקל עליהם את ההתמודדות בסביבה רווית אלימות מילולית ופיזית כלפי הומוסקסואליות. מעדויות החיילים עולה כי הם חוששים משהיה משותפת עם חיילים אחרים במקלחות, בתורנויות ובשמירות. מקומות אלו דווחו על ידי החיילים במחקר ככאלה אשר בהם האקלים הוא הומופובי וקיימת סבירות גבוהה להטרדה על רקע נטייתם המינית. בנוסף, נמצא קשר מובהק בין תחושת השייכות של החיילים ליחידתם/בסיסם לבין האקלים של היחידה הקשור ליחס כלפי הומוסקסואליות ולהטרדות על רקע נטייה מינית. כלומר, כאשר האקלים הוא הומופובי וגילויי האלימות גבוהים, חשים החיילים פחות שייכות לשירות, ליחידה ולבסיס.

הממצאים מראים כי החיילים חוששים מהשירות הצבאי עוד לפני גיוסם: למרות העמדה הרשמית של צה"ל, לפיה נטייה מינית הומוסקסואלית אינה משפיעה על הגיוס, השיבוץ והקידום ועל התפקידים אותם יכולים לבצע החיילים, הרי שבפועל חיילים וחיילות רבים אינם מכירים את החוקים או מודעים להם וחוששים פן חשיפת נטייתם המינית תשפיע לרעה על שירותם ואולי אף יופנו לגורמי בריאות הנפש. בנוסף, עמדותיהם של החיילים מראות כי רבים מהם סבורים כי כדאי שלא לחשוף את הנטייה המינית במסגרת השירות כיוון שהדבר ייפגע בהם. משיבים מעטים בלבד סבורים כי יחסו של צה"ל לחיילים הומואים ולסביות הוא טוב ומספק.

ההבדל בין החוויה של הומואים ולסביות מסגרת הצבאית לבין החוויה מסגרת אחרות.

כפי שצוין במבוא למחקר, השירות הצבאי בישראל הוא שירות חובה על פי חוק. אי לכך, חיילים משרתים אינם יכולים לבחור באם לשרת ובאיזו מסגרת (קרבת, עורף, סוג היחידה והרכבה). אקלים רווי אלימות והומופוביה, משפיע על הפרט ההומו-לסבי בכל מסגרת בה משתתף (לא רק הצבאית) וכחברה מתוקנת עלינו לגנות ולהוקיע גילויי אלימות בכלל, כולל אלו המתבצעים על רקע נטייה מינית הומוסקסואלית. אולם, בשונה ממסגרות בהן יכולים ההומו או הלסבית לבחור אם מעוניינים להישאר ולהתמודד עם האקלים המטריד, הרי שבמסגרת הצבאית ניטלת מהם אפשרות הבחירה. השילוב של מסגרת צבאית בעלת מאפיינים הטרו-גבריים ובנוסף העדר יכולת הבחירה של החיילים האם לשרת בה או לא, מחייבת את צה"ל להגן על הפרט השונה המשרת בשורותיו ולהתייחס ברצינות יתר ובנחישות לגילויי ההומופוביה ולהטרדות על רקע נטייה מינית המתבצעים בקרבו.

מה ניתן לעשות?

1. **אכיפת נהלים ופקודות קיימות** – עמדתו הרשמית של צה"ל היא ליברלית ומתקדמת ביחס לשירותם של חיילים הומואים ולסביות בשורותיו. יחד עם זאת, קיים פער בין העמדה הרשמית המתבטאת בנהלים ובפקודות שמטרתם להגן על כל חייל באשר הוא, לרבות חיילים הומו-לסבים, לבין המצב בפועל. אכיפת הנהלים והפקודות הקיימות על ידי גורמי הפיקוד הכרחית לשינוי המצב הקיים, בו חיילים וחיילות הומואים ולסביות חשופים לגילויי הומופוביה ולהטרדה מינית על רקע נטייתם המינית.
2. **ביצוע הסברה ייעודית בנושא הומוסקסואליות** – ביצוע הסברה למפקדים ולחיילים בנושא ההומוסקסואליות יגביר את המודעות של גורמי הפיקוד וחיילים משרתים לנושא,

ויוכל להגביר את הרגישות של החיילים והמפקדים להשלכות שיש לגילויי הומופוביה ואלימות על חיילים המשרתים תחת פיקודם ועמם. צה"ל אינו עושה דבר על מנת לספק מידע והסברה בנוגע להומוסקסואליות בשירות הצבאי. אמנם, קיימות הרצאות אשר ניתנות על ידי חוש"ן (ארגון המספק הסברה ומידע בנוגע להומוסקסואליות) בבסיסים אחדים, אולם אלו נערכות רק בפנייה של גורמי הפיקוד לארגון ולא כעמדה רשמית של צה"ל. בהולנד, לדוגמא, מבצע הצבא פעולות הסברה בנושא למועמדים לגיוס ומפרסם ברבים את עמדותיו הרשמיות הקוראות לחיילים הומואים ולסביות להצטרף לשורותיו (גרוס, 2000). ייטיב צה"ל לעשות אם יאמץ דפוסים אלו על מנת לסייע לחיילים הומואים ולסביות המשרתים בצה"ל. כשם שקיימת הסברה ייעודית לחיילות בדבר אפשרויות הפנייה לעזרה בעיתות מצוקה, או במקרים של הטרדה מינית המתקיימת במסגרת הצבאית, ייטיב צה"ל לעשות אם יפרסם ברבים (בשלטים ובמקורות מידע לחיילים ולחיילות) גם את נושא אפשרות הפנייה לסיוע ולעזרה במקרים של הטרדה על רקע נטייה מינית הומוסקסואלית. פרסום כזה, מעבר ליכולתו לסייע לחיילות הנמצאים במצוקה ו/או חוו גילויי הטרדה, יגביר את המודעות של חיילים ומפקדים אודות חשיבות הנושא.

3. **מחקרים נוספים** – נושא ההומוסקסואליות בשירות הצבאי זכה להתייחסות מועטה במחקרים. מן הראוי לכלול שאלות הקשורות לנטייה מינית הומוסקסואלית בסקרים כלליים המועברים לכלל החיילים. תוספת כזו יכולה לספק מידע חשוב ומהימן אודות מצבם של חיילים הומואים ולסביות בשירות. המשך מחקר בנושא, במיוחד התמקדות בנושא ההטרדות המיניות יוכל להרחיב את הידע הקיים ויעזור לבנות מענים ודרכי התמודדות עם הנושא. בנוסף, חשוב להמשיך במחקרים אודות האוכלוסייה ההומו-לסבית המשרתת הן בשירות סדיר והן בשירות מילואים, על מנת לספק תמונה רחבה וכוללת של נושא השירות הצבאי. מחקר אורך, אשר יכלול חיילים מגיל גיוס ועד שחרורם משירות המילואים יוכל לספק מידע חשוב אודות השירות הצבאי של הומואים ולסביות בישראל.

4. **הגברת מקורות התמיכה עבור חיילים הומואים ולסביות** – ממצאי המחקר מראים כי לחיילים הומואים ולסביות מקורות תמיכה מוגבלים במהלך שירותם. הגברת המודעות לנושא בקרב מפקדים, אנשי בריאות הנפש וחיילים אחרים תוכל להגדיל את מידת מקורות התמיכה לה זקוקים במסגרת השירות הצבאי. בנוסף, הקמת מערכות תמיכה ייעודיות בצה"ל (בדומה לאלו הקיימות עבור מיעוטים אחרים) תסייע בתחושת השייכות והביטחון של החיילים ותסייע להם לצלוח את שירותם הצבאי בצורה יעילה וטובה.

5. מקורות

ברזני, א. (2004). נציב קבילות החיילים, דוח שנתי 33. משרד הביטחון, תל אביב: ההוצאה לאור של משרד הביטחון.

גלזמן, מ. (1997). הכמיהה להטרוסקסואליות: ציונות ומיניות באלטנוילנד. תיאוריה וביקורת, 11, 145-

גרוס, א. (2000). מיניות, גבריות, צבא ואזרחות: שירות הומואים ולסביות בצה"ל במשקפיים השוואתיים. פיליפס, ט. 95-183.

הועדה לענייני ביקורת המדינה (5 בדצמבר, 2005). פרוטוקול ישיבה בנושא בקשה לחוות דעת מבקר המדינה בנושא: אפליית הקהילה ההומו לסבית בצה"ל. הכנסת ה-16.

סמוחה, ס. (1983). אתניות וצבאיות בישראל: תזה לדיון ולמחקר. מדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים, 2, 5-32.

עמרם-כץ, ש. (2005). ההטרדה המינית בצה"ל – מחקר בקרב חיילות וקצינות בשירות חובה, דוח מס' 2. יוהליץ – ענף מוקד ידע מגדר: צה"ל.

פזמוני לוי, א., קמה, ע., לביא, ש., פנחסי, ב., מנחם, מ. (2005). מבט רוז – מערכת החינוך הישראלית מנקודת מבטם של תלמידים הומואים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסג'נדרים: דוח מחקר. תל אביב: ארגון נוער גאה.

קמה, ע. (2003). העיתון והארון, דפוסי תקשורת של הומואים. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

קפלן, ד. (1999). דוד, יהונתן וחיילים אחרים: על זהות, גבריות ומיניות ביחידות קרביות בצה"ל. הוצאת הקיבוץ המאוחד.

שפירא, א. (1984). ללכת על האופק. תל אביב: ספריית עם עובד.

Addelston, J., & Stirratt, M. (1996). The last bastion of masculinity: Gender politics at the Citadel. In C. Cheng (Ed.), *Masculinities in organizations* (pp. 54-76). Thousand Oaks: Sage.

Anderson, C.W. & Smith, H.R. (1993). Stigma and honor: Gay, lesbian and bisexual people in the U.S. military. In *Homosexual Issues in the Workplace*, edited by L. Diamant, 65-89. Washington, DC: Taylor and Francis.

Anderson-Boers, M., & Van Der Meulen, J. (1994). Homosexuality in the armed forces in the Netherlands. In *Gays and Lesbians in the Military: Issues, Concerns and Contrasts*, edited by J. Scott and S.C. Stanley, 205-216. New York: Aldine.

Appy, C. (1993). *Working class war: American Combat Soldiers & Vietnam*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Belkin, A., & Levitt, M. (2001). Homosexuality and the Israel Defence Forces: Did lifting the gay ban undermine military performance?. *Armed Forces and Society*, 27(4), 541-565.

Ben-Ari, E. (1998). *Mastering Soldiers: Conflicts, Emotions, and the Enemy in Israeli Military Unit*. New York: Bergham Books.

Ben-Ari, E. (2001). Test of Soldierhood, Trials of Manhood: Military Service and Male Ideals in Israel." In Daniel Maman, Eyal Ben-Ari and Zeev Rosenhek (eds): *War, Politics and Society in Israel: Theoretical and Comparative Perspectives*. Pp. 239-68. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers

Burk, J. (1995). Citizenship status and military service: The Quest for inclusion by minorities and conscientious objectors. *Armed Forces and Society*, 21, 503-529.

Cass, V. (1979). Homosexual identity formation: A theoretical model. *Journal of Homosexuality*, 4, 219-235.

Cass, V. C. (1996). Sexual orientation identity formation: A western phenomenon. In R. P. Cabaj & T. S. Stein (Eds.), *Textbook of Homosexuality and mental health* (pp. 227-251). Washington, DC: American Psychiatric Press.

Connell, R.W. (1995). A very straight gay: Masculinity, homosexual experience, and the dynamics of gender. *American Sociological Review*, 57(6) 735-751.,

Cornwall, A., & Lindisfarne, N. (1994). *Dislocating Masculinities: Comparative Ethnographies*. London: Routledge.

Dar, Y. & Kimhi, S. (2001). Military service and self-perceived maturation among Israeli youth. *Journal of Youth and Adolescence*, 30 (4), 427-448.

Enloe, C. (1988). *Does Khaki Become You? The Militarization of Women's Lives*. London: Pandora.

Enloe, C. (2000) *Manoeuvres: The International Politics of Militarising Women's Lives*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Gal, R. (1986). *A Portrait of the Israeli Soldier*. New York: Greenwood.

Gill, L. (1997). Creating citizens, making men: Military and masculinity in Bolivia. *Cultural Antropology*, 12, 527-550.

Harris-Jenkins, G. (1986). Role images, military attitudes, and the enisted culture in Great Britain. In *Life in the Rank and File*, edited by D.R. Segal and H.W. Sinaiko, 254-271, Washington, DC: Pergamon-Brassey's.

Helman, S. (1997). Militarism and construction of community. *Journal of Political and Military Sociology*, 25, 305-332.

Henderson, D. (1985). *Cohesion: The human element in battle*. Washington, DC: National Defense University Press.

Herek, G. (1993). Sexual orientation and military service. *American Psychologist*, 48, 538-549.

- Izraeli, D. (1997). Gendering military service in the Israeli Defence Forces. *Israeli Social Science Research*, 2, 129-167.
- Kaplan, D., & Ben-Ari, E. (2000). Brothers and others in arms. *Journal of Contemporary Ethnography*, 29 (4), 369-432.
- Kellet, A. (1982). *Combat motivation: The behavior of soldiers in battle*. Boston: Kluwer.
- Kimmerling, B. (1993). Patterns of militarism in Israel. *European Journal of Sociology*, 34, 196-223.
- Lieblich, A. (1989). *Transition to adulthood during military service: The Israeli Case*. Albany: State University of New York Press.
- Levy, E. (1998). *Heroes and Helpmates: Militarism, Gender and National Belonging in Israel*. Ph.D. dissertation, niversity of California, Irvine.
- Lomsky-Feder, E., & Ben Ari, E. (1999). From "the people in uniform" to "different uniform for the people" professionalism, diversity and the Israeli defence forces. In *Managing diversity in the armed forces: Experiences from nine countries*. Edited by J. Sceters and J.Van der Meulen. Tilburg, the Netherlands: Tilburg University Press.
- Meyer, I.H., Colten, M.E. (1999). Sampling gay men: Random Digit Dialing versus sources in the Gay Community. *Journal of Homosexuality*, 37 (4), 99-110.
- Morgan, D. (1994). *Discovering Men*. London: Routledge.
- Moskos, C.C. (1993). From citizens' army to social laboratory. In *Gays and Lesbian in the Military: Issues, Concerns and Contrasts*, edited by J. Scott and S.C. Stanley, 53-65. New York: Aldine.

- Peled, A.(1998). *A Question of Loyalty*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Sasson-levy, O. (2003). Ody, Gender, and knowledge in protest movements – The Israeli case. *Gender & Society*, 17(3), 379-403.
- Sears, J. T. (1997). Thinking Critically/Intervening Effectively about Homophobia and Heterosexism: A Twenty-Five-Year Research Retrospective. In J. T. Sears & W. L. Williams (Eds.), *Overcoming Heterosexism and Homophobia: Strategies that Work* (pp. 13-48). New York: Columbia University Press.
- Shilts, R. (1993). *Conduct Unbecoming: Lesbians and Gays in the U.S. Military: Vietnam to the Persian Gulf*. New York: St. Martin's Press.
- Shual, M.R.(1994).Compulsory Service as an initiation rite. Davar, 26.9.1999 (in Hebrew).
- Sion, L., & Ben Ari, E. (2000). Hungry, weary and horny: Humor and Laughter in Israel's Military Reserves.
- Snyder, C. R. (1999).*Citizen-Soldier and Manly Wwarriors: Military Service and Gender in the Civic Republic Tradition*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Stiehm, J. H. (1989). *Arms and the Enlisted Woman*. Philadelphia: Temple University Press.
- Swirsky, S. (1999). *Politics and Education in Israel: Comparison with the United States*. New York: Palmer Press.
- Troiden, R. R. (1993). The Formation of Homosexual Identities. In L. D. Garnets & D. C. Kimmel (Eds.), *Psychological Perspectives on Lesbian and Gay Male Experiences* (pp. 191-217). New York: Columbia University Press.

Zeeland, S. (1995). Sailors and sexual identity – Crossing the line between "straight" and "gay" in the U.S. Navy. New York, Haworth Press.